

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Tomáš Hemza

Náboženské sekty v Československu v 50. letech 20. století

Religious Sects in Czechoslovakia in the 1950s

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své bakalářské práce Doc. PhDr. et JUDr. Jakobovi Rákosníkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při psaní této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. dubna 2012

Bc. Tomáš Hemza

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou náboženských sekt v Československu v 50. letech 20. století. Úvodním předmětem zájmu jsou nová náboženská hnutí v Československu. Jedná se zejména o svědky Jehovovy, adventisty, mormony, darbisty a další náboženská hnutí.

Klíčovým tématem diplomové práce je pojem náboženská sekta. Diplomová práce se zabývá tím, která nábožná hnutí byla označena jako náboženské sekty. Dále se zabývá přístupem státního aparátu, bezpečnostních složek a Komunistické strany Československa vůči náboženským sektám. Pozornost je taktéž věnována specifické problematice odpírání vojenské služby. V závěru je nastíněn obraz náboženských sekt v periodících.

Práce informačně čerpá za prvé z primárních pramenů uložených v Národním archivu České republiky, Archivu bezpečnostních složek a Vojenském historickém archivu, za druhé pak ze sekundární historiografické a sociologické odborné literatury.

Klíčová slova

Komunistická strana Československa, náboženské sekty, nová náboženská hnutí, politické procesy, svědci Jehovovi

Abstract

The thesis deals with religious sects in Czechoslovakia in the 1950s. Firstly, it describes new religious movements, which occurred in Czechoslovakia in the first half of the 20th century, especially Jehovah's Witnesses, Adventism, Mormonism and the others.

The key theme of this thesis is the phenomenon of religious sects. It explores a procedure of the government, Communist party of Czechoslovakia and State Security. The thesis deals also with the conscientious objection in Czechoslovakia in the 1950s. In conclusion the thesis tries to describe the image of religious sects in newspapers.

It draws from various primary sources (National Archives of the Czech Republic, Security Services Archive, Military History Archive) and from various historiographical and sociological literature.

Keywords

The Communist Party of Czechoslovakia, religious sects, new religious movements, political trials, Jehovah's Witnesses

Obsah

Úvod	8
Metodologická východiska	8
Prameny a literatura	10
1. Nová náboženská hnutí	14
1.1 Typologie nových náboženských hnutí: církvev, denominace, sekta, kult	14
1.2 Nová náboženská hnutí v českých zemích v první polovině 20. století	15
1.3 Činnost nových náboženských hnutí po roce 1945	21
2. Kořeny církevní politiky v lidově-demokratickém zřízení	25
2.1 Církevní politika a ideologie KSČ	25
2.2 Geneze obrazu náboženských sekt 1945-1948	30
2.3 První vlna represí	33
3. Náboženské sekty v první polovině 50. let 20. století	37
3.1 Zjednodušování náboženského života	37
3.2 Od administrativních zásahů k soudním procesům	39
4. Změna církevní politiky v polovině 50. let	50
4.1 Vstřícný přístup vedení Státního úřadu pro věci církevní	50
4.2 Institucionální rámec moci v lidově-demokratickém zřízení	57
5. Náboženské sekty pod dohledem StB	62
5.1 Prameny vzniklé z činnosti StB	62
5.2 Změna metody práce StB	63
5.3 Infiltrace náboženského hnutí na příkladě svědků Jehovových	66
6. Náboženské sekty a odpírání vojenské služby	71
6.1 Odpírání vojenské služby	71
6.2 Situace po druhé světové válce a únoru 1948	74
7. Obraz náboženských sekt ve veřejném prostoru	80
7.1 Náboženské sekty v periodících	81
7.2 Náboženské sekty ve vědeckých pracích	83
Závěr	86
Seznam archivních pramenů a literatury	88

Seznam zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
a. j.	archivní jednotka
inv. č.	inventární číslo
KSČ	Komunistická strana Československa
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV	Ministerstvo vnitra
NA	Národní archiv
PTP	Pomocné technické prapory
ROH	Revoluční odborové hnutí
s.	stránka
SNB	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
USA	Spojené státy americké
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VHA	Vojenský historický archiv

Úvod

Metodologická východiska

Dnešní situace na poli sociálních, humanitních či společenských věd nás už při samotném formulování našich badatelských záměrů velmi výrazně ovlivňuje. Tak jako se od 19. století jednotliví autoři počínaje Augustem Comtem, Emiliem Durkheimem, Karlem Marxem či Maxem Weber pokoušeli o nalezení přísně exaktní vědy o člověku a společnosti, tak také počínaje německou historickou školou můžeme sledovat snahu o nalezení exaktního přístupu, který by pravdivě popsal lidskou minulost. Můžeme sledovat celou historii trendů, škol, přístupů a metodologií.

V dnešní době se nám nabízí celá škála oborů, které se zabývají ději minulými. Stále přetrvává trendová záležitost při používání slov, jakými jsou antropologie, sociologie, historie či kultura. Jejich vzájemnou kombinací spolu s adjektivy sociální, nové či kulturní tak můžeme dospět k sociální historii, historické sociologii, historické antropologii, kulturní historii, kulturní a sociální antropologii, mikrohistorii, historické sociální vědě a nespočtu dalších. Ve výsledku se tak nacházíme ve skutku „postmoderním“ badatelském prostředí, kdy je v zásadě na každém jednotlivém autorovi „libovolný výběr“ tematického zaměření a metodologických východisek. Výběr může být legitimizován zpravidla jak schopnostmi a dovednostmi autora, tak vahou jeho akademických titulů, vědeckých hodností a v neposlední řadě autoritou „vědecké“ instituce, v rámci které autor působí. Z vědeckého statusu společenských vědních oborů tak v dnešní době zůstala fasáda akreditovaných oborů, vědeckých institucí, vědeckých hodností či vědeckých časopisů, přičemž podstatou vědeckosti není vztah ke skutečnosti či „objektivnosti“, ale převládající mínění vědecké komunity. Slovy Miroslava Petříčka: „Nějaké objektivní poznání skutečnosti je nesmysl a měli bychom se konečně naučit s tímto poznáním žít.“¹

Na tomto místě můžeme zformulovat metodologická východiska této diplomové práce. Prvním důležitým pojmem je „nové náboženské hnutí“. V první kapitole se seznámíme s možnou typologií „nových náboženských hnutí“ a která „nová náboženská hnutí“ se v Československu v námi sledovaném období vyskytovala. Ústřední bodem této diplomové práce je pak označení „náboženská sekta“. Jak bude v této práci ukázáno, označení „náboženská sekta“ nemělo přesný epistemologický význam.

¹ TREŠTÍK, Dušan, *Mysliť dějiny*, s. 58. Viz také VEYNE, Paul, *Jak se píšou dějiny*, Praha: Pavel Mervart 2010; WHITE, Hayden, *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2011; WHITE, Hayden, *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno: Host 2011

Náš metodologický přístup vychází z přesvědčení, že se ve veřejném prostoru můžeme setkat s celou řadou autoritativních výroků, které mají ambici být svou povahou normotvorné a „produkovat diskurs“. Badatelé z prostředí humanitních či společenských věd, politici, novináři, spisovatelé, intelektuálové, úředníci či bezpečnostní aparáty vytvářejí představu o světě a lidské společnosti. Jejich autoritativní výroky dávají „chaotickému“ světu lidských bytostí řád, utvářejí normy a kategorie. Vytvářejí pojmový aparát, teorie či metavyprávění, v rámci kterých je „chaotický svět lidského konání“ pro každého jednotlivého člověka poznatelný, uchopitelný a dávající smysl.² Stejně tak každý jednotlivý člověk využívá svých kategorií, díky kterým se orientuje ve světě, díky kterým má jeho život určitý řád a kdy je schopen kategorizovat okolní svět.

Nezbytnou součástí je vytváření pojmového aparátu. Náš zájem se soustředí na pojem „náboženská sekta“, přičemž vycházíme z toho, že každý pojem má svou jistou míru hodnotového a charakterového zabarvení. Příkladem nám mohou být diskuze probíhající zejména ve Spojených státech amerických od 60. let 20. století. Při diskuzi zejména mezi „odborníky a vědci“ z řad sociologie nebo psychologie vyvstala celá řada kritických komentářů na adresu nových náboženských hnutí, potažmo náboženských sekt. Jak píše Zdeněk Nešpor a Dušan Lužný: „Mezi kritiky nových náboženských hnutí (mezi něž psychologové a psychiatři patřili stejně často jako aktivní věřící stávajících církví, kteří se obávali konkurence) bylo dlouhou dobu velmi populární líčení procesu konverze k těmto skupinám jako akt násilného procesu vymývání mozků. Tito autoři popisovali nová náboženská hnutí jako nebezpečné sekty nebo destruktivní kultury, které zbavují jedince svobodné vůle a psychicky, fyzicky a materiálně je vykořisťují.“³

Náš primární zájem je z písemností úřední proveniencí v prostředí Československa 50. let 20. století analyzovat, jak jednotliví aktéři s pojmem „náboženská sekta“ zacházeli, zda a jak se význam pojmu „náboženská sekta“ měnil, která „náboženská hnutí“ byla jako náboženské sekty označena. Od prvotního zjištění, která „nová náboženská hnutí“ byla označena jako náboženské sekty, pak budeme sledovat přístup státního aparátu, orgánů KSČ a bezpečnostně-represivních institucí. Na danou problematiku nebudeme pohlížet úzce omezenou perspektivou, nýbrž bude naší snahou začlenit ji do širších sociálních struktur.

Náš přístup k výzkumu autoritativních diskursů v podmínkách lidově demokratického zřízení bychom mohli taktéž nazvat studiem „sociálních dějin moci“. Jak píše Ondřej Matěj-

² Pojem metanarace (metavyprávění), můžeme charakterizovat jako celkový, všezahrnující příběh, který vysvětluje a zároveň legitimuje podobu i složky určité kultury. Viz LYOTARD, Jean-François, O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace. Praha: Filosofický ústav AV ČR 1993

³ NEŠPOR, Zdeněk, LUŽNÝ, Dušan, Sociologie náboženství, s. 107-108

ka: „Studie užívající postupů sociálních dějin záhy nastolily problém limitů diktatury a postulovaly existenci oblastí ve východoněmecké společnosti (typu církvi či rodiny), které si až do konce udržely svou relativní autonomii a nezávislost na zřetelně nedokonalém totalitním režimu. Pozorná analýza nefunkčnosti diktatury, zmatků v materiálech pocházející z institucí v jisté vzdálenosti od mocenského centra, zásadního vlivu lokálních konfigurací, různých či jedinečných forem vyrovnání se, respektive přizpůsobování či odpírání v každodennosti diktatury (...).“⁴

Vedle obecného přístupu k náboženským sektám v podmínkách lidově demokratického zřízení se v 6. kapitole zaměříme na konkrétní problematiku odpírání vojenské služby, kdy se pokusíme vyrovnat s přístupem autorů kolektivního sborníku, který vznikl pod edičním vedením Petra Blažka.⁵

Jako poslednímu tematickému okruhu se budeme věnovat vytváření obrazu o „náboženských sektách“ na stránkách periodik. Opět nás bude zajímat, jak bylo s pojmem náboženská sekta zacházeno, jak jednotlivá periodika ve veřejném prostoru o náboženských sektách referovala. V samotném závěru se zaměříme na „oficiální vědu“, která se z marxistických pozic začala na konci 50. let problematikou náboženských sekt zabývat.

Prameny a literatura

V rámci platného úzu pro psaní absolventských závěrečných prací na tomto místě seznámíme čtenáře s probádanými archivními prameny a posléze s odbornou literaturou, která je pro naše téma relevantní. Jak již bylo předestřeno, největší část naší práce se zabývá činností státních a stranických orgánů v Československu v období 50. let 20. století. Tato práce tedy čerpá z písemností, které jsou uloženy v Národním archivu, Archivu Bezpečnostních složek a Vojenském historickém archivu. V Národním archivu se za prvé jedná o fondy, které vznikly z činnosti výkonných orgánů Komunistické strany Československa [KSČ]. Pro období let 1951 až 1954 se jednalo o politický sekretariát KSČ, od roku 1954 do roku 1962 o politické byro Ústředního výboru Komunistické strany Československa [ÚV KSČ]. Tyto vrcholové orgány KSČ měly v náboženských otázkách pravomoc, kterou můžeme označit jako „rozhodovací“. V zásadě tak dostávaly zprávy od „podřízených“ státních orgánů, na jejichž základě vydávaly svá rozhodnutí a nařízení. Dvě základní instituce, které měly církevní a náboženské otázky ve své pravomoci, byly Státní úřad pro věci církevní [SÚC] a Ministerstvo

⁴ MATĚJKA, Ondřej, „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelici a komunistický režim v 50. letech, s. 306-307

⁵ BLAŽEK, Petr (ed.), A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989

vnitru [MV]. Fond SÚC je uložen v Národním archivu. Jeho základem je pro státní úřední instituci obligátní skladba výnosů, úředních oběžníků, rozhodnutí či ministerských porad. Na tomto místě je důležité upozornit, že v námi sledovaném období neexistovala v Československu žádná sociologická instituce, která by se zabývala soudobou religiozitou a náboženským životem věřících. Právě jediný SÚC se pro období první poloviny padesátých let pokoušel provádět určitá „vzdáleně-sociologická“ šetření ve směru církevní religiozity. SÚC se zaměřoval na četnost návštěv kostelů, odhlašování věřících z církví či účast na náboženském životě. V žádném případě se však nejednalo o exaktní kvalitativní šetření.

Druhý pilíř archivních pramenů, ze kterých čerpá tato práce, jsou fondy uložené v Archivu bezpečnostních složek. Konkrétně se jedná o fondy řídicích a organizačních útvarů ministerstva vnitra: Studijní ústav MV, Sekretariát MV a Odbor pro mezinárodní styky. V archivních fondech teritoriálních útvarů Sboru národní bezpečnosti [SNB] a Státní bezpečnosti [StB] se informace k činnosti náboženských sekt vyskytují velmi ojediněle. Jednotlivé informace jsou k nalezení ve fondech „Správa StB Praha a Středočeský kraj I. díl“, „Správa StB Ústí nad Labem I. díl“ a „Správa StB Hradec Králové I. díl“. Z velitelských orgánů StB se jedná o fondy: „Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky“, „Ústředna Státní bezpečnosti“ a „Velitelství Státní bezpečnosti“.

Rozsahem nejpočetnější jsou pak jednotlivé písemnosti ve fondu „Svazková agenda uložená na Centrále MV (Statisticko-evidenční odbor MV)“. Zde jsou uloženy záznamy o jednotlivých konkrétních akcích StB, které mají zpravidla několik desítek až stovek stran. Každý takový záznam zpravidla začíná „ustanovkou“. „Ustanovku“ můžeme popsat jako typ písemnosti, kdy je založen svazek na sledovanou osobu. Z ustanovky se dozvíme, z jakého důvodu se o danou osobu začala StB zajímat, popřípadě jaké informace o dotyčné osobě StB má, zdali byl dotyčný člověk už někdy vyšetřován. Obsah jednotlivých svazků je pak v podstatě totožný, jelikož hlavní metodou práce StB bylo získávání informací od svých spolupracovníků. Obsahem jsou sdělení jednotlivých tajných spolupracovníků, návrhy na další postup při vyšetřování, zprávy pro nadřízené, pokyny pro další postup od nadřízených nebo agenturně zjištěné zprávy. Badatel se při výzkumu těchto archiválií musí seznámit se specifickým jazykem StB. Metody práce StB můžeme ukázat na jednotlivých krycích označení: „úkon 52“ znamenal krátkodobý odposlech vyšetřovaného, „úkon 77“ znamenal tajnou domovní prohlídku vyšetřovaného za účelem získání „důkazů“ o nepřátelské činnosti, „úkon 103“ znamenal dlouhodobý odposlech. O relevantnosti písemností vzniklých z činnosti tajné policie existuje celá řada polemik. Taktéž tato práce se pokusí vyslovit na toto téma na příslušném místě.

Pro výzkum problematiky odpírání vojenské služby jsou jako poslední relevantní archiválie ve Vojenském historickém archivu, konkrétně ve fondech Ministerstva národní obrany. Bohužel byl Vojenský historický archiv v roce 2002 zasažen povodní a řada archiválií byla nenávratně zničena. Velmi kusé informace k tématu odpírání vojenské služby se tak nacházejí ve fondech Ministerstvo národní obrany rok 1952 a Ministerstvo národní obrany rok 1961.

Z publikovaných archivních pramenů můžeme jmenovat edici „Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951“, která mapuje činnost jednoho vrcholového orgánu, který měl ambici vytvářet státní církevní politiku.⁶ Publikované prameny se věnují zejména snaze mocensky ovládnout katolickou církev. Taktéž další vydané edice pramenů se věnují pouze katolické církvi a problematice nových náboženských hnutí a náboženských sekt se nevěnují.

Na následujících řádkách se pokusíme vyrovnat se soudobou odbornou literaturou. Studiu náboženských sekt se věnuje celá řada oborů počínaje sociologií, psychologii, religionistikou a v neposlední řadě taktéž historiografií. V prostředí české historické vědy je téma náboženských sekt spíše tématem okrajovým. Zdeněk Nešpor píše, že například dějiny řady menších církví na svého historika teprve čekají, v souvislosti s náboženskými sektami pak tvrdí, že „problematika náboženských sekt dodnes vyvolává silné emoce bránící adekvátnímu zpracování.“⁷

Nejdříve můžeme zmínit literaturu, která se věnuje menším náboženským hnutím. Dějinám adventistů sedmého dne se věnuje Jiří Piškula, který v roce 2007 zpracoval disertační práci „Dějiny adventizmu sedmého dne v českých zemích (1890-1990)“ na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Tato disertace vyšla taktéž v roce 2009 knižně.⁸ Piškulova práce je založena na podrobném studiu pramenů úřední provenience, jejichž práh se mu bohužel nepodařilo překročit. Jeho práce je tak detailní rekonstrukcí vztahu státu a církve adventistů. Podobně založena je práce Branislava Martineka „Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu“.⁹ Martinek však na rozdíl od Piškuly čerpá z mnohem menší pramenné základny, jeho výsledek je tak velmi strohý. Kritiku Piškulovy práce z pera Zdeňka Nešpora můžeme vztáhnout taktéž na práci Martinkovu: „[Piškula] důsledně vystavěl své dějiny církve adventistů sedmého dne na archivních pramenech, což je jistě náležité, ale opět nedostatečné. Výsledkem jsou totiž institucionální dějiny jedné malé

⁶ KAPLAN, Karel (ed.), Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950

⁷ NEŠPOR, Zdeněk R., Úvodem k tematickému dvojčíslu o české religiozitě druhé poloviny 20. století, s. 268

⁸ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha: Advent-Orion 2009

⁹ Tato práce je dostupná na www.dingir.cz

náboženské organizace a jejich vztahů se státem, jimiž však namnoze chybí jak vřazení do širších souvislostí náboženského vývoje v českých zemích, tak posouzení vzájemného ovlivňování s dalšími sociálními a kulturními sférami (...) už vůbec nezpracoval zhodnocení vzniku a vývoje českého adventismu ze sociologického či sociálně historického hlediska.“¹⁰

Specifickým druhem publikací jsou „vlastní historie“ jednotlivých církví, které jsou psány jejich členy. Zpravidla jsou psány v apologetickém a až propagačním duchu. Církev metodistická se věnuje Vilém D. Schneeberger¹¹, podobného ražení jsou i knihy dalších členů malých církví a jejich pamětníků.¹² Všechny výše zmíněné práce se úzce soustředí na činnost jednotlivých církví, působení kazatelů a misionářů, získávání nových věřících, zakládání církevních sborů nebo publikační činnosti. Pro období komunistického režimu v Československu pak tyto práce sklouzávají k popisu jejich historie z pozic perzekuovaných církví, které čelily a odolaly nástrahám totalitního režimu.

Dále se celá řada prací věnuje perzekuci církví v Československu, zejména v případě římskokatolické a řeckokatolické církve.¹³ Problematice odpírání vojenské služby se věnují autoři ve sborníku pod edičním vedením Petra Blažka.¹⁴ Přínos tohoto sborníku můžeme spatřovat zejména v otevření zajímavého badatelského pole. Samotnému počínu jednotlivých autorů bude věnována pozornost na příslušném místě této práce.

Na závěr tohoto úvodu tak bohužel musíme konstatovat, že relevantnímu historiografickému zpracování moderních českých církevních dějin, po kterém volá Zdeněk Nešpor, se však zatím nedostává prostoru. Stejně tak se v českém prostředí nedostává relevantních prací, které by se zabývaly činností stranického a státního aparátu. Taktéž výzkumy zabývající se činností StB se úzce zaměřují na její represivní činnost, tudíž pouze jedním aspektem její činnosti.

¹⁰ NEŠPOR, Zdeněk R., Dějiny českého adventismu, s. 142

¹¹ SCHNEEBERGER, Vilém D., Metodismus v Československu (1918 – 1992), Praha 2003. Dostupné na <http://institut.umc.sk/materialy/knihy/Methodismus-v-CSR.pdf>

¹² ADAMY, Herbert, Byl jsem manažer ilegální továrny, Praha: Ostrov 1999; DREJNAR, Jiří, Boží stopy na cestě církve: počátky a vývoj Církve adventistů sedmého dne v Čechách, Praha: Luxpress 2008; DREJNAR, Jiří, Na cestách a objížďkách mého života, Praha: Luxpress 2004; KRAUS, Vladimír, Cesta k životu přes propast zkázy, Ostrava: JUPOS 2001

¹³ HANUŠ, Jiří, STRÍBRNÝ, Jan (ed.), Stát a církev v roce 1950, Brno: CDK 2000; HANUŠ, Jiří, FIALA, Petr (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Brno: CDK 2001; HANUŠ, Jiří, BALÍK, Stanislav, Katolická církev v Československu 1945–1989, Brno: CDK 2007; KAPLAN, Karel, Stát a církev v Československu v letech 1948-1953, Praha-Brno: ÚSD-Doplněk 1993; STRÍBRNÝ, Jan (ed.), Církevní procesy padesátých let, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002; VAŠKO, Václav, Dům na skále 1. Církev zkoušená: 1945 - začátek 1950, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2004; VAŠKO, Václav, Dům na skále 2. Církev bojující: 1950 - květen 1960, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2007; VAŠKO, Václav, Dům na skále 3. Církev vězněná: 1950-1960, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008; VAŠKO, Václav, Likvidace řeckokatolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2007

¹⁴ BLAŽEK, Petr, A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989

1. Nová náboženská hnutí

V této kapitole bude naše pozornost upřena na typologii a osvětlení pojmu nové náboženské hnutí. Poté budou popsána ta nová náboženská hnutí, která se v první polovině 20. století vyskytovala v Československu. Konkrétně se jedná o náboženská hnutí baptistů, metodistů, adventistů sedmého dne, svědků Jehovových, unitářů a několika dalších hnutí. Stručně nastíníme jejich charakteristiku a vývoj na československém území do roku 1945. Stručně taktéž bude nastíněn dobový význam, hodnotové zabarvení a používání pojmu náboženská sekta.

1.1 Typologie nových náboženských hnutí: církev, denominace, sekta, kult

Už klasici sociální vědy počínaje Maxem Weberem a Ernstem Troeltschem se pokusili o typologické vymezení nových náboženských hnutí. Pro potřeby této práce budeme vycházet z monografie Davida Václavíka, ve které představil základní konceptualizaci klíčových pojmů sociologie náboženství a jednotlivé metodologické přístupy.

Max Weber pracoval ve své typologii s pojmy církev a sekta jako ideálními typy. Za základní hledisko při konstituci těchto pojmů považoval aspekt členství. Dle jeho typologie členství v církvi není založeno na vědomém rozhodnutí daného jedince, nýbrž že členství v ní je sociálně determinováno narozením. Členství v sektě naopak není dáno narozením, nýbrž je výsledkem volby dospělého jedince.¹⁵

Ernst Troeltsch se ve své typologii soustředil na popsání vztahu mezi náboženskou zkušeností a různými druhy sociálního učení. Místo formy organizace zdůrazňoval náboženské chování a aspekt přizpůsobení se neboli akceptaci. Weberovu typologii dualistickou typologií církev a sekta rozšířil o třetí typ náboženského hnutí- typ mystický.

Jako poslední z řady „klasických“ či „alternativních“ typologií náboženských hnutí můžeme jmenovat zdařilou typologii Roye Wallise z roku 1976. Jeho typologie pracuje se čtyřmi základními typy: církev, sekta, denominace a kult. Wallis založil svou typologii nových náboženských hnutí na dvou základních otázkách. Za prvé se jednalo o externí koncepci, tj. jak je dané náboženské hnutí vnímáno vnějším okolím, je-li přijímáno jako respektované nebo deviantní. Druhou základní otázkou byla vnitřní sebereflexe jednotlivých náboženských hnutí, zdali sami sebe chápou za jedinečného vlastníka náboženského učení, které vede ke spáse, nebo zdali respektují pluralitu různých cest ke spáse. Dle Wallise tak církev a sekta své

¹⁵ VÁCLAVÍK, David, Sociologie nových náboženských hnutí, s. 37-38

učení nabízejí jako jediné správné, jediným jejich rozdílem je postavení církve jako respektované, zatímco sociálním okolím je sekta chápána jako deviantní. Jako „pluralisticko-legitimní“ náboženská hnutí označuje denominace a kultury. Denominace je chápána jako respektovaná náboženská skupina, zatímco kult je typem deviantním.¹⁶

Jak sám David Václavík píše, soudobá sociologie náboženství se snaží jednotlivým pojmům jako církev či sekta spíše vyhybat pro jejich hodnotové a ideologické zabarvení. Náboženské sekty bývají vnímány jako bigotní, totalitární či násilnické skupiny, které manipulují své věřící. V neposlední řadě bývá jednotlivým typologiím vyčítána jejich neuniverzálnost, kdy například výše zmíněná Wallisova typologie vychází ze specifických náboženských podmínek Spojených států amerických. Nejen tato typologie neodpovídá náboženské scéně v Evropě, její aplikace na nekřesťanská náboženská hnutí a mimo „euroatlantický prostor“ je pak zcela nemožná.

Jak už bylo napsáno v úvodu, právě tyto výtky o bigotnosti či nebezpečnosti náboženských sekt nás v této diplomové práci zajímají. Je jedním z našich cílů probádat, proč některá náboženská hnutí byla označena za náboženské sekty, jaké konotace byly s označením náboženská sekta spojeny.

1.2 Nová náboženská hnutí v českých zemích v první polovině 20. století

Výtky na adresu pojmů sekta, církev, kult či denominace se stejně dobře hodí pro označení nové náboženské hnutí. Je velmi problematické použití adjektiva „nové“ pro náboženská hnutí, které mají v dnešní době několikasetletou historii. Stejně tak je problematické vřazení různých a spolu nesouvisejících náboženských hnutí pod jeden společný pojem. V této práci tak označení „nové náboženské hnutí“ používáme pro označení těch náboženských skupin, které se na území Československa začínají nově objevovat od přelomu 19. a 20. století.

Tato nová náboženská hnutí můžeme rozdělit do dvou kategorií. Za prvé se jednalo o taková náboženská hnutí, která vznikla a etablovala se mimo území Československa. Tato nová náboženská hnutí pak díky činnosti misionářů získávala své věřící i na území Československa. Druhou kategorií nových náboženských hnutí pak tvoří taková, které vznikla okolo domácího „charismatického vůdce“.

Z první kategorie nových náboženských hnutí se jednalo o takové, které vznikly v rámci specifických náboženských podmínek Spojených států amerických. Nejdůležitější pro

¹⁶ VÁCLAVÍK, David, Sociologie nových náboženských hnutí, s. 64-66

naši práci je tak zvané nové evangelikáliství, které vzniká během tří velkých náboženských probuzení. Při jejich popisu budeme vycházet z práce Martina C. Putny. Podle něho si jednotlivé evangelikánské náboženské komunity „zakládají na svém antiintelektualismu; mají svou základnu v masách bez většího vztahu k vyšší kultuře; odmítají předchozí velké církevní tradice teologické a liturgické; lpějí na doslovném čtení a výkladu Bible; s odporem se odvracejí od moderního sekulárního světa coby beznadějně zlého a zkaženého.“¹⁷

První velké probuzení, časově zařazováno do 30. let 18. století, bývá charakterizováno jako „reformace reformace“ orientující se na „jednoduchý, přístupný, intelektuálně nenáročný, ale zato emotivně uspokojující typ spirituality“.¹⁸ Nejpočetnějšími denominacemi se stali baptisté a metodisté. Pro druhé velké probuzení, které můžeme časově zařadit do 30. až 40 let 19. století, byly charakteristické dva prvky. Za prvé to byl odklon od náboženského učení o predestinaci, jednoho z hlavních náboženských učení kalvinismu. Během druhého probuzení se naopak prosazuje učení o univerzálním obrácení a spáse, tudíž že spása je dosažitelná pro každého. Druhým výrazným prvkem je silný vliv apokalyptismu- představ o blížícím se konci světa. Hnutí „milleritů“ se pod vedením Williama Millera nedočkal konce světa, který Miller stanovil na 22. října 1844. Na zbytcích tohoto hnutí pak vznikla církev adventistů sedmého dne. Tato církev se taktéž pokusila o několik „přesných“ předpovědí konce světa. Adventistům se ale podařilo vytvořit pevnou organizační strukturu a tudíž i nadále existovat, i po neaplnění proroctví o konci světa.

Ve druhé polovině 19. století pak můžeme identifikovat třetí náboženské probuzení, kdy vznikla řada letničních hnutí a náboženské hnutí svědků Jehovových. Podle učení letničních hnutí je třeba dovršit obrácení a přijetí Ježíše Krista taktéž aktem přijetí „Ducha Svatého“. Podle Martina C. Putny pak svědci Jehovovi v kontextu americké náboženské scény vlastně nejsou až tak výjimečným zjevem. Svědkové Jehovovi jsou prostě jedna z mnoha dalších biblicko-fundamentalistických skupin, která vznikla odštěpením od adventistů; která sdílí a vyhrocuje adventistický apokalyptismus a milenarismus. Svědci Jehovovi přitahovali pozornost zejména svou systematickou misijní činností. Jako jediní však ze všech amerických křesťanských církví a denominací odmítají americký patriotismus a místo toho se plně oddávají „království Jehovy“. Pro třetí náboženské probuzení je taktéž důležité, že ačkoli slavilo úspěchy mezi lidovými vrstvami, setkalo se s odporem ve veřejné, kulturní a politické scéně.¹⁹

¹⁷ PUTNA, Martin C., *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*, s. 98

¹⁸ Tamtéž, s. 94

¹⁹ Tamtéž, s. 97

Mezi dalšími specificky americkými náboženskými hnutími, která byla přenesena také na území Československa, můžeme jmenovat Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů, obecně označované jako mormoni. Toto hnutí je postaveno na učení Josepha Smitha: Tvrdil, že se mu zjevil anděl jménem Moroni; že mu ukázal místo, kde jsou zakopány zlaté desky s prastarými záznamy o neznámých dějinách Ameriky. Že mu poskytl „překladačské zařízení“, totiž kamínky, jež měly být tajemnými starozákonními předměty Urím a Thumín; že s pomocí těchto „kamenných brýlí“ byl Joseph Smith schopen přeložit text ze zlatých desek, psaných v „reformované egyptštině“, do angličtiny; a že poté, co Joseph Smith dokončil překlad, anděl si zlaté desky zase vzal. Po andělovi a zlatých deskách s textem ve staroegyptštině zbyl tedy jen anglický text- *Knihy Mormon*.²⁰ Ač můžeme toto učení považovat za jakkoli „bizarní“, podařilo se mormonům zařadit mezi respektované americké církve a získat po celém světě miliony věřících.

Jako poslední pak můžeme jmenovat tak zvané unitáře. Počátek jejich působení je datován od vystoupení teologa Williama Ellery Channinga. Ten se roku 1819 vyslovil pro odmítnutí nauky o Trojici jakožto nebiblické a iracionální. Místo toho se vyslovil pro Jednotu Boží, místo Ježíše Boha hlásal Ježíše jako dokonalého člověka. Unitáři odmítají autoritu biblického textu. Místo toho prosazují kritické zkoumání a otevřenost vůči ostatním náboženstvím. Ačkoliv nebyl Channingovým cílem vznik nové denominace, stalo se tak roku 1825, kdy byla založena Americká unitářská asociace.

Na československém území se z řady adventistických církví a hnutí nejvíce prosadila Církev adventistů sedmého dne (dále CASD). Tato církev se zásluhou misionářů ve druhé polovině 19. století rozšířila i na evropský kontinent. První adventisté na českém území se objevují v 90. letech 19. století, dle úředních zpráv roku 1892.²¹ Do první světové války se k CASD v Evropě hlásilo přes 33 000 lidí, z toho v Německu 15 000. V českých zemích byl počet adventistů v roce 1914 zhruba 750, do roku 1918 pak vzrostl počet adventistů na 1200 osob. V roce 1938 se k CASD v Československu hlásilo okolo 3800 osob. Vedle CASD se pak v Československu vyskytovala dvě další adventistická hnutí, konkrétně se jednalo o Reformované adventisty sedmého dne a Misijní sjednocení adventistů sedmého dne III. část.

V případě svědků Jehovových je nezbytné na začátku osvětlit, že pojmenování této náboženské skupiny se v průběhu let měnilo. Nejříve se označovali jako Mezinárodní sdružení badatelů bible, od roku 1931 pak jako svědci Jehovovi. Počátek působení Mezinárodního sdružení badatelů bible na území Československa lze podle dostupných informací datovat do

²⁰ PUTNA, Martin C., *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*, s. 173

²¹ NA, Prezidium zemského úřadu, karton 912, sign. 207-912-13/13

roku 1907. První pravidelná shromáždění badatelů Bible se konala od roku 1916 v severočeském Mostě. Po skončení první světové války byl Most centrem činnosti badatelů Bible, a to až do roku 1926, kdy bylo sídlo přeneseno do Brna. Přesný počet členů této náboženské společnosti na území Československa v meziválečném období není znám. Z dostupných údajů je možné odhadnout, že počet svědků Jehovových ve 30. letech mohl dosáhnout řádu několika stovek.

První baptističtí misionáři se na československém území začali objevovat už od 50. let 19. století, a to v německo-jazyčném prostředí. První samostatný český baptistický sbor byl založen v roce 1885 v Hledšebí u Veltrus. V roce 1919 bylo v Československu ustaveno sdružení baptistických sborů s názvem Bratrská jednota Chelčického, které sdružovalo celkem 25 sborů.²² Ve dvacátých a třicátých letech se k baptistům v Československu hlásilo okolo čtyř tisíc věřících.²³

První metodický sbor existoval na území Československa na Kladně mezi léty 1885 a 1892. Zakladatelem a kazatelem byl Čech Václav Pázdřava, který k metodismu konvertoval během svého pobytu v Německu. Jeho odchodem do Ameriky však jediný metodistický sbor přestal existovat. Metodismus tak začal do Československa znovu pronikat až po první světové válce. Ve Spojených státech amerických, konkrétně v Texasu, působili od začátku 20. století mezi českými osadníky metodističtí misionáři a podařilo se jim zde vytvořit početnou českou metodistickou komunitu. Od roku 1920 pak začali v Československu působit misionáři, mezi kterými byla zastoupena řada amerických Čechů.²⁴ Jejich působení bylo velmi zdařilé. Zprávu státních úřadů, která hovořila pro rok 1923 o existenci 45 sborů čítajících 7895 členů, můžeme považovat za nesprávnou.²⁵ Metodistická statistika pro rok 1922 vypovídá o dvaadvaceti sborech, čtrnácti kazatelských stanicích, 964 plnoprávných členech a dalších 2 975 adeptech členství.²⁶ V roce 1929 dosáhli metodisté největšího počtu věřících, kdy se k metodistům hlásilo 10 200 členů. Od té doby počet pozvolna klesal na 7 000 v roce 1936. V roce 1947 metodisté čítali už pouze 2 113 členů.²⁷

Nejméně úspěšná byla z pohledu počtu získaných věřících mormonská misie. Mormonští misionáři začali na území Československa působit od roku 1931, jejich snaha získat

²² <http://www.bjb.cz/cs/bjb/nase-historie>

²³ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

²⁴ SCHNEEBERGER, Vilém D. , Metodismus v Československu (1918 – 1992), s. 14

²⁵ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

²⁶ SCHNEEBERGER, Vilém D. , Metodismus v Československu (1918 – 1992), s. 31

²⁷ Tamtéž, s. 62 a 103

větší počet věřících a vytvořit organizovanou mormonskou církev skončila jako neúspěšná. Příchozí mormonští misionáři tak pod druhé světové válce začínali v podstatě od začátku.²⁸

Co se týče druhé kategorie náboženských hnutí, tj. náboženské hnutí okolo „charismatického domácího vůdce“, informují nás archivní prameny o několika menších náboženských skupinkách. Můžeme mezi nimi jmenovat např. hnutí okolo válečného invalidy Aloise Vaňouse Světové bratrství, založené v roce 1919 v Ivančicích na Moravě.²⁹ Jako další můžeme jmenovat náboženské hnutí Hlasatelé učení Kristova. Její počátek se datuje okolo roku 1923, kdy ji založil František Student. Svého bratra Karla přitom vydával za Ducha Svatého. Členové tohoto hnutí, které bylo rozšířené zejména v obcích Mošicích a Němčicích na Moravě, odpírali poslušnost zákonům republiky, neuznávali úřadů, neplatili daně, vzpírali se konat službu vojenskou, neposílali děti do škol atd. Ve svém náboženském přesvědčení dokonce káceli a rozbíjeli kamenné kříže a sochy v polích, u cest, i na hřbitově jako modly.³⁰ Mezi specifické náboženské hnutí můžeme zařadit Nový Jeruzalém. Jeho zakladatelem a vůdčí osobností byl Přemysl Pitter.

V české odborné literatuře bohužel zatím chybí práce, která by se věnovala náboženské scéně v období první republiky, zejména působení nových náboženských hnutí. Stejně tak bohužel není zmapováno, jak bylo v tomto období rozuměno pojmu náboženská sekta. Můžeme tak zhodnotit pozici katolické církve, která až do druhého vatikánského koncilu označovala všechny ostatní vyznání, a to jak křesťanská, tak nekřesťanská, jako sekty.

Představitelé katolické církve se snažili veřejnému působení nových náboženských hnutí bránit. Už roku 1922 vydal V. Oliva v řadě „Obrana víry“ dvoudílný spis „Methodisté“, podle kterého metodisté „v posledních letech chytře rozestřeli síť v československém státě a zvláště v Čechách (...) Methodismus vynakládá vše na zevnitřní okázalou pobožnost, hraničící s nerozumem, bláznovstvím, ale srdce, duši a nitro nechává pustými, chladnými a prázdnými. A to je vskutku nejpřípadnější charakteristika methodistické nevěry...“³¹

Několikrát se o činnosti Jehovistů hanlivě zmiňuje katolický a národně laděný tisk. Lidové listy ze dne 5. listopadu 1924 kritizují „ubohou“ češtinu letáků roznášených badateli Bible a podivují se nad tím, že dosud nebylo zakročeno proti organizaci, která všechny státy prohlašuje za dílo satanovo a nabádá vojáky, aby se neúčastnili válek.³² 17. února 1925 pak stejné noviny v článku „Odkud bere sekta ‚vážných badatelů‘ peníze“ píší, že badatelé Bible jsou financováni mezinárodním židovstvem s cílem dostat křesťanstvo do zmatků a podkopat

²⁸ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3

²⁹ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

³⁰ NA, Ministerstvo vnitra- Stará registratura 1919-1944, karton č. 297, signatura 13-46

³¹ Citováno dle: SCHNEEBERGER, Vilém D., Methodismus v Československu (1918 – 1992), s. 19-20

³² NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 511, signatura 225-511-2

jeho základy.³³ Časopis „28. říjen“ ve svém článku z 22. května 1925 označil badatele Bible jako sektu židovského ducha.³⁴ Časopis „Čech“ 13. června 1925 napsal, že „mezinárodní židovstvo dává tak zvaným vážným badatelům biblickým hojně peněžní prostředky, aby vneslo zmatek mezi západoevropské křesťany“ a také dává badatele Bible do spojení se Svobodnými zednáři.³⁵ 6. září 1933 Lidové listy na svědky Jehovovy velmi tvrdě zaútočili v článku „Lišky v české pšenici“. Svědky Jehovovy v něm označují za šmejdy, který otravuje po domech, za rozvratníky české národní společnosti a tradic a za komunistické proletářské bezvěrce, dále mimo jiné píše o „Americké slátanině, traktovanou mezi našim lidem těmito emigranty z Magdeburgu, uráží český myšlenkový vkus, zdravý rozum našeho člověka a je nestydatou posunčinou tváří v tvář naší národní křesťanské tradici. Náš národ byl křesťanský, když ve vlasti soudce Rutherforda běhali Indiáni po lesích, skalpujíce se pro budoucí potřebu Karla Maye a vegetujíce bez jakékoliv křesťanské zvěsti. Hitler vypudiv z Německa tyto propagátory rozvratu, zabil dvě mouchy jednou ranou: zbavil svou říši zhoubné propagandy a přeskupil ji obratně na území souseda, který je mu trnem v oku.“³⁶

Naproti tomu se nová náboženská hnutí pokoušela jistým způsobem odkazovat na českou protestantskou tradici. V případě adventistů tak dle Piškuly bylo „misijním záměrem, snahou nebýt vnímán jako cizí, americká sekta, ale jako trvalá součást českého náboženského života. Vůči všudypřítomné idealizaci všeho národního však nebyli čeští, moravští a slezští adventisté imunní. Červencová čísla časopisu Hlasatel pravdy jsou tradičně věnována Janu Husovi.“³⁷ Baptistické sbory se od roku 1919 organizovaly v Bratrské jednotě Chelčického, metodisté ve své historii odkazovali na Jednotou bratrskou.

Druhým zdrojem informací o činnosti náboženských sekt jsou prameny úřední provenience. Tyto informace jsou bohužel velmi kusé. V zásadě se z nich dovídáme pouze o těch situacích, kdy se náboženské sekty a státní aparát dostávají do konfliktu. Taková situace nastala zpravidla ve dvou případech: při nepovolené kolportáži tiskovin či při jiných přestupcích proti tiskovému zákonu a za druhé při takové situaci, kdy daný příslušník náboženské sekty z důvodu svého náboženského přesvědčení odpíral vojenskou službu.

Presidium zemské správy politické v Praze ve svém oběžníku nižším složkám státní správy ze dne 20. února 1927 informuje o náboženských sektách v Československu. Tento oběžník mezi náboženské sekty zahrnuje celkem devět náboženských hnutí, konkrétně adventisty sedmého dne, svědky Jehovovy, nazarény, baptisty, metodisty, Světové bratrství, Nový

³³ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 403, signatura 207-403-32

³⁴ Tamtéž

³⁵ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 403, signatura 207-403-32

³⁶ NA, Presidium ministerstva vnitra, karton č. 998, signatura 225-998-2

³⁷ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989), s. 60-61

Jeruzalém, Hlasatelé učení Kristova a Dítka Boží v Ježíši Kristu. Jako desátá náboženská sekta je zde zmíněn tzv. Modrý kříž. Ten je však charakterizován jako protialkoholicky zaměřená organizace a tudíž se o náboženskou sektu nejedná.³⁸ Z podobných zpráv úřední proveniencí vyplývá, že státní úřady nepovažovaly náboženské sekty za závažný problém. Nejčastějšími prohřešky příslušníků nových náboženských hnutí bylo za prvé odpírání vojenské služby, za druhé docházelo ke sporům se státními úřady ohledně distribuce knih a časopisů. Svědkům Jehovovým tak byla v průběhu 30. let z důvodů nedovolené kolportáže několikrát úředně zakázána činnost na Slovensku, o nějakých větších represích nejsou žádné zprávy dostupné.

Za druhé světové války byla některým náboženským hnutím úředně zastavena činnost, konkrétně adventistům a metodistům v roce 1942. Jedinou skutečně násilně perzekuovanou skupinou byli svědci Jehovovi, jejichž několik desítek členů skončilo v nelidských podmínkách koncentračních táborů.³⁹

1.3 Činnost nových náboženských hnutí po roce 1945

S koncem druhé světové války se pro náboženská hnutí opět otevřela možnost svobodné působení ve veřejném prostoru. Obnovení činnosti náboženského hnutí svědků Jehovových začala organizovat skupina osob pod vedením Bohumila Müllera, který stál v čele hnutí už za první republiky. Institucionálním základem fungování náboženské společnosti se staly dva spolky: „Mezinárodní sdružení badatelů Bible- československá větev“ a sesterský spolek „Watch Tower Bible and Tract Society- Strážná věž Biblická a traktátní společnost, československá větev“. Oba dva spolky měly své sídlo v Praze. V zásadě měly totožné vedení, které bylo tvořeno československými občany. Při obnovování činnosti vedení patrně nechtělo podstupovat jednání se státními úřady o vzniku nových spolků a s tím související proceduru schvalování spolkových stanov, tudíž nahlásilo na ministerstvo vnitra, že dané spolky obnovují svou činnost na základě stanov schválených ministerstvem vnitra už v roce 1932. Ministerstvo vnitra vzalo obnovení činnosti spolků na vědomí dne 13. prosince 1945, což fakticky znamenalo povolení jejich činnosti. Dle stanov obou spolků bylo účelem jejich existence podpora křesťanského poznání poučováním o obsahu bible a vysvětlovat lidem vše, co odporuje učení bible, slovu Božímu a neshoduje se s jejími požadavky. Podstata jejich činnosti měla spočívat v pořádání veřejných přednášek.⁴⁰

³⁸ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

³⁹ ADAMY, Herbert, Fialové trojúhelníky: zapomenutá kapitola holocaustu, Praha: Ostrov 2000

⁴⁰ ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 2

Po téměř šestiletém přerušení činnosti vedení náboženské společnosti navázalo spojení s ústředím v USA a s vedením pro Evropu ve švýcarském Bernu. Ze zahraničí se jim taktéž podařilo získat hmotnou podporu, zásilky potravin, šatstva a literatury.⁴¹ Patrně taktéž díky podpoře ze zahraničí si mohla náboženská společnost za 330 000 Kčs koupit vilu v Suchdole, ve které pak sídlilo její ústředí.⁴²

Díky spojení s ústředím v USA, organizacemi v Německu, Rakousku a Švýcarsku dostávali svědci Jehovovi náboženskou literaturu a časopisy. V Československu byly tyto publikace přeloženy, vytištěny a následně kolportovány po celém území. V životě věřících hrála tato literatura velmi důležitou úlohu a byla pro něj podstatným zdrojem informací. U nábožensky silně založených věřících to pak byla vedle bible prakticky jediná literatura, kterou daný jedinec četl a která tak pro něj byla zdrojem jeho vědění. Periodicky byly vydávány časopisy „Strážná věž“ a „Služba království“, vedle toho byla vydávána a kolportována řada neperiodicky vydávaných publikací a brožur. Kolportáž a prodej tiskovin byl pak hlavním finančním příjmem svědků Jehovových, díky kterému se mohla řada vedoucích funkcionářů a misionářů věnovat pouze práci pro náboženskou společnost.

Vedení společnosti se během několika poválečných měsíců podařilo obnovit organizační strukturu. Území ČSR bylo rozděleno na 8 krajů, z nichž v každém kraji působilo 20-25 skupin. Řadoví členové se nazývali „zvěstovatelé“, vedoucím skupiny byl tzv. skupinový služebník. Spojení mezi jednotlivými skupinami obstarávali tzv. „služební bratři“. Tito byli jakýmisi dohlížiteli nad jednotlivými skupinami a o činnosti těchto skupin byla pak dávana hlášení ústředí v Suchdole. Pro období krátce po válce státní úřady odhadovaly počet členů náboženské sekty na zhruba 1700 osob.⁴³

Podobně jako v předchozím případě svědků Jehovových nebyli adventisti sedmého dne organizováni po právní stránce jako církev, nýbrž jako spolek. Původní spolek „Československá jednota adventistů sedmého dne“ byl na nátlak protektorátních a okupačních orgánů rozpuštěn v roce 1942. Po válce adventisté původně zamýšleli činnost spolku obnovit, ale Zemský národní výbor byl toho názoru, že se spolek rozpustil dobrovolně a nemůže vzít jeho obnovení na vědomí, neměl však žádných námitek proti vytvoření nových spolků.⁴⁴

Do roku 1949 tak v Československu existovaly tři hlavní adventistické spolky: Československá jednota adventistů sedmého dne se sídlem v Praze, Československá jednota adven-

⁴¹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 3

⁴² ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 2, str. 15

⁴³ ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 2, str. 8

⁴⁴ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989), s. 70

tistů sedmého dne se sídlem v Brně a Náboženská obec adventistů sedmého dne se sídlem v Bratislavě.⁴⁵

Vedle těchto hlavních spolků existovala řada menších, které byly s adventisty spjaty. Byl to na příklad „Spolek pro péči a zdraví v ČSR“. Jeho úkolem bylo dle stanov rozšiřovat poznání o správné životosprávě, škodlivosti alkoholu a nikotinu, o důležitosti střídmosti a zdrženlivosti, o nebezpečí pohlavních chorob a rozmařilého života. Spolek pořádal přednášky, na kterých zdarma promítal filmy Státního zdravotního ústavu.⁴⁶ Valná hromada tohoto spolku proběhla v prosinci 1945, úředně byl spolek povolen až v srpnu 1947.

Odsun sudetských Němců z Československa znamenal značný úbytek adventistů v Československu, koncem roku 1946 tak žilo v českých zemích 2 950 adventistů. Postupně počet adventistů stoupal, pro rok 1949 je k dispozici údaj 3 929 osob.⁴⁷

Na rozdíl od dvou předešlých náboženských hnutí neměli mormoni početnější komunitu věřících. Jejich počet státní úřady z řad československých občanů v roce 1948 odhadly na 210. Organizační činnost, vedení církve a získávání nových věřících měli na starost misionáři z USA. V poválečných letech v ČSR působilo okolo 30 misionářů, vesměs mladých mužů do 30 let věku, kteří si zde odbývali svojí misionářskou povinnost. Mormonští misionáři bývali na misijní službu zpravidla posíláni ústředím na 3 roky. Velkou překážkou v jejich činnosti byla neznalost českého jazyka. Vedoucím mormonské misie v ČSR byl misionář Glen Laird Taggart, který zde už v roce 1929 zakládal první sbory, v roce byl 1931 povolán zpět do USA, v roce 1936 se vrátil do ČSR a stal se prezidentem mormonské církve, v roce 1939 odešel v důsledku okupace. Po válce začal v Československu působit od 16.3.1946, jeho žena Marta se stala předsedkyní spolku mormonských žen.⁴⁸

Hlavní náplní práce mormonů byla misionářská činnost prováděná dům od domu, pořádání veřejných přednášek, výučování angličtiny a vydávání časopisu „Nový hlas“. V Československu měli sbory v Moravské Ostravě, Bratislavě, Mnichově Hradišti a Hradci Králové.⁴⁹ Například v Brně se dle odhadu úřadů hlásilo k mormonům 45-55 věřících a celkem 7 amerických misionářů. Každou neděli byly pořádány přednášky, které byly spojeny s výukou angličtiny.⁵⁰

⁴⁵ NA, SÚC, karton 93, inv. č. 128. Spolu s odsunem sudetských Němců zaniklo v roce 1946 Severočeské sdružení. V roce 1948 bylo sídlo pro Moravu a Slezsko přeneseno z Brna do Ostravy.

⁴⁶ Na, SÚC, karton 93, inv. č. 128

⁴⁷ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989), s. 76

⁴⁸ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 5, s. 50

⁴⁹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 41

⁵⁰ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 42

Mormoni se po válce podíleli na materiální a hmotné pomoci válkou zničené Evropě. Po válce dopravili do Evropy 50 vagonů potravin a 150 vagonů dalších věcí, finanční sbírka vynesla 750 000 dolarů. Zda a jakou měrou organizovali mormoni humanitární pomoc také v Československu, to není z dostupných pramenů příliš jasné.⁵¹

Z řady dalších náboženských hnutí, které působily v Československu, můžeme jmenovat kupříkladu Církev Nového Jeruzaléma. Ta byla podle svého zakladatele Emanuela Swedenborga v pramenech úřední provenience označovaná jako církev swedenborská, Nová církev křesťanská nebo prostě jako swedenborgiáni. Učení této církve nebylo do Československa přeneseno činností misionářů, nýbrž skupinka několika Čechů okolo roku 1910 hledala „správné křesťanství“, které našla právě ve spisech náboženského myslitele z přelomu 17. a 18. století. Hlavní postavou v českém hnutí byl Jaroslav Imanuel Janeček, který začal překládat a vydávat Swedenborgovy spisy, jakož i časopis Swedenborská revue Nový Jeruzalém. Činnost církve byla organizována na spolkovém základě od roku 1920, v roce 1922 byl k propagační činnosti založen spolek Swedenborská charitní jednota. Oba spolky byly rozpuštěny v roce 1942, po válce pak obnovily svoji činnost.⁵² Stejně jako svědci Jehovovi, adventisté sedmého dne, mormoni nebo swedenborgiáni začali ve veřejném prostoru znovu působit metodisté, baptisté nebo unitáři. Mezi neodsunutými českými Němci byla také řada věřících malých protestantských církví, jako byla Novoapoštolská církev nebo tzv. letniční hnutí.

⁵¹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 41

⁵² NA, Správa StB Praha a Středočeský kraj I. díl, krabice 3, inventární číslo 14

2. Kořeny církevní politiky v lidově-demokratickém zřízení

V této kapitole se nejdříve pokusíme nastínit ideové zdroje církevní politiky KSČ. Budeme sledovat za pomoci jakých rozhodnutí a opatření nově nastoupivší moc po únoru 1948 velmi rychle vytyčila legislativní a institucionální prostor, do kterého byl povolený náboženský život v Československu nasměrován. Zároveň se v této kapitole zaměříme na vznikající obraz a představu o náboženských sektách v státních a stranických institucích.

2.1 Církevní politika a ideologie KSČ

Mluvíme-li o ideologiích, nabízí se nám velmi stručná charakteristika Dušana Třeštíka, podle kterého si ideologie ve své novodobé podobě nárokuje postavení jako vše vysvětlující učení, dávající jediné platné návody ke společenskému jednání. Jejich hlavním rysem byl „vědou“ a „rozumem“ zaručený nárok na absolutní platnost.⁵³ Dle českého filosofa a religionisty Břetislava Horyny existovalo pět základních předpokladů, na kterých spočívala marxistická ideologie náboženství: 1) Podstata náboženství byla plně a definitivně odhalena „vědeckým světovým názorem“, a to jako falešné, odcizené vědomí, jako převrácená, fantastická reflexe vnějšího světa a přírodních elementů v myslích lidí. 2) Jakákoliv jiná interpretace náboženství je antimarxistická a jejím cílem je podporovat náboženství. 3) Jediným správným způsobem, jak studovat náboženství, je jeho kritika, což nezbytně vede k boji proti náboženství. 4) Každé studium lidstva musí vést k reedukaci lidstva ve smyslu třídního obsahu svobody vědomí. 5) Překonání náboženství vědeckým ateismem je veskrze pozitivní, a to bez ohledu na prostředky, jakými se prosazuje, protože osvobozuje lidstvo od duchovního útlaku nevědeckých a falešných konceptů.⁵⁴

David Václavík pak poznamenává, že ateismus v českém prostředí není žádným komunistickým importem, ale měl mnohem hlubší kořeny. Taktéž podle Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše byla státní ideologie po únoru 1948 „v zásadě protikřesťanská (...). Komunisté umně navazovali na protikatolické tendence, přítomné v české společnosti v předválečném období. (...) Celá česká společnost byla cíleně režimem a jeho orgány přesvědčována, že náboženství znamená „opium lidstva“ a že je zvláště ve své křesťanské verzi znamením lidského úpadku a zpátečnictví.“⁵⁵

⁵³ TREŠTÍK, Dušan, *Myslití dějiny*, s. 29

⁵⁴ VÁCLAVÍK, David, *Český ateismus ve dvacátém století. K vývoji a institucionalizaci v letech 1948-1989*, s. 477

⁵⁵ HANUŠ, Jiří, BALÍK, Stanislav, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 9

Bezprostředně po únoru 1948 následovalo krátké, několik měsíců trvající údobí, během kterého nově se tvořící politická moc zvažovala budoucí postup. Nejdříve byla upřena pozornost na nejpočetnější církev v Československu- církev římskokatolickou. Strategie nové státní moci byla formulována v návrhu církevního oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty, schváleného 30. srpna 1948 na poradě Jiřího Hendrycha, Alexeje Čepičky, Jarmily Taussigové a zástupců církevní komise Ústředního akčního výboru Národní fronty. Podle této strategie se mělo využít rozporů mezi vysokým a nízkým klérem a za pomoci nové mzdové politiky, definované v novém zákoně, připoutat duchovní ke státu. Hlavním cílem však mělo být vytvoření národně katolické církve, která by se zcela oddělila od římskokatolické církve a Vatikánu.⁵⁶ Zde můžeme zpozorovat, že pro nastupující moc se stává nepřijatelnou taková situace, kdy měla daná církev nebo náboženské hnutí své ústředí v zahraničí.

V rámci hierarchie stranických a státních orgánů po únoru 1948 zpočátku působilo v oblasti církevní politiky „Církevní oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty“ s Alexejem Čepičkou v čele, vedle tohoto oddělení působila „Církevní komise ÚV KSČ“ (jejími členy byli např. Alexej Čepička, Gustav Bareš, Jarmila Tausigová). Dne 25. dubna 1949 byla jmenována nová církevní komise ÚV KSČ, která se stala rozhodujícím orgánem pro církevní otázky na dobu příštích dvou let. Původně měla šest členů a vžilo se pro ni označení „církevní šestka“. Jejími členy byli Alexej Čepička jako předsedající, dále Vladimír Clementis, Zdeněk Fierlinger, Jiří Hendrych, Václav Kopecký a Viliam Široký, během roku 1951 došlo k částečným personálním změnám.

Jednou z hlavních oblastí, kterým byla věnována velká pozornost, bylo vytvoření nové legislativy. Během takzvané „právní dvoutky“ byl významně přepracován právní řád. Mimo jiné byly přijaty nové zákony jako občanský zákoník, občanský soudní řád, trestní zákoník, trestní řád a další. V oblasti církevní politiky byl nejdříve ministerstvem vnitra vydán dne 9. května 1949 výnos, který nařizoval hlášení všech bohoslužeb, schůzí či shromážděních na příslušných ONV.⁵⁷

Zcela zásadní význam však mělo vydání tzv. církevních zákonů v říjnu 1949, konkrétně Zákona č. 217/49 Sb. kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní a Zákon č.218/49 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Proklamovaným účelem jejich vydání bylo, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a aby tak bylo zajištěno pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vy-

⁵⁶ HANUŠ, Jiří, BALÍK, Stanislav, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 16-17

⁵⁷ PIŠKULA, Jiří, *Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989)*, s. 90

znání.⁵⁸ Ve svém důsledku však vydání těchto zákonů znamenalo, že si stát nárokoval téměř absolutní kontrolu a dohled nad fungováním církví a náboženských společností.

Vydání církevních zákonů v roce 1949 znamenalo pro některá náboženská hnutí změnu. Jak už bylo popsáno výše, početně malá náboženská hnutí v Československu institucionálně nefungovaly jako církve, nýbrž jako spolky. Vydání církevních zákonů tak znamenalo výraznou změnu pro některé dříve státem neuznané náboženská hnutí. Konkrétně se jednalo o adventisty sedmého dne, metodisty a baptisty.

Adventisté byli státem uznáni jako Církev adventistů sedmého dne. V důsledku zřízení nové církve byly bývalé adventistické spolky jako přebytečné zrušeny, o čemž probíhalo mezi státním aparátem a vedením adventistů několik jednání.⁵⁹ Nejednalo se o žádné závažné spory, pouze se jednalo o stanovení právní kontinuity a převedením majetku mezi Církví adventistů sedmého dne a adventistickými spolky. Tato právní kontinuita byla víceméně bez problémů uznána. Metodisté se nově organizovali pod hlavičkou Evangelické církve metodistické. Sdružení baptistických sborů Bratrská jednota Chelčického bylo uznáno jako církev pod názvem Bratrská jednota baptistů. Celkem bylo v ČSR uznáno 15 církví.⁶⁰

Bylo taktéž jednáno o uznání náboženského hnutí darbistů, jednání však nemělo kladný výsledek.⁶¹ Zde rozhodující roli hrál samotný postoj darbistů. Darbisté jakékoli organizování ve formě církve i spolku odmítali, jakož odmítali i otázku církevního vedení a hierarchie. Jejich činnost byla už od období první republiky organizována jako volná sdružení.⁶² Taktéž se na SÚC se žádostí o státní uznání obrátilo „Mezinárodní misijní společnost čsl. adventistů sedmého dne- reformační hnutí“. SÚC tuto žádost dne 9. března 1950 odmítl, což kvitovalo i vedení uznané Církve adventistů sedmého dne.⁶³

Vydání církevní zákonů a státní uznání 15 církví však v žádném případě nemůže interpretovat jako vytvoření optimálního stavu, se kterým by byly církve spokojeny. V důsledku „Zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností“ se církve staly zcela závislé na státních platbách. Veškeré finanční toky se dostaly pod kontrolu státu, stejně tak byla mzda kněžím vyplácena státem. Místo proklamovaného hospodářského zajištění se círk-

⁵⁸ NA, SÚC, karton 7, inv. č. 66

⁵⁹ viz NA, SÚC, karton 93, inv. č. 128

⁶⁰ NA, SÚC, karton 7, inv. č. 66. Vedle CASD byly dále povoleny církve římskokatolická, Československá, pravoslavná, evangelická církev českobratrská, evangelická církev augšpurského vyznání na Slovensku, Slezská církev evangelická, evangelická církev reformovaná na Slovensku, Jednota bratrská, Jednota českobratrská, evangelická církev metodistická, bratrská jednota baptistů (Chelčického), náboženská společnost československých unitářů, církev starokatolická, náboženská společnost židovská

⁶¹ NA, SÚC, karton 21, 28. porada 2. listopadu 1955

⁶² NA, Politický sekretariát 1951 – 1954, svazek 75, archivní jednotka 196

⁶³ NA, SÚC, karton 93, inv. č. 128. „Mezinárodní misijní společnost čsl. adventistů sedmého dne- reformační hnutí“ existovalo jako spolek, stanovy byly schváleny zemským úřadem v Brně dne 10.2.1929

ve a náboženské společnosti dostaly do faktické hospodářské a finanční závislosti na státu. Vedle hospodářské závislosti byla také důležitým státním zásahem do autonomie církevního života potřeba tzv. státního souhlasu. Každý kněz musel získat pro výkon kněžského povolání státní souhlas.

Představitelé jednotlivých církví museli skládat slib věrnosti státu. V rámci hierarchie katolické církve jej skládali pomocní duchovní a duchovní I. stupnice (např. samostatní duchovní správcové) do rukou předsedy okresního národního výboru, duchovní II. stupnice (např. představitelé kněžských seminářů, učitelé bohosloveckých učilišť a sídelní kanovníci) do rukou předsedy krajského národního výboru, duchovní III. stupnice (generální a kapitulní vikáři, světící biskupové a opati) do rukou ministra pověřeného řízením Státního úřadu pro věci církevní a duchovní IV. stupnice (arcibiskupové, diecézní biskupové a apoštolští administrátoři) do rukou předsedy vlády.⁶⁴ Slib zněl: „Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.“

Dále byl „církevními zákony“ zřízen pro české země Státní úřad pro věci církevní (SÚC). Pro Slovensko byl příslušným úřadem Slovenský úrad pre veci církevné (SLOVÚC). SÚC a SLOVÚC měly být v ideální rovině těmi úřady, které na úrovni státní správy budou mít církve a náboženské společnosti pod svou gescí.

V čele SÚC stál předseda, který byl z výkonu této funkce až do roku 1953 ministrem vlády. Od jeho zřízení v říjnu 1949 do 25. dubna 1950 byl jeho předsedou ministr spravedlnosti Alexej Čepička, po něm do 14. září 1953 náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger. Od 14. září 1953 až do zrušení SÚC 16. června 1956 pak Jaroslav Havelka.

Vnitřní struktura SÚC se v průběhu let měnila. V zásadě je možno říci, že se SÚC skládal se ze čtyř odborů (kultový, kádrový, informační, hospodářský). Kultový odbor měl katolické a nekatolické oddělení. Nekatolické oddělení mělo čtyři referáty (církve československá, církve evangelická, ostatní církve, vyučování náboženství a osobní věci učitelů náboženství).⁶⁵ Pod referát „ostatní církve“ tak kompetenčně patřila veškerá agenda církve pravoslavné, uniatů, adventistů, židů a sekt, recenze knih a časopisů těchto organizací, dohled

⁶⁴ BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří, *Katolická církev v Československu*, Brno: CDK 2007, s. 35

⁶⁵ ABS, Historický fond MV, H-153 CÍRKEV, s. 263

nad bohosloveckou fakultou v Prešově a církevně politický dohled na činnost Svazu občanů bez vyznání.⁶⁶

SÚC můžeme označit za vrcholový centrální orgán, který neměl své krajské nebo okresní pobočky. Na úrovni krajů a okresů byly církevní záležitosti v kompetenci lidové správy, tj. v kompetenci příslušných krajských a okresních národních výborů. Na každém krajském a okresním národním výboru měla být zřízena pozice církevního tajemníka. Dle představ SÚC měla církevní oddělení na jednotlivých krajských a okresních národních výborech spadat pod jeho řídicí pravomoc. Na krajích a v okresech pak vedle církevních tajemníků byly po určitou dobu také zřízeny tzv. církevní pětky. Na příkladu okresu Dačice můžeme ukázat, jaké mohlo být složení církevní pětky: předseda okresního národního výboru, okresní politický tajemník, tajemník Okresního akčního výboru Národní fronty, bezpečnostní referent a okresní církevní tajemník.

Do roku 1951 hrála hlavní roli při výkonu církevní politiky „církevní šestka“, tedy církevní komise ÚV KSČ. Důležitější roli začal SÚC hrát od začátku roku 1952 po zrušení církevní komise ÚV KSČ. Jak ukáže následující výklad, kromě SÚC a církevních tajemníků se v prostoru církevní politiky v období 50. let angažovala řada jiných státních institucí, zejména ministerstva vnitra, národní bezpečnosti, národní obrany nebo spravedlnosti.

Nová vláda pod vedením KSČ tak velmi krátce po převzetí moci vytyčila prostor, ve kterém se měl náboženský život odehrávat. Stát si plně přisvojil právo určovat, kterou církev bude tolerovat ve formě státního uznání. Stát si taktéž přisvojil právo rozhodovat a povolovat činnost každému jednotlivému knězi. Jak správně píše Petr Dinuš: „Církevními zákony z října 1949 nebyly stanoveny podrobnosti o provádění státního dozoru (...), výklad a aplikace pro udělení státního souhlasu, jeho udělení nebo odmítnutí spočívalo na blahovůli církevních tajemníků a vyplývalo především z politického posouzení osoby, pro kterou byl souhlas žádán. Církve neměly na udělení státního souhlasu vliv a nemohly se pro absenci právní opory účinně bránit,⁶⁷ Karel Kaplan pak v souvislosti s poskytováním státního souhlasu kněžím pro výkon jejich funkce mluví o libovůli úředních a politických míst při jejich rozhodování.⁶⁸

V ideální rovině se KSČ pokoušela nastolit taký stav věcí, kdy budou veškeré církevní a náboženské záležitosti pod její kontrolou. Za tímto účelem na jedné straně vytvořila odpovídající legislativní rámec, na druhé straně zřídila rozsáhlý aparát úřadů, institucí a bezpečnostních složek.

⁶⁶ ABS, Historický fond MV, H-153 CÍRKEV, s. 58

⁶⁷ DINUŠ, Petr, Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, s. 10

⁶⁸ KAPLAN, Karel, Státní církevní politika. In: HANUŠ, Jiří, STRÍBRNÝ, Jan (ed.), Stát a církev v roce 1950, Brno: CDK 2000, s. 18

2.2 Geneze obrazu náboženských sekt 1945-1948

Z prostudovaných materiálů vyplývá, že obnovující se státní správa a bezpečnostní složky po skončení druhé světové války neměly o činnosti či náboženském učení nových náboženských hnutí přílišné povědomí. Zejména na lokální úrovni byla tato znalost minimální. Prostřednictvím zpráv, dotazů a oběžníků se jednotlivé úrovně státní správy a bezpečnostních složek vzájemně informovaly, vyměňovaly si zkušenosti a v zásadě si tak vytvářely svůj obraz o náboženských sektách.

Před únorem 1948 se státní správa věnovala zejména svědkům Jehovovým. Už v roce 1946 se objevují zprávy, které charakterizují svědky Jehovovy jako potenciální nebezpečí. Řada pramenů za jednu z hlavních charakteristik svědků Jehovových považovala existenci jejich ústředí ve Spojených státech amerických. Můžeme se tak dočíst o „důvodném podezření“, že se v souvislosti s činností svědků Jehovových jedná o novou zpravodajskou ofenzivu západních mocností v Československu. V roce 1947 jsou svědci Jehovovi charakterizováni jako organizace, která nesměruje jenom k rozrušování veřejnosti z hlediska státně bezpečnostního, ale že hlavní činnost bude náležet ve vybudování rozsáhlé zpravodajské sítě západních států.⁶⁹ Na jiném místě se pak můžeme dozvědět, že v červnu 1947 navštívil předák německých sociálních demokratů W. Jaksch ústřední vedení svědků Jehovových a měl doporučit, aby se jejich hnutí rozšířilo do ČSR, kde by se jejím prostřednictvím propagoval nárok na bývalé sudetské území.⁷⁰ Jako o potenciální hrozbě se hovoří ve zprávě velitelství stanice SNB v České Kamenici: „Vzhledem k tomu, že se v daném případě jedná vesměs o osoby německé a osoby žijící ve smíšených manželstvích, a dále o osoby národnosti slovenské, lze usuzovati, že jejich činnost bude sledovati jiný cíl, než činnost církevní.“⁷¹ V řadě zpráv o činnosti svědků Jehovových pak píše o tom, že jsou misionáři na bohosloveckém internátu v Brooklynu cvičeni ve střelbě, jízdě na koni a bojových uměních.⁷² Pravdivost těchto informací se zdá být velmi diskutabilní, nicméně jejich důležitost je právě ve vytváření negativního obrazu o svědcích Jehovových.

Kromě možné špionážní činnosti se v souvislosti se svědky Jehovovými objevuje celá řada dalších podezření na nejrůznější provinění. Dne 3. března 1947 ministerstvo vnitra oběžníkem informuje o nebezpečnosti svědků Jehovových, která měla spočívat v tom, že na veřejných shromážděních hlásali blížící se konec světa a tím šířili neklid, a že taktéž označovali

⁶⁹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 2, s. 2

⁷⁰ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 4, s. 12

⁷¹ ABS, Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sign. 304 – 258 – 13

⁷² ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 2, s. 2

představitelů státu jako pomocníky satana. Ministerstvo vnitra upozorňovalo na závadný obsah kolportovaných brožur.⁷³

Orgány na místní úrovni informovaly centrální úřady o další možné závadné činnosti. Hlášení SNB Znojmo z 3. března 1947 píše o nepovolené kolportáži a šíření nepravdivých zpráv v obci Strachotice v okrese Znojmo. Svědci Jehovovi měli během kolportáže brojit proti brannosti slovy: „Když budete v naší víře, nebudete muset vzít do ruky zbraň ani narukovat, neboť je to vražda bližního svého. Válka není dosud skončena a mír dosud nenastal. Nebojíte se, že vás odtud vyženou?“⁷⁴ Podle hlášení stanice SNB Dolní Beřkovice, okres Mělník, dvě dívky slovenské národnosti ve věku zhruba 20 a 24 let prováděly kolportáž tiskovin a říkaly starším ženám, že nyní vládne na zemi satan, že musí tiskoviny od nich odebrat a nebudou-li je číst, budou zatraceny. Dle autora dané zprávy zde byly kolportovány publikace svědků Jehovových už za první republiky, že se už tehdy jednalo o činnost Germánů, a že se jedná o pátou kolonu i nyní.⁷⁵ Dle hlášení SNB Mnichovice, okr. Říčany, měl být narušován veřejný pořádek kolportáží tiskovin, při které svědci Jehovovi hlásali, že lidé nemají dbát na nynější poválečné poměry, že to není pravá svoboda a že mají v pokoře vyčkávat jiné svobody, nemají se zúčastňovat plánů, které směřují k zachování a prospívání tohoto světa.⁷⁶ Velitelství stanice Mladějov, okres Jičín, vyjádřilo obavu z neblahého vlivu SJ na zdravý vývoj našeho národa a také přesvědčení, že jsou svědci Jehovovi záměrně využíváni k rozkladné činnosti uvnitř státu.⁷⁷ Jako poslední z řady výtek, které se objevily, je charakteristika činnosti jako neúčinné a neprospěšné pro společnost. Svědci Jehovovi se kolportáží měli snažit získat prostředky na obživu kněžích, kteří se vyhýbali možnosti řádné obživy a nebyli tudíž zapojeni do pracovního procesu.⁷⁸

Vedle toho se krátce po válce začínají objevovat případy, kdy branci z řad svědků Jehovových začali odpírat vojenskou službu. Pro období let 1947 a 1948 jsou zprávy o několika takových případech. Vojenské úřady tak taktéž začaly činnosti svědků Jehovových hodnotit jako nebezpečnou, jelikož „svou propagandou rozvracejí morálku mužstva“ a jejich „činnost je tím nebezpečnější, že je řízena ze zahraničí, má politické pozadí a bojuje současně proti pokrokovým směrům ve světě“.⁷⁹ Ze září roku 1947 je zpráva, podle které má být úkolem státních úřadů shromažďovat dostatek materiálu, aby proti SJ mohlo být zakročeno zastave-

⁷³ ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305 – 343 – 2, s. 10

⁷⁴ ABS, Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sig. 304 – 258 – 12

⁷⁵ ABS, Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sig. 304 – 258 – 12

⁷⁶ ABS, Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sig. 304 – 258 – 13

⁷⁷ ABS, Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sig. 304 – 258 – 13

⁷⁸ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 2, s. 2

⁷⁹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 4, s. 10

ním jeho činnost nebo návrhem na jeho rozpuštění podle paragrafu 113 ústavní listiny.⁸⁰ V říjnu 1947 místní vojenské velitelství píše ministerstvu národní obrany [MNO], že bylo by v zájmu věci, kdyby MNO v součinnosti s MV připravilo předpoklady pro eventuální zákaz činnosti této sekty na území ČSR pro případ, že její činnost by se dále stupňovala, jelikož svědci Jehovovi svou propagandou rozvracejí morálku vojenského mužstva.⁸¹

Druhou náboženskou skupinou, která se dostala do hledáčku státních úřadů jako potenciálně nebezpečná, byli adventisté sedmého dne. Jejich ústředním znakem, díky kterému jim byla věnována pozornost, bylo svěcení soboty a důsledky, které to přinášelo. Adventisté na rozdíl od ostatních křesťanů nesvětili jako sváteční den neděli, nýbrž sobotu. Z toho pro ně vyplývaly situace, kdy se adventisté dostávali do konfliktu s majoritní společností, respektive orgány státní správy. Adventisté odmítali pracovat v sobotu, která v této době byla běžným pracovním dnem. Pro léta 1947 a 1948 máme dále zprávy o několika mladých adventistech, kteří odmítli vykonávat vojenskou službu. Nejčastěji jí odmítali pouze v sobotu, jen ve výjimečných případech adventisté odmítali vojenskou službu jako takovou.⁸² Posledním možným problematickým bodem byla sobotní školní docházka, kdy někteří adventističtí rodiče odmítali posílat děti do školy.

Pro období roku 1948 mám několik hlášení, které hodnotí činnost adventistů jako potenciálně nebezpečnou a podle kterých „jsou náboženskými fanatiky. Podle některých zpráv se adventisté drží přesně bible a odmítají vzít do rukou zbraň. V případě válečného konfliktu by odmítli nastoupit voj. službu. Z tohoto hlediska je se na ně dívat jako státně nespolehlivé“.⁸³ Jiná zpráva pak varuje před adventisty, protože odvádějí lidi od života na zemi, vedou je k nezájmu o politiku, navádějí, aby lidé při volbách hlasovali bílými lístky.⁸⁴

Celkově však v této době nebyli adventisté považováni za hrozbu, dokonce se jim v roce 1947 podařilo vyjednat výjimku v tom směru, že děti adventistů nemusely chodit v sobotu do školy. Podobnou žádost, aby byla zavedena možnost náhradní vojenské služby, však státní úřady odmítly. Taktéž od roku 1946 existovala adventistická Škola biblických nauk (později přejmenovaná na Biblický seminář) pro vysokoškolské vzdělávání budoucích kazatelů. Generální konference Církve adventistů sedmého dne ve Švýcarsku, pod kterou adventisté v Československu spadali, taktéž rozhodla, že v Praze měla být zřízena mezinárodní škola pro vzdělávání kazatelů ze střední a východní Evropy.⁸⁵

⁸⁰ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 2, s. 2

⁸¹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 4, s. 10

⁸² ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 39

⁸³ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 1, s. 4

⁸⁴ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 1, s. 2

⁸⁵ DREJNAR, Jiří, Boží cesty na cestě církve: počátky a vývoj CASD v Čechách, s. 52-53

Můžeme ale konstatovat, že otázka svěcení soboty, nepracování v sobotu, otázka odpírání vojenské služby a v neposlední řadě fakt, že adventismus vznikl v USA a zde sídlilo církevní ústředí, to vše ve svém důsledku znamenalo, že zde existovaly tyto možné záminky pro případnou perzekuci adventistů. Vedení Církve adventistů sedmého dne si však patrně nebylo svým postavením zcela jisté. Můžeme to odvodit z řady písemností, které můžeme označit až do jisté míry jako servilní. Vedení církve se snažilo prezentovat jako příznivě nakloněné vůči poučovacímu režimu, vydávalo publikace a psalo státním úřadům zprávy, ve kterých informovalo o svém podílu v boji za mír, budovatelské práci, zdravotní péči, akci dárců krve, rozdávání prádla a šatstva, boji proti rakovině či proti alkoholismu, kulturních brigádách či o odpracování 40 000 brigádních hodin.⁸⁶

Třetí náboženské hnutí, které se dostalo pod přísnější dohled bezpečnostních orgánů už od roku 1947, bylo působení mormonů. Po únoru 1948 mormonští misionáři z důvodu nepřehlednosti politické situace utlumili svou činnost. Od amerického ústředí dokonce přišel pokyn, podle kterého měli rozpustit organizaci v ČSR vzhledem ke změněné situaci. Majetek a kartotéku měli předat podle svého rozhodnutí charakterově k nejbližší církvi. Vedoucí činitelé mormonů v Československu se však rozhodli, že i za nových poměrů lze i nadále pracovat a v tomto smyslu podali zprávu do USA. Opět se v několika bezpečnostních zprávách objevuje podezření, že hlavní náplní činnosti mormonů je výzvědná činnost.⁸⁷

Už pro období před únorem 1948 tak zde máme řadu zpráv a záznamů úředního provenience, které svědky Jehovovy, mormony a v ojedinělých případech i adventisty označují jako potenciální špiony západních zemí, šířitele veřejného neklidu či jako organizace, která se staví negativně ke státnímu zřízení, která státní zřízení vůbec neuznávají. Jsou označováni jako sekty, sektáři nebo náboženští fanatici.

2.3 První vlna represí

Jak bylo popsáno v předešlých podkapitolách, roky 1948 a 1949 byly na poli státní církevní politiky zpočátku ve znamení nového církevního zákonodárství a vytváření nového institucionálního rámce, kterýmistranické a státní úřady počaly snahu dostat církve a náboženská hnutí pod svou kontrolu. V roce 1949 stát dále mimo jiné převzal pod svou kontrolu dohled nad církevní literaturou a časopisy včetně jejich vydávání a distribuce. Nejprve se Ministerstvo informací a osvěty stalo díky novému tiskovému zákonu z 24. března 1949 vrchním

⁸⁶ NA, SÚC, karta 93, inv. č. 128

⁸⁷ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 3, s. 18

dozorcem nad kolportáží. Zřízením Ústředního církevního nakladatelství ztratila všechna ostatní církevní nakladatelství svoje oprávnění, velkým církvim zůstalo po jednom kontrolovaném nakladatelství, ostatní církve a náboženské společnosti se měly obracet na nakladatelství nejbližší nebo přímo na ústřední církevní nakladatelství.⁸⁸ Další konkrétní zásahy, v některých případech velmi represivní, vypočítává Karel Kaplan: „omezení a zákaz tisku, odejmutí vedení matrik, zákaz provádět církevní obřady mimo kostel, poutě, procesí a jiné obřady na základě povolení úřadu, omezení a kontrola výchovy kněží, překážky vyučování náboženství na školách. Ke zvlášť ostrým zásahům patřila likvidace řeckokatolické církve, internace příslušníků mužských řádů a zásah proti ženským řádům.“⁸⁹

Státní zásahy vůči církvim se však netýkají pouze církvi římskokatolické či řeckokatolické, ale také námi sledovaných náboženských sekt. Už v květnu 1948 měly úřadovny StB po celé republice k dispozici seznamy svědků Jehovových, u nichž měly být provedeny domovní prohlídky. Zde se můžeme domnívat, že tento postup nesouvisel se samotným nástupem komunistů k moci, nýbrž že se jedná o vcelku „logickou“ reakci na výše popsané zprávy, které hodnotily svědky Jehovovy jako nebezpečné sektáře či náboženské fanatiky. Dne 2. července 1948 pověřenictvo vnitra výnosem zakázalo činnost svědků Jehovových na území Slovenska.⁹⁰ V listopadu 1948 hodnotí ústředna StB v Praze situaci tak, že „je neúnosné dále trpět činnost spolku Mezinárodní sdružení badatelů Bible a Strážná věž biblická a traktátní společnost.“⁹¹

K likvidaci organizace Svědků Jehovových přistoupily bezpečnostní orgány na konci listopadu 1948. Byly provedeny domovní prohlídky, obsazeny kanceláře, zabavena literatura, finančních prostředky i psací stroje. Několik představitelů organizace bylo zatčeno. Trestní oznámení podal prokurátor na 17 lidí. Byli obviněni ze „sdružování proti státu, pobuřování proti republice, nedovoleného zpravodajství, popuzování proti příslušníkům jiného náboženského vyznání, šíření poplašných zpráv, podněcování k neplnění zákonných povinností a hanobení spojeneckého státu [...] čímž spáchali trestné činy podle paragrafu 2, 3, 12, 26, 32, 33, 42, zákona čís. 231/48 Sb.“⁹² Jak dokládají i pozdější zprávy, justice v této době patrně nebyla zcela povolná vůči stranickým a státním orgánům. Obvinění pobýli krátkou dobu v táborech nucených prací, k žádnému velkému soudnímu procesu ale nedošlo. V roce 1950

⁸⁸ NA, SÚC, karton 13, 7. porada 18.2.1953

⁸⁹ KAPLAN, Karel, Státní církevní politika, s. 17

⁹⁰ ABS, Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, karton 193, inv. číslo 6

⁹¹ tamtéž

⁹² ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, signatura 302 – 588 – 2, s. 8

se většina vedoucích sekty vrátila na svobodu a pokračovala ve své činnosti, která byla bezpečnostními orgány hodnocena jako „ilegální“.⁹³

Do roku 1949 spadá další represivní zásah, tentokrát proti náboženskému hnutí mormonů. Zásadní problém bezpečnostní orgány spatřovaly v přítomnosti zhruba tří desítek mladých amerických misionářů. Všichni byli mladí muži do třiceti let věku, kteří měli za sebou službu v americké armádě během druhé světové války.

Podle zprávy z 13. prosince 1949 je činnost mormonů na území ČSR stále více podezřelá. Ve zprávách bezpečnostních úřadů se objevují zprávy o špionážním pozadí mormonské misie, jako podezřelá je hodnocena záliba misionářů ve fotografování. Další zpráva pak uvádí údajnou výpověď šéfa CIC, že mormonská mise v ČSR je zřízena jen ze zpravodajských důvodů.⁹⁴ V únoru 1950 tak bylo přistoupeno k vyhoštění všech amerických misionářů z ČSR, což fakticky znamenala konec činnosti celé mormonské církve.

Vedle mormonské misie a zákazu činnosti v případě svědků Jehovových taktéž na přelomu let 1949 byli z Československa vypovězeni misionáři Armády spásy. Jako explicitně náboženské sekty, kterým byla zakázána činnost, označuje zpráva ministerstva vnitra „Sdružení sv. Grálu“, spolek „Psyché“ a několik dalších. Dle ministerstva vnitra se „podobným způsobem postupuje proti různým spolkům vyznavačům bible, spolkům theosofickým a spiristickým.“⁹⁵

Na tomto místě můžeme zhodnotit, že se v činnosti státních orgánů začínal velmi silně projevat až paranoický strach z jakéhokoliv možného napojení církví a náboženských hnutí na zahraniční ústředí. Nejvýrazněji se toto projevilo ve snaze o faktické zlikvidování římskokatolické církve a vytvoření jakési církve „národně-katolické“. U menších církví státní aparát postupoval „selektivně“, přičemž tato selektivnost se zdá být poněkud náhodná. Selektivnost a nejasnost se taktéž pojí s označením náboženská sekta, kdy jsou některá náboženská hnutí prostě jako náboženské sekty označena. Jako synonyma pro označení náboženská sekta jsou používány výrazy sektáři či náboženští fanatici.

Americká ústředí církví a činnost amerických misionářů byla jedním z důvodů pro snahu zlikvidovat činnost svědků Jehovových, Armády spásy a mormonů. Naopak se adventistům, baptistům a metodistům dostalo státního uznání. I zde však existovala snaha omezit jejich spojení s církevním ústředím v USA. Jak píše pro případ metodistů Vilém Schneeberger: „Stát naléhal na to, aby církev byla nezávislá na jakýchkoli zahraničních církevních ústředích, a proto až do počátku šedesátých let žádný zástupce církve nemohl být delegátem

⁹³ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, str. 3

⁹⁴ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 3, s. 29

⁹⁵ NA, Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954, karton 13, inv.č. 566, sign. T-C 258

na mezinárodní metodistické konferenci. Teprve roku 1961 vyjeli dva delegáti na Světovou metodistickou konferenci do Osla v Norsku a roku 1964 dva delegáti na Generální konferenci do Pittsburghu v USA. Žádný zahraniční biskup nesměl vykonávat svou funkci na území naší republiky.⁹⁶

Na závěr této kapitoly tak můžeme konstatovat několik zjištění, které se týkají náboženské situace do roku 1950. Za prvé byla spolu se změnou politického zřízení v Československu vytvořena rozsáhlá síť státních a stranických institucí, které měly dohlížet na náboženský život. Za druhé stát církevními zákony uznal 15 církví, vedle těchto církví existovala celá řada náboženských hnutí, zatím legálně existujících na spolkovém podkladě. Za třetí už pro období krátce následujícím po únoru 1948 můžeme konstatovat represivní zásah proti některým náboženským hnutím. Státní aparát v případě těchto náboženských hnutí došel ke konsenzu, že jejich další činnost v Československu není žádoucí, v některých případech hodnocena přímo jako trestná či protistátní. Tato pro stát nežádoucí náboženská hnutí jsou v řadě zpráv označena jako náboženské sekty, čímž se tomuto označení dostává značně pejorativního označení.

⁹⁶ SCHNEEBERGER, Vilém D., *Methodismus v Československu (1918 – 1992)*, s. 83

3. Náboženské sekty v první polovině 50. let 20. století

V této kapitole se budeme věnovat církevní politice lidově demokratického režimu v první polovině 50. let. Jako první se budeme věnovat politice, která byla nazývána jako zjednodušování náboženského života. Za tímto pejorativním označením se v podstatě neskrývá nic jiného, než že státní aparát vtěsnil veškerý povolený náboženský život na půdu 15 státem uznaných církví. Zároveň budeme sledovat dotvoření obrazu o náboženských sektách.

3.1 Zjednodušování náboženského života

Na počátku roku 1951 v Československu existovalo 15 státem uznaných církví. Vedle metodistů, baptistů a adventistů tak většina početně malých náboženských hnutí po vydání církevních zákonů nadále existovala ve formě spolků. Můžeme se domnívat, že jim daná situace nemusela příliš vadit. Patrně počítali s tím, že budou vedle státem uznaných církví nadále svobodně působit, ostatně květnová ústava z roku 1948 zaručovala svobodu vyznání a náboženského přesvědčení. S tím však špičky komunistického režimu nepočítaly, jak hodnotí situaci MV: „V červenci roku 1950 bylo podle KNV zapsáno asi 1400 náboženských spolků. Většina těchto spolků byla různými organizacemi státem uznaných církví, jako spolky katolické, evangelické, církve československé apod. Dále tu byly náboženské spolky, ve kterých byly formovány církve, které nebyly státem uznány a neměly tudíž veřejných prostředků k svému udržování a k náhradě osobních i věcných výloh.“⁹⁷

V další fázi se státní aparát rozhodl, jak tento postup sám nazýval, pro „zjednodušování“ náboženského života. Začaly být postupně rušeny jednotlivé církevní a náboženské spolky, které už neměly mít pro další existenci opodstatnění. Jednalo se nejdříve o spolky adventistické, baptistické nebo evangelické. Náboženský život těchto hnutí se měl nadále odehrávat pouze na půdě státem uznané církve.

K prvnímu rušení náboženských spolků tak docházelo už od roku 1950. Z ledna roku 1951 máme zprávu, ve které se ministerstvo vnitra explicitně věnuje problematice náboženských sekt. Ministerstvo vnitra dalo po dohodě se státním úřadem pro věci církevní národním výborům pokyny, aby se při provádění „revisí“ spolků přesvědčovaly u jednotlivých náboženských spolků vždy po dohodě s příslušným církevním referátem NV, zda je další trvání

⁹⁷ NA, Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954, karton 13, inv.č. 566, sign. T-C 258

spolku odůvodněné a oprávněné. Tímto způsobem docházelo k značnému snížení počtu náboženských spolků jejich postupnou „dobrovolnou“ likvidací.⁹⁸

Dle názoru ministerstva byly jako spolky organizovány různé náboženské sekty, jejichž aktivita měla být v té době na vzestupu a bylo proto nutno začít tuto problematiku řešit. Jejich nebezpečnost byla spatřována v tom, že se příslušníci náboženských sekt povětšinou scházeli v neveřejných prostorech, nejčastěji v soukromých bytech, kde nebyla možná jakákoli kontrola. Přímo se varovalo, že je tím dána příležitost, aby se pod rouškou náboženství šířila státu nebezpečná propaganda včetně toho, že zahraniční nepřátelé použijí k rozkladné činnosti tyto sekty v boji proti státu.

Ministerstvo vnitra v lednu 1951 zvažovalo svůj další postup u dvanácti náboženských hnutí, které explicitně označuje jako náboženské sekty. Státní aparát se rozhodl pokračovat v politice zakazování činnosti jako v případě svědků Jehovových, mormonů, Armády spásy a dalších. Z tohoto postupu v podstatě vyplývá, že státní úřady žádnou přesnou metodiku pro určení, jaké náboženské hnutí jsou sekty, v podstatě nemělo. Přístup státního aparátu vycházel z toho, že náboženský život se má nadále odehrávat na půdě státem uznaných církví. Všechny ostatní náboženské hnutí stát odmítl respektovat a označoval je za náboženské sekty, sektáře, tmářství a podobně.

Jedinou výjimku zvažoval státní aparát v případě darbistů. V jejich případě očekával, že by i po státním zákazu činnosti pokračovali v ilegalitě. Proto ministerstvo vnitra navrhovalo ponechat je v další činnosti, postavit je pod dohled bezpečnostních orgánů a jednat s nimi, aby jmenovali svého zodpovědné zástupce. Dále aby darbisté prokázali, že mají řádnou organizační základnu své činnosti a jmenovali kazatele, kteří při svém vlastním řádném zaměstnání budou moci bezplatně po složení slibu věrnosti konat náboženské úkony. Počet jejich přívrženců byl pro české země odhadován na tři tisíce, na Slovensku se měly k darbistům hlásit další dva tisíce věřících. Všechny ostatní náboženské společnosti hodlalo ministerstvo vnitra rozpustit.

Velmi schematický přístup se projevil v případě adventistů. Státní aparát se nehodlal zabývat věroučnými rozdíly jednotlivých adventistických hnutí a církví a doporučoval, aby se dva adventistické spolky, konkrétně šlo o Reformované adventisty sedmého dne a Misijní sjednocení adventistů sedmého dne III. část, spojily s uznanou CASD. Dle představ ministerských úředníků měli přívrženci Biblicko-křesťanského shromáždění přejít k Jednotě bratrské, zbylých osm náboženských společností hodlalo ministerstvo rozpustit bez náhrady. Jmenovitě se jednalo o Novou církev křesťanskou (svedenborskou), Novoapoštolskou církev, Svobod-

⁹⁸ NA, Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954, karton 13, inv.č. 566, sign. T-C 258

nou církev evangelickou, Syny Jehovovi, Snahu – jednotu evangelických pracovníků a rozhodných křesťanů, Společnost rozhodných křesťanů (letniční hnutí), Obec křesťanskou a Evropskou křesťanskou misií.⁹⁹

Dne 26. dubna 1951 vydalo Ministerstvo vnitra ve spolupráci s SÚC výnos pod značkou 4 taj-1951.II/2 o postupu vůči církevním a náboženským spolkům a náboženským sektám.¹⁰⁰ Výnos ve svém důsledku znesnadňoval veškerou činnost církví s výjimkou vykonávání církevních obřadů. Výnos zrušil všechny církevní spolky včetně těch, které zastřešovaly církve dříve státem neuznané, tudíž jedním z hlavních cílů byla snaha „potírat činnost náboženských sekt“. Ani původně uvažované povolení činnosti v případě darbistům nakonec nebylo akceptováno.

Na jaře roku 1951 tak byl oficiálně uznaný a povolený náboženský život v Československu zjednodušen do podoby 15 státem uznaných církví, jakákoli jiná církevní organizace mimo tyto státem uznané církve byla v podstatě nelegální. Státní aparát tak v podstatě neprováděl žádná šetření či výzkumy, neměl ambici zjistit podstatu náboženského učení jednotlivých hnutí. Jeho přístup tak primárně vycházel z toho, kolik věřících se k jednotlivým náboženským hnutím hlásilo. Výjimkou se stali svědci Jehovovi a darbisté, kteří ačkoli měli tisíce věřících, tak nebyli státem uznáni. Zejména v případě svědků Jehovových nabyl státní aparát pevného přesvědčení o jejich společenské nebezpečnosti.

Přístup komunistického režimu tak můžeme označit jako v zásadě schematický, kdy se snaží ovládnout celý veřejný prostor a život v něm. Přitom však nerozlišuje, jedná-li se o politickou stranu, odbory, společenské organizace nebo náboženská hnutí. Komunističtí představitelé se pokoušeli dospět k takovému stavu, aby alespoň formálně bylo pod jejich kontrolou veškeré veřejně organizované působení. V roce 1960 pak byl tento stav prakticky uzákoněn v ústavě pod pojmenováním o „vedoucí úloze KSČ ve společnosti“.

3.2 Od administrativních zásahů k soudním procesům

Do jara roku 1951 státní aparát úspěšně dokončil snahu soustředit veškerý oficiální církevní život do 15 státem uznaných církví. Tento stav však v žádném případě nemůžeme chápat tak, že by tyto uznané církve mohly existovat nezávisle na státních, stranických a bezpečnostních orgánech. Velký tlak začal být vyvíjen na církve adventistů.

⁹⁹ NA, Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954, karton 13, inv.č. 566, sign. T-C 258

¹⁰⁰ NA, SÚC, karton 24, inv. č. 94

V létě roku 1950 byl pod záminkou školské reformy zrušen adventistický Biblický seminář. Z několika desítek adventistických studentů bylo umožněno pokračovat v dalším studiu pouze třem studentům. Obdobně taktéž stát zrušil vzdělávací semináře ostatních církví a veškeré církevní vzdělávání centralizoval do pěti fakult.

Od 1. ledna 1951 začal být státem výrazně snižován počet kazatelů jednotlivých církví. Tento akt byl obhajován potřebou většího množství pracovních sil v průmyslu. V případě CASD tak bylo z celkového počtu 83 kazatelů propuštěno nejdříve 21, vedle toho byly omezovány i počty administrativních pracovníků. V průběhu roku pak státní aparát přistoupil k tzv. systematizaci sborů, jejímž cílem mělo být lepší fungování církve, v zásadě se však jednalo o další omezování činnosti. Na konci roku 1951 tak adventisté disponovali pouhými 26 kazateli.¹⁰¹

Jako jeden z hlavních nástrojů své politiky si však komunistické vedení velmi rychle osvojilo metodu přímých administrativních zásahů, jejichž cílem bylo podřízení si ostatních politických stran, společenských organizací, odborů a v neposlední řadě taktéž církví. Hlavní nástrojem těchto opatření bylo „dosazení“ komunistům loajálních a nakloněných vedení těchto institucí. Zejména katolická církev se dostala pod silný tlak, kterému nebyla schopna odolat. Nesmíme však zapomínat, že ne všichni duchovní apriorně odmítali komunistický režim jako takový. Někteří autoři uvádějí, že v případě katolické církve 50 kněží bezvýhradně podporovalo politiku KSČ, dalších 700 některé její aspekty. Zbylých 1750 kněží mělo být apatickými nebo patřit mezi odpůrce KSČ.¹⁰² Taktéž pozici Českobratrské církve evangelické po únoru 1948, zejména její vedení v čele s Josefem Luklem Hromádkou, můžeme označit jako komunistickému režimu příznivě nakloněné.¹⁰³

Státní aparát působil na jednotlivé církve, aby na veřejnosti prezentovaly podporu komunistickému režimu a jeho politice. Jak píše Schneeberger, v případě metodistů „od padesátých let není konference, která by nepřijala „mírovou rezoluci“ nebo nějaké stanovisko proti válce a která by neposlala pozdravné přípisys vedoucím představitelům státu, což byl důsledek veřejnoprávního uznání církve. V Křesťanském buditeli, periodiku metodistů, se začíná pravidelně psát o „boji za mír“ a o „budovatelském úsilí lidu“.“¹⁰⁴

O podobné servilnosti ze strany adventistů sedmého dne již byla zmínka výše. I přes tuto snahu adventistů se však ve zprávách úřední proveniencie začínají objevovat hlášení, podle kterých adventisté ve skutečnosti nejsou příznivě nakloněni novému politickému reži-

¹⁰¹ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989), s. 95-97

¹⁰² HANUŠ, Jiří, BALÍK, Stanislav, Katolická církev v Československu 1945–1989, s. 127-128

¹⁰³ MATĚJKA, Ondřej, „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelici a komunistický režim v 50. letech, s. 325-331

¹⁰⁴ SCHNEEBERGER, Vilém D., Metodismus v Československu (1918 – 1992), s. 87

mu. V hlášení krajského velitelství SNB v Liberci z března roku 1950 jsou adventisté přímo označeni jako sekta, která je ve spojení s ústředím v USA, odkud získává literaturu. Z toho mělo pramenit podezření, že výše zmíněná „sekta je zapojena v ilegální nebo jiné protistátní činnosti“. Spolu s tím se upozorňuje, že sekta odvádí věřící od veřejného života, zakazuje „chodit do divadla, tančit, dobře jíst, číst noviny, nesmějí být v politické straně, ani se strojit, nesmějí vůbec nic, čím by si zpříjemnili život“.¹⁰⁵

Vedle toho se začaly objevovat anonymní udání či očitá svědectví „řádných“ občanů. Jiří Piškula čerpá z dopisu jedné řadové adventistky, která „zaslala koncem dubna na SÚC dopis obsahující stížnost ohledně vystupování vedení církve a některých kazatelů. Členka pražského sboru označila některé kazatele jako nespolehlivé, stěžující si před členy církve na postup státní správy a nové povinnosti od ní uložené, a jiné naopak za ty, kteří chtějí „jít s lidem“, ale současné vedení jim v tom brání.“¹⁰⁶ Jiný anonymní pisatel požaduje po SÚC nápravu stavu v Církvi adventistů sedmého dne. Podle jeho tvrzení například řadoví členové platí desátky podle bible, zatímco vedení církve nic nedělá a za peníze z desátků si jen kupuje pozemky.¹⁰⁷

O autentičnosti či objektivnosti těchto udání nemáme a v rámci našeho výzkumu nemusíme mít žádné přesné svědectví. Můžeme však za prvé říci, že státní aparát těchto dopisů využil ke svému dalšímu postupu proti adventistům. Za druhé tyto dopisy a udání znamenaly další možné střípky do mozaiky obrazu o adventistech jako náboženské sektě.

SÚC tak nejprve za pomoci svých finančních pák a odebráním státního souhlasu tlačil na církevní vedení adventistů, aby odstoupilo ze svých funkcí a uvolnilo místo novému provizornímu vedení. V červnu 1951 vedení v čele s Josefem Doubravským odstoupilo, na jejich místo bylo „zvoleno“ nové vedení v čele s Tobiášem Josefem Zigmundem, do roku 1950 členem KSČ. Na veřejnosti se snažil SÚC celou věc prezentovat jako vnitro-církevní záležitost, jako důsledek nespokojenosti řadových adventistů.¹⁰⁸ V průběhu roku 1951 byla taktéž zrušena výjimka pro děti adventistů, díky které dosud nemusely v sobotu chodit do školy.

Administrativní zásahy nakonec vyvrcholily v říjnu roku 1952, kdy byla Církev adventistů sedmého dne zakázána. Celou záležitost řídil náměstek předsedy SÚC Vladimír Ekert. Už od září rozesílal pokyny podřízeným církevním tajemníkům, podle kterých se tajemníci měli připravit na zákaz činnosti. Konkrétně měli zastavit plat kazatelům z povolání,

¹⁰⁵ ABS, Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sign. 304 – 258 – 15

¹⁰⁶ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989), s. 99

¹⁰⁷ NA, SÚC, karton 93, inv. č. 128

¹⁰⁸ PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989), s. 98

zabránit kazatelům, aby vyvíjeli činnost, odejmout církevní souhlas sborům, převzít veškerý movitý i nemovitý majetek a odeslat na SÚC jmenné seznamy všech adventistů.¹⁰⁹

K zákazu bylo přistoupeno 1. října roku 1952. Vedle zákazu činnosti byl církvi taktéž zabaven veškerý majetek. Zejména se jednalo o 29 budov, jejichž úhrnná cena činila 10 318 522,60 Kčs, a 30 parcel ohodnocených na 1 331 148 Kčs.¹¹⁰ Zákaz činnosti byl odůvodněn tím, že absence adventistů při sobotních směnách v závodech narušují hospodářství a snižují pracovní morálku v kolektivech, sobotní absence dětí adventistů ve škole narušují učební plány, zemědělci z řad adventistů nechovají vepřový a koňský dobytek a dále, že docházelo k narušování veřejného pořádku tvrzením o blížícím se konci světa. Mezi další důvody patřilo odmítání výkonu vojenské služby, rozvraty ve smíšených rodinách, apolitičnost či tlak na členy církve, aby vystoupili z KSČ.¹¹¹

Vedle adventistů se státní aparát znovu zaměřil na činnost svědků Jehovových. V zásadě se stále více přesvědčoval o tom, že jsou pro státní zřízení velkou hrozbou. Výtky byly prakticky neměnné: sekta je řízena z USA, je nástrojem špionážních centrál, je zaměřena proti lidově-demokratickému zřízení, štve věřící proti představitelům státu a komunismu jako takovému.¹¹²

Vedle těchto obecných poznatků se ale začínaly objevovat poznatky, které měly dokázat konkrétní teroristické a protistátní činy. Jistý vedoucí kamenolomu Pavel Ševčík se měl dopustit sabotáže na pracovišti, kdy bylo během odstřelu zasypáno 7 elektrických motorů, 3 kompresory, 1 drtič a větší množství vozíků. Alexandr Trier jako elektrotechnik na Ilavské hydroelektrárně měl spáchat sabotáž, při které mělo dojít ke škodě 8 miliónů Kčs, další byli obviňováni z agitace proti JZD či z nabádání žen, aby nepracovaly v továrnách.¹¹³ Bezpečnostní orgány dospěly k rozhodnutí, že další činnosti sekty svědků Jehovových muselo být zabráněno.

Zde pro komunistické vedení však nastala nepříjemná komplikace. Přes 90 % řadových členů sekty SJ bylo z pohledu státního aparátu totiž příslušníky dělnické třídy a ten měl patrně problém všechny paušálně označit jako protistátní elementy. Výsledkem bylo tudíž rozhodnutí připravit vzorný veřejný proces s vedením sekty, který měl dle představ státní bezpečnosti ukázat masám věřících, že bylo zneužito jejich náboženského cítění pro nepřátelskou činnost proti republice.¹¹⁴

¹⁰⁹ NA, SÚC, karton 93, inv. č. 128

¹¹⁰ NA, SÚC, zasedání kolegia ministra- předsedy 1953-1956, karton 13, inv. č. 7

¹¹¹ ABS, Sekretariát Ministerstva vnitra I. díl, krabice 35, inv. č. 569; Piškula, 101

¹¹² ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, Str. 19

¹¹³ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 44

¹¹⁴ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, Str. 16-17

Podle původních návrhů chtěly bezpečnostní složky přistoupit k rozsáhlému zatýkání představitelů sekty už na podzim roku 1951. Na 11 krajských správách StB proběhlo od 3. do 10. října 1951 rozsáhlé školení, během kterých byli pracovníci bezpečnostního aparátu seznámeni s plánovaným postupem. Plán původně počítal se spuštěním akce 11. listopadu 1951 ve 4:00 hodiny ráno, kdy mělo být zatčeno celkem 68 osob v krajích Praha, Ústí nad Labem, Karlovy Vary, Olomouc, Ostrava, Košice, Přerov, Nitra, Bratislava a Brno.¹¹⁵

Nakonec přistoupily bezpečnostní orgány k rozsáhlému zákroku až 4. února 1952, kdy bylo zatčeno přes 100 osob¹¹⁶, provedeno 850 domovních prohlídek a zabaveno velké množství knih a literatury. Nejdříve bylo třicet vedoucích osob¹¹⁷ převezeno k vyšetřování do Prahy, z jejichž řad mělo být vybráno 15 osob pro celostátní proces. Zbytek měl být poslán do krajů na krajské procesy. V květnu 1952 bylo rozhodnuto uspořádat velký celostátní proces s osmi vedoucími osobami sekty SJ. Z původních více než sto zatčených bylo 27 osob propuštěno. Podle původního záměru měl informovat o hlavním procesu v Praze tisk i rozhlas, o informování veřejnosti o soudech v krajích mělo být rozhodnuto podle situace v každém jednotlivém kraji.¹¹⁸

K řadovému členstvu se státní aparát rozhodl přistoupit diferencovaně a nepovažovat všechny řadové svědky Jehovovy za své nepřátele. Řadové členstvo státní aparát rozdělil do tří skupin: 1) osoby s krajně reakčním zaměřením 2) osoby intelektuálské 3) příslušníci dělnické třídy. První skupina měla být zařazena do táborů nucených prací. Druhá skupina měla být postihnuta administrativními opatřeními, pokutami, odstraněním z klíčových postavení nebo odejmutím sociálních výhod. Příslušníkům dělnické třídy měly závodní organizace KSČ, ROH a jiných masových organizací věnovat zvýšenou pozornost a přesvědčováním je přivést zpět k dělnické třídě.¹¹⁹ Tyto plány však zůstaly patrně pouze v rámci úvah. Státní aparát neměl příliš velkou šanci uspořádat koordinovanou akci zacílenou na 14 000 řadových členů SJ. Můžeme z toho ale vysledovat tendenci či návod pro nižší složky státní správy, jak mají k jednotlivým svědkům Jehovovým přistupovat. Už na počátku roku 1952 státní aparát tedy rozlišoval na jedné straně vedoucí sekty, kteří měli sloužit zájmům nepřátelských imperialistických sil a na druhé straně řadové členstvo z dělnické třídy, které mělo být patřičně „převychováno“, tedy přivedeno zpět do řad dělnické třídy.

¹¹⁵ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 1-12

¹¹⁶ Původně mělo být zatčeno 97 osob, dle zprávy ze 14. února 1952 bylo zatčeno 99 osob, zpráva ze 23. dubna 1952 vyjmenovává 111 zatčených osob, zpráva z 6. května 1952 hovoří o 120 zatčených

¹¹⁷ Na jiných místech se mluví o 32 osobách

¹¹⁸ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, str. 20-24

¹¹⁹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, str. 16-17

Některé bezpečností složky patrně uvažovaly, že do připravovaných procesů zařadí i odpírače vojenské služby. Na jaře 1952 bylo pro odpírání vojenské služby vyšetřováno 16 svědků Jehovových, 14 adventistů a dva branci, kteří nebyli adventisty nebo SJ, ale taktéž z náboženských důvodů odmítali vykonávat některé služební vojenské úkony. Tuto možnost ale zamítl nejvyšší vojenský prokurátor, jehož stanovisko opět vycházelo z třídního hlediska: „Mezi třídní nepřátele možno bezpečně zahrnout Lebedu [soukromý podnikatel- majitel cihelny] a snad ještě dva další. Jinak jde o lidi svedené, z velmi prostých poměrů a ze zapadlých vesnic (...) Postavení těchto osob před státní soud (...) považují za nevhodné, leda snad jen jako demonstrování obětí pokusu západních nepřátel rozleptávat brannou morálku našeho lidu. (...) U mnoha těchto mladých lidí je dělnický a rolnický třídní původ a jinak dobrý poměr k práci dobrým předpokladem pro úspěšnou převýchovu, která je jedním z hlavních účelů trestu v socialistické společnosti.”¹²⁰

Jak bylo napsáno výše, hlavním cílem procesu se svědky Jehovovými bylo dokázání a odsouzení nepřátelské a špionážní činnosti proti republice před veřejností a řadovým členstvem sekty. V zásadě zde ale platilo to stejné, jako u jiných politických procesů v 50. letech. Bezpečnost ani justice žádné důkazy o takové špionážní a protistátní činnosti neměla. Výchozím bodem většiny politických procesů bylo zatčení podezřelého, který byl posléze několik měsíců a v některých případech i let podroben „vyšetřování“. Vyšetřovaný byl často vězněn v nelidských podmínkách, podroben psychickému i fyzickému týrání a mučení a až na několik výjimek téměř každý nakonec přiznal vše, co mu bylo kladeno za vinu. Takové přiznání pak bylo u soudu často jediným a hlavním důkazem.

Na základě několika indicií se můžeme domnívat, že podle stejného scénáře jako ostatní politické procesy probíhal i proces se svědky Jehovovými. Ve zprávě o činnosti sekty z roku 1955 se přímo píše, že se bezpečnosti nikdy nepodařilo zjistit, jak sekta udržuje spojení se zahraničím. Tudíž bezpečnost ani justice nemohly mít a neměly v roce 1952 skutečné relevantní důkazy o špionážní činnosti. Další indicií může být délka vyšetřování. To v případě svědků Jehovových trvalo od února 1952 až do března 1953, tedy více než 13 měsíců. Je možné se domnívat, že právě během těchto dlouhých třinácti měsíců bezpečnost na výrobě „důkazů“ a „doznání“ pracovala. Jelikož měl být proces se svědky Jehovovými také medializován před veřejností, tak bylo nutné, aby se po vynucených „doznáních“ obviněný naučil svou výpověď slovo od slova nazpaměť, aby se veřejnost mohla o jeho špionážní a protistátní činnosti přesvědčit. Pro ilustraci můžeme zmínit z vyšetřovacího protokolu Bohumila Müllera, který se doznává k „podvratné ilegální činnosti, která se projevovala tím, že zpracovával

¹²⁰ VHA, Ministerstvo národní obrany. Rok 1952, karton 451, sign. 21/2/8

masy za pomoci ilegálnych tiskovín dopravovaných našej republiky z USA“, stejně jako se „doznal“ ke špionáži a úkladům proti republice.¹²¹

Bronislav Martinek ve své práci zprostředkovává vzpomínku Dezidera Pomothyho. Ten byl sice souzen až v procesu v roce 1955, je možné se ale domnívat, že jeho zkušenost s vyšetřováním se neliší od zkušenosti lidí vyšetřovaných v prvním procesu: „Odmietal som prezradiť mená bratov, ktorých by mohli ešte zatknúť. Odmietol som podpísať protokoly, ktoré boli nepravdivé. Jedného dňa po výsluchu som bol odvedený na celu. Väzni nesmeli vidieť, kde sa nachádzajú. Preto okrem cely a vyšetrovacej miestnosti museli mať na očiach čierne okuliare alebo oči previazané uterákom. Na stolku som našiel hrn o kávy z melty. Na iných celách väzni obedovali, a tak som sa domnieval, že budem trestaný hladom. Kávu som vypil. Po nejakom čase sa mi urobilo nevoľno a nemohol som kontrolovať svoje myšlienky. V takom stave ma vodievali na výsluch. Od niektorých spoluväzňov som neskoršie zistil, že vtedy, aby niekoho zlomili či dostali nejaké priznanie, používali očné kvapky 'Scopolamín'. Často som bol surovo zbitý až do bezvedomia. Potom odnesený pod studenú sprchu vody. Keď som sa z bezvedomia prebral a chcel z vody preč, bránili mi v tom palicami. Nimi do mňa pichali zo všetkých strán. Keď už sa dost' takto 'pobavili', strčili ma mokrého do tmavej diery, kde som sa nemohol ani pohnúť, len stáť. Mokrý, v zime, a hodiny! Inokedy som zas ležal na betónovej podlahe zviazaný vo zvieracej kazajke. Ruky s nohami zviazané do zadu, hodiny a hodiny.“¹²²

V březnu 1953 tak proběhl soud s vedením svědků Jehovových. Oproti původním návrhům nebyl proces nakonec veřejný, ale tajný. Jak přiznali vyšetřovatelé, někteří obvinění patrně nebyli během vyšetřování natolik zlomeni, aby učinili svá „doznání“. Tvůrci procesu tak mohli mít obavu, že ne všichni obvinění správně sehrají své role. Patrně panovala obava, že by proces nemusel být pro veřejnost dostatečně uvěřitelný. Neuskutečněním veřejného procesu do jisté míry padnul jeden z hlavních důvodů pro velký proces se sektou: její veřejné odsouzení a odhalení protistátní činnosti, kterým mělo být způsobeno na řadové členstvo sekty. Nakonec bylo o procesu informováno v novinovém článku na stránkách Rudého práva.

Státní bezpečnost a justice se rozhodly i pro tajný proces, což bylo zdůvodněno takto: „Ze všech poznatků dosud zjištěných, z výpovědí zatčených vedoucích osob a z dřívější praxe považuje provedení likvidace ilegální sekty tímto způsobem za nejúčinnější, neboť bez vedení a spojení do zahraničí řadová masa sekty nebude moci vyvíjet intenzivní činnost a bu-

¹²¹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 36-39

¹²² MARTINEK, Branislav, Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu, s. 26

de se omezovat pouze na soukromé studium. Bez reakčních návodů musí časem sekta ustnout a za pomoci pokrokových organizací zaniknout úplně.¹²³

Během procesu tak jistý „Znalec z oboru státně bezpečnostního a politického zpravodajství“ charakterizoval činnost sekty SJ jako svou „povahou zaměřenou proti všem formám světské moci, jejíž činnost je v USA podporována, jelikož odvádí proletariát od jeho revolučního poslání. V lidově demokratických zemích, kde byla již vláda kapitalistů svržena, SJ jsou sabotéři budování socialismu (...) zrádci, neboť jsou řízeni ústředím v Brooklynu, stávají se pátou kolonou, (...) [sekta] organizuje duševní a morální rozvrat pod rouškou bible a náboženství.“¹²⁴ Dle prokurátora byla sekta SJ „v Československu vzhledem k nemorálnosti svého učení a vzhledem k svým rozvratným tendencím v roce 1949 výnosem ministerstva vnitra zakázána. Ovšem obvinění tohoto zákazu neuposlechli, od r. 1949 počali organizovat ilegální skupiny, které měly v činnosti sekty pokračovat a které se již přímo zaměřili na boj proti lidově demokratickému zřízení (...) a rozsáhlou protistátní štvavou propagandu“, přičemž se obvinění „zaměřili především na průmyslové části republiky, aby co nejvíce poškodili budovatelské úsilí pracujícího lidu (...) zaměřili se na pracující lidi, tyto štvou proti lidově demokratickému zřízení, nabádali k bojkotování všech masových organizací, ignorování mírového hnutí, k odpírání branné povinnosti a vychovávali k nenávisti k lidově demokratickému zřízení a všemu pokrokovému vůbec.“¹²⁵

Dále bylo sektě SJ kladeno za vinu, že má svoji centrálu v USA, ve zdemoralizovaném imperialistickém státu, kde je její činnost vítána, jelikož svým zmateným učením odvádí proletariát od svého revolučního potenciálu a učení sekty o brzkém vyhlazení světa se velmi blíží názorům americké fašistické vlády. Učení sekty mělo být s podporou vládnoucích kruhů USA vyváženo do států lidově-demokratických, aby zde podvracelo revoluční a třídní uvědomění pracujících. Vedení sekty v ČSR mělo do USA posílat špionážní zprávy hospodářského, společenského, bezpečnostního a vojenského rázu, mělo za úkol mravně podvracet masy pracující, přivodit zvrát státního zřízení, podvracet lidově demokratické zřízení a společenský řád republiky. Tím se měli dopustit se trestných činů velezrady, vyzvědačství, sdružování proti republice. Obviněný Fogl byl navíc obviněn z krácení daní.¹²⁶

Podle zprávy neznámého data, dle našeho názoru patrně z roku 1957, měl mít celý proces i přes původní obavy hladký průběh a velmi dobrý spád. V případě nějakých náznaků zapírání u obžalovaných bylo použito usvědčujícího materiálu a svědků, kteří byli přímo kraj-

¹²³ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 16-17

¹²⁴ ABS, Velitelství Státní bezpečnosti, sign. 310 – 72 – 38

¹²⁵ ABS, Velitelství Státní bezpečnosti, sig. 310 – 72 – 38

¹²⁶ ABS, Velitelství Státní bezpečnosti, sig. 310 – 72 – 38

skými vedoucími sekty a usvědčovali obžalované z jejich činnosti na jejich platformě. Všem obžalovaným byla v plném rozsahu prokázána velezrada a mimo to obžalovanému Müllerovi, Sebinovi a Hálovi špionáž.¹²⁷ Soudní proces z konce března 1953 tak skočil vynesemím rozsudků pro Bohumila Müllera a Ondreje Fogla na 18 let, Jána Sebína, Jaroslava Hálu a Františka Grose na 15 let, Vladimíra Nahálku na 12 let, Václava Nováka na 8 let a Ondreje Porubského na 5 let odnětí svobody.¹²⁸

Krátce poté probíhaly soudní procesy taktéž v krajích. Dne 28. dubna 1953 například proběhl tajný proces s vedením sekty v Praze. Vlastimil Pácal byl odsouzen na 10 let, Josef Valenta, Jaroslav Hála st. na 4 roky, Vladimír Cihelka na 3 roky a Jarmila Šimáňová na 2 roky odnětí svobody.¹²⁹ Krajským soudem v Bratislavě bylo rovněž pro trestný čin velezrady odsouzeno dalších 12 svědků. Jejich tresty se pohybovaly v rozmezí od osmi let (Milan Drahoš) do půldruhého roku.

Bezpečnostní orgány ve svých zprávách vyjadřovaly s provedenými procesy spokojenost. Bylo vyjadřováno přesvědčení, že se podařilo činnost sekty umrtvit a na některých místech zcela eliminovat, taktéž mělo dojít k úbytku členstva až o 23 %. Už ale v témže roce 1953 musely státní orgány ve svých zprávách konstatovat, že činnost sekty neustala, že jsou neustále zakládány nové skupiny, do kterých jsou získáváni noví členové. Opět se objevují zprávy, že měli být noví členové při křtu vybízeni svými kazateli k různým závazkům teroristického charakteru.¹³⁰

Za jakousi metodickou pomůcku pro místní správy bezpečnostních sborů můžeme brát zprávu z května 1953, podle které učení náboženské sekty svědků Jehovových a celá jejich ilegální činnost narušovala a nadále narušuje výstavbu lidově demokratického zřízení, což se hlavně odráželo při obranyschopnosti státu, v hospodářství a rovněž i na vesnici při zakládání JZD.¹³¹

Jako příčinu či záminku pro další vlnu represí bezpečnostních orgánů proti SJ můžeme pokládat chování svědků Jehovových v průběhu roku 1954, kdy se většina věřících odmítla v květnu účastnit voleb do národních výborů, řada dalších se odmítala účastnit veřejných manifestací na prvního máje, kdy i přes nátlak státní správy odmítali vyvěšení vlajek a výzdobu ve svých oknech. Už v srpnu byli v Bratislavě zatčeni 3 lidé, v září v Hradci Králové, Prešově a Košicích dalších 11 osob. Opět jim byla kladena za vinu jejich nebezpečnost výstavbě socialismu, že lidově demokratické zřízení nazývají vládou satana, že odmítají sloužit v armádě

¹²⁷ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 92

¹²⁸ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 92

¹²⁹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 93

¹³⁰ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 40

¹³¹ ABS, Historický fond MV, H -187/5, s. 148

či že se odmítají účastnit veřejného života.¹³² Hlavní vlna represí však následovala až po bojkotu voleb v listopadu 1954.

Na konci roku 1954 a začátku roku 1955 přistoupily bezpečnostní orgány k další rozsáhlé akci. Podle zprávy z března 1955 mělo být zatčeno celkem 103 vedoucích sekty¹³³. Nedatovaná zpráva, která hodnotí úspěšnost a průběh procesu, uvádí dokonce 171 zatčených.¹³⁴ Opět bylo rozhodnuto o uspořádání velkého procesu s celostátním vedením sekty a řadou menších procesů v jednotlivých krajích.

Ve dnech 4. až 6. srpna 1955 se konalo soudní přelíčení před Vyším vojenským soudem v Praze s ilegálním ústředním vedením náboženské sekty „Svědci Jehovovi“. Dle obžaloby byla obžalovaným „jasně dokázána trestná činnost protistátního zaměření, a to v tom směru, že prováděli tajná shromáždění, psali a rozšiřovali protistátní náboženské letáky, pro svou činnost získávali další členy, (...) sekta byla řízena ústředím z USA z Brooklynu, kam každé dva měsíce zasílali zprávy špionážního obsahu, odpírali a nerespektovali zákony naší lid. dem. republiky a odmítali se zúčastňovat vojenské základní služby.“¹³⁵

Soudní přelíčení bylo opět neveřejné, pouze při rozsudku byla povolena přítomnost nejbližším příbuzným, kterých bylo přítomno 12, a to manželky a děti obžalovaných. Rozhodnutí o neveřejnosti procesu se pro bezpečnostní orgány z jejich pohledu ukázalo jako správné, o nějaké formě propagandistického využití procesu nemohla být řeč: „Všichni členové vedení po přečtení obžaloby prohlásili, že se necítí vinni. Během průběhu obžalování brali proces na lehkou váhu, prohlašovali, že neuznávají žádný světský zákon (...) za což byli předsedou soudu a prokurátorem mnohokrát napomínáni.“¹³⁶ Nakonec bylo vedení sekty odsouzeno k mnohaletým trestům vězení: Paukert 18 let, Zkouhoutil 15, Málek, 15, Kozier 14, Čehy 11, Matějka 10, Ujfalusi 7.

Z řady krajských procesů můžeme jmenovat proces proběhnuvší v Praze, kdy byli souzeni obžalovaní František Šnajdra, Michal Fazekaš, Václav Větrovec, Alois Škulavík a Irma Horáčková. Opět byli souzeni za to, že pod rouškou šíření náboženské věrouky propagovali a sami se připravovali na zničení lidově demokratického zřízení a samostatnosti ČSR, jejíž vláda měla být – podle jejich nepřátelské propagandy – nahrazena celosvětovou vládou jakého si duchovního knížectva. Pod rouškou šíření křesťanství měli nabádat všichni obvinění ostatní věřící občany našeho národa, aby se nezúčastňovali veřejného života, nedbali zákonů ČSR a zájmů většiny pracujících vybudovat u nás socialismus, nebojovali za udržení světové-

¹³² ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 46

¹³³ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 51-56

¹³⁴ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 65

¹³⁵ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 87

¹³⁶ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 87

ho míru a v případě napadení republiky nebránili její samostatnost. Měli se tedy vzájemně spolčit k pokusu o rozvrácení a zničení lidově demokratického státního zřízení a společenského řádu republiky, které jsou zaručeny ústavou a tím měli spáchat trestný čin velezrady podle §78 odst.1, odst.2, písm. a) trestního zákona. Tresty vyměřené soudem byli opět v řádu několika let, nejnižším trestem v délce 1,5 roku odnětí svobody byla potrestána Irma Hlaváčková.¹³⁷

¹³⁷ ABS, Historický fond MV, H-217 Svědci Jehovovi

4. Změna církevní politiky v polovině 50. let

V této kapitole diplomové práce se budeme věnovat liberálnějšímu přístupu Státního úřadu pro věci církevní v polovině 50. let. Jak bude ukázáno, už od sklonku roku 1953 někteří jeho představitelé nesouhlasili se stávajícím represivním přístupem a z marxistických pozic usilovali o změnu. Ve druhé části této kapitoly se pokusíme načrtnout sociální perspektivu fungování státního a stranického aparátu.

4.1 Vstřícný přístup vedení Státního úřadu pro věci církevní

Pokud budeme posuzovat přístup státních úřadů vůči náboženským sektám, můžeme na základě jejich vnějších projevů léta 1951-1955 označit jako dobu největší perzekuce. Nepovolená náboženská hnutí byla označena za náboženské sekty, projevy jejich činnosti byly označeny jako protistátní a nepřátelské akty. Představitelé, funkcionáři a kazatelé nepovolených náboženských hnutí byli trestně postihováni. Státní aparát se snažil zlikvidovat jakoukoliv bázi existence náboženských hnutí mimo rámec státem uznaných církví, zamezit jejich působení ve veřejném prostoru a domnělé i skutečné trestné činy trestně postihoval. Spolu s působením ateistické propagandy a masových organizací se mělo docílit toho, že činnost „náboženských sekt“ bude postupně upadat a nakonec zcela zanikne. Součástí tohoto postupu byly vykonstruované soudní procesy, během kterých byly stovky věřících zavřeny do vězení. Z vnějších projevů se nám může jevit přístup státních institucí v první polovině 50. let jako jednolitý a neměnný postup, bližší analýza nám ale poodhalí, že některé státní instituce s represivním přístupem nesouhlasily a nepovažovaly ho za správný.

Již bylo výše popsáno, že sociální složení přívrženců náboženských hnutí bylo tvořeno zejména prostými lidmi z řad dělnictva. Dle ministerstva vnitra byla činnost náboženských sekt „záměrně řízena reakčními elementy tuzemskými i zahraničními, a že fanatická zbožnost sektářů je hrubě zneužívána těmito elementy k podněcování odporu proti lidově demokratickému režimu.“¹³⁸

Úřednický aparát ministerstva vnitra navrhoval několik administrativních opatření, které se svou podstatou vymykají z rámce soudních procesů a násilné perzekuce. Za prvé měl být na nejmenší možnou míru omezen tisk a prodej bible. Za druhé se měla činnost náboženských sekt dostat pod větší kontrolu státní správy a bezpečnostních složek. Jako třetí okruh opatření byla zmiňována ateistická propaganda. Dle návrhů měly okresní výbory KSČ vybu-

¹³⁸ NA, Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954, karta 87, inv.č. 2912, sign. 370

dovat skupiny agitátorů z nejspolehlivějších soudruhů a soudružek, jejichž úkolem by byla práce mezi sektami. Každému agitátorovi měly být přiděleny 1-2 sektářské rodiny, se kterými se měl agitátor dobře seznámit a navštěvovat je co nejčastěji, získat si jejich důvěru a trpělivým přesvědčováním v individuálních rozhovorech se je snažit vymanit z vlivu sekty: „Agitátor bude zdůrazňovat, že mu víru nebere, ale že je nutné zapojení do praktického života, budování nového společenského řádu, poukazyval na zneužívání náboženského cítění. Jakékoli zastrašování, diktátorství znamená předem zmařit si šanci na úspěch.“¹³⁹ O činnosti těchto agitátorů se už žádná další zpráva nezmiňuje. Můžeme z toho vyvodit, že zůstala ve stadiu úvah a návrhů. I přesto však svědčí o jistých tendencích, že se ve stejné době, kdy bylo přes sto svědků Jehovových vyšetřováno a obviněno ze špionáže, že jiná úřední místa plánovala vyslání tisíců agitátorů do každé „sektářské rodiny“ a přesvědčování.

Další významná změna nastala v přístupu SÚC. V průběhu roku 1953 se postupně začala měnit politika jeho vedení, což do jisté míry souviselo s nástupem Jaroslava Havelky do funkce předsedy. Jaroslav Havelka působil v SÚC v letech 1949-1951 jako jeden z náměstků předsedy, mezi léty 1951-1953 byl ministrem sociální péče. V září roku 1953 vystřídal na pozici předsedy SÚC Zdeňka Fierlingera.

Jaroslav Havelka na poradě 8. října 1953 vytyčil pro SÚC úkoly, které byly v podstatě v rozporu s dosavadní linií církevní politiky. Vycházel při tom z programového prohlášení vlády, že nelze na věřící pohlížet jako na jednolitou reakční masu, ale že je mezi věřícími řada oddaných budovatelů socialismu a je nutné tyto poctivé pracující podchytit a získat si jejich důvěru. Dle Havelky se mělo k věřícím přistupovat jako k přátelům, získat si jejich přízeň, nevysmívat se náboženské víře, nebránit posílat děti do vyučování náboženství a v tomto smyslu instruovat i církevní tajemníky v krajích a okresech.

V zásadě tak můžeme konstatovat, že se zde střetávají dvě odlišné koncepce komunistické doktríny v přístupu k náboženství. Na jedné straně se jedná o Stalinovu koncepci o zostřujícím se třídním boji, podle které provedením revoluce komunistickými stranami ještě nedošlo k odstranění socialismu nepřátelských společenských tříd, v Československu označovaných jako „bývalí lidé“. Společenské skupiny jako buržoazie, soukromí zemědělci či církevní klérus byly označeny pro svou podstatu pro socialismus jako nepřátelští a musejí být zničeny. V tomto duchu se např. vyjádřil ministr spravedlnosti Štefan Rais 11. června 1952 o úloze justice: „prokurátor se musí opírat o nejvyspělejší, jediné správnou a ověřenou vědu na světě,

¹³⁹ NA, Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954, karton 87, inv.č. 2912, sign. 370

o sovětskou právní vědu, a důsledně se vyzbrojovat zkušenostmi sovětské právní praxe. (...) Nevyhnutelnou nutností tohoto období je neustálé zostřování třídního boje.“¹⁴⁰

Na druhé straně byl Havelkův přístup jakýmsi odrazem důsledné aplikace marxismu: „náboženská víra vychází ze současného stavu a vývoje společnosti, bude trvat ještě dlouho, není možné v současných podmínkách odstranit vliv náboženství, to nastane až v nových socioekonomických podmínkách a osvětou.“ Dokud tedy dle Havelky nebude vybudován komunismus, nelze tudíž očekávat odklon od náboženské víry. Státní správa tak „měla získat věřící i klér k budování šťastného světa, být ale ostražitá proti reakčnímu kléru, bývalým vesnickým boháčům.“¹⁴¹

Předsednictvo SÚC nemělo v úmyslu proklamovaný liberálnější přístup k církvím a náboženským sektám nechat pouze na papíře a skutečně začalo jednat. Už na poradě 19. listopadu 1953 SÚC navrhuje, aby byla opětovně povolena činnost adventistům. Jak už bylo popsáno výše, hlavními důvody pro zákaz činnosti bylo odmítání pracovat a posílat děti do školy v sobotu, někteří mladí adventisté pak odmítali plnit vojenskou službu. Dle SÚC činnost adventistům neodporuje zákonům a jejím zákazem se činnost pouze přesunula do ilegality.

Adventisté se místo na veřejně kontrolovatelných místech začali scházet po soukromých bytech, čímž byla znemožněna jakákoliv kontrola. Dle SÚC tak hrozilo, že by se „sekta“ bez patřičného státního dohledu a kontroly mohla dostat pod vliv reakčních kazatelů a zaměřit se na skutečnou protistátní činnost. Výše zmíněné adventistické přečiny nehodlal SÚC nijak celostátně řešit. Školní docházku měly řešit jednotlivé školy, práci v sobotu si měly řešit jednotlivé podniky a závody. V otázce odpírání vojenské služby SÚC navrhoval, aby danou problematiku řešilo MNO.

SÚC usiloval v případě povolení činnosti adventistů o jejich vyvedení z ilegality, a tím jejich možnou kontrolu. Navrhoval povolit činnost nejprve v krajích Ostrava a Bratislava, kde by si směli adventisté ustavit své laické kazatele. V případě, že by se tyto kazatelé osvědčili, uvažoval SÚC i možnosti státem placených kazatelů. SÚC se stavěl proti celostátnímu povolení, neboť by to mohlo být „reakcí“ chápáno jako výraz slabosti.¹⁴²

Tomuto návrhu ze strany SÚC se rozhodl odporovat aparát ministerstva vnitra. Dle jeho názoru nebyla příkladná pracovní morálka adventistů upřímná. Bývalí kazatelé prý řadové členy vedli k tomu, aby z pozic nejlepších pracovníků psali různé přípisy na Státní úřad pro věci církevní a na předsednictvo vlády, aby byla jejich činnost obnovena. Dále pak aby tvořili různé delegace, které žádaly při návštěvách různých ministrů, aby adventisté se mohli

¹⁴⁰ JUDT, Tony, *Poválečná Evropa. Historie po roce 1945*, s. 195

¹⁴¹ NA, SÚC, karton 14, 37. porada 8. říjen 1953

¹⁴² NA, SÚC, karton 14, 43. porada 19. listopad 1953

zase legálně scházet k pobožnostem. Dle názoru MV by se k povolení činnosti adventistům z řady důvodů nemělo přistupovat. První okruh výtek se týkal svěcení soboty. Ani při povolení činnosti by adventisté neupustili od jejího svěcení, čímž by se nijak nevyřešila otázka práce a školní docházky v sobotu. Druhý okruh výtek se týkal ústředí adventistů v USA, odkud dostávají dopisy a literaturu, které jsou zaměřeny proti lidově demokratickému zřízení a komunismu. Adventisté vedou věřící k nerespektování zákonů s tím, že se mají řídit zákony Božími. Jako poslední důvod, proč nepovolovat činnost, byl akt samotného povolení. Aparát MV se obával, že by si to adventisté mohli vykládat jako vítězství Boha nad silami zla. Tím by se nejen mohl posílit jejich fanatismus, ale dal by se tím i podnět dalším sektám jako darbistům, „Obci křesťanů“ nebo „Snaze“. Dle MV sice nebyla žádná konkrétní protistátní činnost adventistů zjištěna, pouze byl zmíněn případ jistého Raisíglu, bývalého laického kazatele. Ten byl obviněn závodem ze sabotáže, jelikož jako konstruktér sestrojil stroj, který měl původně stát 900 000 Kčs, ve skutečnosti přišel na více než 3 milióny a nebyl schopen provozu.¹⁴³

Další zprávu o činnosti adventistů adresoval velitel III. odboru MV ministru Rudolfovi Barákovi dne 1. ledna 1954. Tato zpráva měla být podkladem pro Barákovo vystoupení na ústředním výboru strany a měla mu dodat argumenty pro nepovolení činnosti. Konstatovala, že „proti činnosti adventistů bylo pouze zakročeno ze strany místních a okresních národních výborů a to ve věci, že adventisté neposílali děti v sobotu do školy.“ Dále se v této zprávě píše, že „ačkoli nebylo zjištěno žádné jiné trestné činnosti, nedoporučuje se legalizace.“ Velitel III. odboru MV tak navrhoval, aby byly za prvé provedeny protokolární rozhovory s adventisty s upozorněním, že příští jejich činnost bude považována za protistátní. Iniciátoři ilegálních schůzek adventistů by byli postoupeni k potrestání příslušným okresním národním výborům, a to pokutou. Ostatním členům by se pak doporučilo, aby se zapojili do církví státem povolených. Za druhé se měly krajské a okresní správy ministerstva vnitra pečlivě zaměřovat na bývalé vedoucí osoby. Za třetí se měl dát příkaz závodům, aby nedávaly adventistům žádná privilegia v souvislosti s prací v sobotu a aby byli adventisté přeřazeni na místa méně důležitá, kde nebude narušen plán. Jako poslední bod bylo navrženo, aby političtí pracovníci a agitátoři spolu s mistry a vedoucími v závodech přesvědčovali adventisty na pracovištích, že jejich náboženské učení je nesprávné, neboť narušuje budování naší vlasti a zvyšování životní úrovně obyvatelstva.¹⁴⁴

Sekretariát MV projevil nad touto zprávou značnou nelibost, samotný ministr vedoucímu III. odboru napsal: „Obdržel jsem vaši zprávu o adventistech. Tato zpráva neobsahuje

¹⁴³ ABS, Sekretariát Ministerstva vnitra I. díl, krabice 35, inv. č. 569

¹⁴⁴ ABS, Sekretariát Ministerstva vnitra I. díl, krabice 36, inv. č. 645

údaje o protistátní činnosti adventistů a nemůže být sama o sobě dostatečným důvodem k zamítnutí návrhu SÚC na povolení sekty adventistů. Vzhledem k tomu, že jsem povinen předložit o adventistech zprávu politickému sekretariátu, vypracujte a předložte mi do 1. února t.r. takovou zprávu o adventistech, která by mohla být předložena politickému sekretariátu.¹⁴⁵

Na jednání o povolení činnosti adventistů, o kterém dne 17. dubna 1954 jednal politický sekretariát ÚV KSČ, přišel ministr Rudolf Barák již s dostatkem požadovaných informací. Politickému sekretariátu předložil jednak SÚC návrh na povolení činnosti, vedle toho však přiložil a přednesl zprávu za MV ministr Rudolf Barák. Jeho stanovisko bylo k návrhu odmítavé. Barák předložil celou řadu „argumentů“, které měly dokazovat protistátní charakter sekty adventistů. Vedle obligátních věcí jako nepracování a neposílání dětí do školy v sobotu a odpírání vojenské služby uvedl několik konkrétních důvodů, v zásadě protikomunistických výroků jednotlivých adventistů. Olomoucký kazatel Richter měl v souvislosti s úmrtím Gotwalda a Stalina prohlásit, že bůh trestá smrtí každého, kdo se dopouští nepravostí na lidu božím. Jistý rolník Chvalkovský odmítal pracovat v sobotu a vystoupil z JZD, podle kazatele Husara: „Lidé bohem posílení budou komunisty pěťmi pobíjet. Řecké děti, které jsou u nás, jsou vychovávány v lupiče a vrahy.“ Jistý adventista Josef Klouda pak byl označen za původce zpráv, že během demonstrací v Plzni byla oběšena studentka, která vedla průvod a další dvě nesoucí obrazy Masaryka a Beneše byly zastřeleny.

Ministerstvo vnitra pak v zásadě činnost adventistů hodnotila jako v případě svědků Jehovových. Přes 85 procent řadových adventistů mělo být dělnického původu, zejména z průmyslových oblastí. Na ně však škodlivě působí kazatelé, kteří jsou podle MV buržoazní původu, jsou ve spojení s ústředím v cizině ve Švýcarsku, vystudovali na školách v zahraničí a negativně působí na dělnickou třídu. Politický sekretariát se rozhodl přiklonit se k názoru MV a činnost adventistům nepovolit. MV taktéž sdělilo, že bude prostřednictvím svých orgánů nadále zjišťovat konkrétní protistátní činnost vedoucích adventistů za účelem likvidace jejich činnosti.¹⁴⁶ První pokus SÚC o „liberálnější“ politiku zatím nebyl vyslyšen a činnost adventistům prozatím povolena nebyla.

Změna v církevní politice SÚC se netýkala pouze adventistů, ale tento úřad začal také diferencovaně přistupovat k dalším náboženským hnutím. SÚC nehodlal nadále všechny paušálně považovat za nepřátelské a protistátní. Vedle adventistů se jednalo o darbisty a Novoapoštolskou církev. Podle názoru SÚC se jednalo o sekty, které nejsou státu nepřátelské,

¹⁴⁵ ABS, Sekretariát Ministerstva vnitra I. díl, krabice 36, inv. č. 645

¹⁴⁶ NA, Politický sekretariát 1951 – 1954, svazek 75, archivní jednotka 208

věřící žijí spořádaným životem, na pracovištích patří k nejlepším pracovníkům a chodí k volbám. SÚC považoval zákaz jejich činnosti za nevyhovující stav, který bylo potřeba změnit. Do druhé skupiny náboženských sekt zařadil SÚC svědky Jehovovy, skupiny reformovaných adventistů, Boží dítko, Pravou církev Kristovou a Zahradu Hospodinovu. Tyto měly být režimu nepřátelské, členové neuznávají žádnou organizaci, odmítají sloužit v armádě, odmítají volit, scházejí se tajně a jsou pod vlivem nepřátelských živlů.¹⁴⁷

Samotní představitelé nepovolených náboženských hnutí se v té době v žádném případě nechovali odevzdaně a snažili se působit na příslušné státní úřady a instituce, aby byla jejich činnost povolena. Adventisté zasílali své žádosti prezidentovi republiky, úřadu vlády, ministerstvu vnitra i SÚC. Naprostá většina dopisů a žádostí zdůrazňovala, že adventisté jsou povoleni ve všech ostatních státech socialistického bloku včetně SSSR. Představitelé církve se snažili přesvědčit o svém kladném vztahu k lidově-demokratickému režimu, což zdůvodňovali odkazy na bibli, totiž že každá vrchnost jest od Boha, a proto také oni věrně plní své povinnosti nejen ke státu, ale také v první řadě k Bohu. Adventisté se taktéž snažili přesvědčit, že jejich jediná zvláštnost spočívá ve svěcení soboty. Argumentovali, že jejich členové jsou vesměs dělníci s příkladnou pracovní morálkou, kteří svou pilnou prací v neděli nahrazují sobotní absence. V tomto případě je nutno dát adventistům za pravdu, protože většina podniků adventisty ochotně zaměstnávala, jelikož byli ochotni pracovat v neděli za běžnou mzdu. V otázce sobotní školní docházky a vojenské služby neměli být členové církve vázáni žádnými církevními předpisy. Adventisté se taktéž snažili odkazovat na projev Chruščova uveřejněný v listu „Pravda“ z 11. listopadu 1954, v němž ÚV KSSS nařizuje důtklivé respektování svědomí a náboženského cítění člověka.¹⁴⁸

Odlišný přístup k náboženským sektám se nakonec začal prosazovat i mezi představiteli ministerstva vnitra a StB, v první polovině 50. let dva hlavní nástroje perzekuce. V první řadě byli odpovědní funkcionáři konfrontováni s faktem, že jak zákaz činnosti, tak ani několik velkých soudních procesů a odsouzení několika set funkcionářů SJ nevedlo k téměř žádným výsledkům. Už zpráva hodnotící činnost SJ po první vlně procesů v roce 1953 konstatuje, že se na místa uvězněných funkcionářů posunuli funkcionáři noví a že činnost sekty pokračuje v normálním měřítku tak jako dříve a bylo možné říci, že ještě agilněji.

Jak bude ukázáno v následujícím výkladu, v průběhu roku 1955 došlo vedení StB zejména na příkladu sekty svědků Jehovových ke zjištění, že pouhou perzekucí nedosáhne téměř žádných pro sebe uspokojivých výsledků. Právě v této době, v polovině 50. let, se

¹⁴⁷ NA, SÚC, karton 7, inv. č. 66, s. 85

¹⁴⁸ NA, SÚC, karton 93, inv. č. 128

v otázce náboženských sekt začíná projevovat změna celkové práce StB. Ta ustupuje od „odhalování“ velkých protistátních špionážních center a začíná se soustředit na důmyslnou hru, kterou začíná hrát za pomoci svých tajných spolupracovníků a agentů. MV a StB tak v této době přestávají bránit návrhům SÚC, který opakovaně navrhoval činnost některých sekt povolit.

SÚC tak podává v závěru roku 1955 další návrh na řešení situace. Hodnotí panující stav jako trvale neudržitelný, při kterém mohou mezi adventisty proniknout vyslovení nepřátelů, rozšiřovat zde protistátní politickou propagandu a vytvořit z celé církve nebezpečnou základnu pro podzemní protistátní boj. Takové jevy se již měly začít vyskytovat. SÚC tak staví celou věc kategoricky: buď proti všem adventistům zasáhnout se vši tvrdostí, nebo navrhuje potrestat nepočtené protistátní živly, avšak obcím adventistů povolit veřejnou legální činnost, která bude pod zákonnou kontrolou. První možnost SÚC rozhodně nedoporučuje, jelikož by to znamenalo uvěznění tisíců většinou obyčejných dělníků, ze kterých by se tak stali odpůrci režimu. Naopak povolením se měla získat kontrola nad vedením církve adventistů. SÚC taktéž počítal s tím, že by povolení mohlo upevnit důvěru adventistů ke stávajícímu zřízení.¹⁴⁹

Povolení činnosti adventistů, darbistů a Novoapoštolské církvi projednalo politické byro ÚV KSČ dne 17. října 1955. SÚC ve své zprávě argumentoval, že v podstatě vedou své členy ke svědomité práci a nestaví se ke státnímu zřízení nijak nepřátelsky. Politické byro se usneslo návrhu SÚC vyhovět. Proti činnosti darbistů a Novoapoštolské církve nebylo žádných námitek. Poněkud komplikovanější jednání bylo s adventisty. Šlo především o rozsáhlý majetek, který stát adventistům v roce 1952 při likvidaci církve zabavil. SÚC ve své zprávě navrhoval, aby náboženským obcím adventistů byly dány k dispozici finanční prostředky z účtu vzniklého likvidací jejich majetku, jehož stav byl k 1. prosinci 1955 celkem 885 527 Kčs. Zároveň politické byro kladlo jako podmínku povolení, že se adventisté zaváží posílat děti v sobotu do školy.

Po tomto v zásadě kladném rozhodnutí následovalo jednání mezi zástupci jednotlivých „náboženských sekt“ a státními úřady, reprezentovanými zejména SÚC, které ovšem nelze charakterizovat jako jednání rovnoprávných stran. Za prvé musela zmíněná náboženská hnutí souhlasit s vytvořením svých vedení, která by ručila za nezávadnost jejich činnosti a která by byla partnery pro jednání se státními úřady. Zejména darbisté s tím měli problém, protože jejich náboženské učení jakoukoli církevní hierarchii odmítalo. Stát samozřejmě počítal s tím, že to bude on, kdo bude o složení těchto vedení spolurozhodovat a tak už během vyjednávání

¹⁴⁹ NA, SÚC, karton 4, inv. č. 54

některé osoby autoritativně odmítá. Dále pro ně platilo to stejné, co pro všechny státem uznané církve od vydání církevních zákonů v roce 1949- duchovní činnost mohli vykonávat jen kazatelé se státním souhlasem, ve výjimečných případech SÚC uvolil, že mohl kázat laik, ale pouze se souhlasem krajského církevního tajemníka. V neposlední řadě bylo v kompetenci SÚC zřizování a povolování jednotlivých sborů.¹⁵⁰ Z tohoto můžeme vyvodit závěr, že povolení činnosti v podmínkách poloviny 50. let mělo své velmi úzké limity.

Dne 15. února 1956 tak byla povolena činnost darbistům, kteří to měli vděčně přijmout se sliby, že budou ještě poctivěji plnit úkoly na svých pracovištích. Dne 1. dubna 1956 pak SÚC povolil činnost Novoapoštolské církvi. Adventisté museli nakonec během jednání akceptovat jako podmínku k povolení to, že souhlasili s nenavrácení státem zabaveného majetku.

Názory na změnu politiky SÚC po roce 1953 se různí. Karel Kaplan ji hodnotí jako pouze kosmetickou změnu v dosavadní politice. Jiří Piškula naopak píše, že je možné v tomto období interpretovat jmenování Havelky do čela SÚC a jeho politiku jako naplňování avizovaného uvolnění a demokratizace v době následující po smrti Stalina a Gottwalda. Poněkud z odlišného úhlu pohledu analyzuje daný stav Ondřej Matějka: „Po ukončení fáze krvavého boje proti katolické církevní hierarchii a řádů tedy SÚC s novým vedením předefinoval za účelem institucionálního přežití své poslání.“ Dle Matějky se SÚC snažil hrát roli hlavního ústředního orgánu koordinující církevní politiku, který se na mocenské horizontále začal výrazněji vymezovat vůči ostatním aktérům vstupujícím do řešení problémů spojených s církvemi a vertikálně pak usiloval o upevnění své autority nad krajskými a okresními církevními tajemníky.“ Slova Havelky o nemožnosti zlikvidovat náboženství v současných socio-ekonomických podmínkách interpretuje Matějka tak, že zlikvidováním církví a náboženství by SÚC ztratil opodstatnění své existence, tudíž že se „bez SÚC ani nadále nelze obejít. Samy církve (...) musely dál existovat, aby měl SÚC na koho dohlížet, koho řídit, o koho se starat.“¹⁵¹

4.2 Institucionální rámec moci v lidově-demokratickém zřízení

Jak bylo popsáno v předešlých kapitolách, v první polovině 50. let se celá řada institucí z autoritativních pozic podílela na formulování a výkonu církevní politiky. Předešlé kapitoly se pokoušely nastínit, že se v žádném případě nejednalo o žádný jednolité a koordinovaný

¹⁵⁰ NA, SÚC, karton 21, 28. porada 2. listopad 1955

¹⁵¹ MATĚJKA, Ondřej, „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelici a komunistický režim v 50. letech, s. 332

postup, ale že se spíše jednalo o velmi pestré škálu odlišných přístupů. Vyvrcholením represivního přístupu byly soudní procesy, během kterých byly stovky svědků Jehovových odsouzeny k mnohaletým žalářům. Taktéž na počátku roku 1954 byli zatčeni vedoucí sekty Pravá církev Kristova v kraji Olomouc. Na druhé straně ve stejné době SÚC prosazoval „liberálnější“ politiku. Podle názoru SÚC nebylo v panujících socioekonomických podmínkách možné náboženský prvek ze života lidí vykořenit a náboženství mělo podle tohoto přístupu samo zmizet spolu s vybudováním komunistické společnosti. Jak píše náčelník III. správy ministerstva vnitra ve zprávě pro ministra Rudolfa Baráka: „nebylo přistoupeno k realizaci [=zatýkání] u ostatních sekt, nepřineslo by to v dané situaci žádného nápravného výsledku pro další členy náboženských sekt, kteří jsou velmi nábožensky fanatičtí.“

Nesoulad mezi jednotlivými centry státní a stranické moci se taktéž začal promítat i do faktického fungování jednotlivých institucí. V první řadě začala ve vysokých patrech státní stranické hierarchie a na ministerstvu vnitra panovat nespokojenost s fungováním SÚC. Jako problematická se ukázala struktura jeho fungování, kdy SÚC existoval jako centrální úřad. Na krajské a okresní úrovni byl výkon církevní politiky v kompetenci krajských a okresních církevních tajemníků. Napříč celým našim sledovaným obdobím tak z písemností SÚC můžeme sledovat kontinuální nespokojenost s jejich činností. Můžeme se tak dočíst ve zprávě z 12. března 1951, že „krajský církevní tajemník v Ústí nad Labem Plecháček podléhá alkoholu, nesnaží se to nějak zmírnit ani před veřejností, bez ostychu se opije i s farářem a potom vyspává u něho v bytě“. Krajský církevní tajemník v Gottwaldově Josef Červinka odcizil různé věci z likvidovaných klášterů a dle StB prováděl církevní politiku ve prospěch reakčních duchovních.¹⁵² Krajský církevní tajemník v kraji Pardubice Krádl dle předsedy SÚC Havelky „neustále sklouzával na oportunistickou linii, a přesto že několikrát na našich společných schůzích byl ostře kritizován, zabředl tak daleko, že musel být z místa KCT odstraněn a zajištěn. Jeho sbratřování s faráři, nedůstojné pitky a důvěrnosti ho zavedly tak daleko, že skončily s úplatami ze strany farářů, za které bude jistě následovat spravedlivý trest.“¹⁵³ Příklady nekompetentnosti jednotlivých místních funkcionářů je možné jmenovat celou řadu. Celým sledovaným obdobím se taktéž prolíná celá řada stížností SÚC na místní lidosprávu, že jsou krajské a okresní církevní tajemníci zaměstnávání i jinou agendou a církevní politice se tak nemohli věnovat.

Pokud se budeme věnovat samotnému SÚC, tak byl ve věci náboženských sekt ve skutečnosti stejně nekompetentní jako výše zmínění církevní tajemníci. Pod jednoho referenta

¹⁵² ABS, Historický fond MV, H-153 Církev, s. 114

¹⁵³ NA, SÚC, zasedání kolegia ministra- předsedy 1953-1956, karton 15, schůze 13.1.1954

tohoto úřadu totiž spadala veškerá agenda církve pravoslavné, adventistů, židů a sekt, recenze knih a časopisů těchto organizací, dohled nad bohosloveckou fakultou v Prešově, církevně politický dohled na činnost Svazu občanů bez vyznání. To ve výsledku znamenalo, že SÚC ve skutečnosti neměl elementární představu o náboženském životě. Jeho zprávy tak víceméně stále opakují totožné informace, které dále produkují vytvořený obraz o náboženských sektách.

Jako další prvek ve fungování státních a stranických institucí můžeme zmínit nevraživost mezi jednotlivými institucemi, v našem případě mezi SÚC a StB. Liberální politika úřadu pod vedení Havelky byla v prostředí tajné policie nelibě nesena: „v roce 1953 byl pověřen vedením Dr. Jaroslav Havelka, bývalý funkcionář soc. dem. Havelka si nepočíná tak, jak to vyžaduje linie strany a vlády. Od svého nástupu na SÚC prosazuje v církevní politice taková opatření, která nejsou v souladu s linií vlády a strany. Od jeho nástupu v roce 1953, postupuje se v církevní politice velmi umírněně, církvím a ordinářům se vychází všemocně vstříc a jsou jim činěny značné ústupky. Tato okolnost způsobuje, že stoupá aktivita církví.“ StB si vytvořila vlastní síť spolupracovníků v rámci SÚC.

V jedné ze zpráv, kde StB hodnotí činnost SÚC, se dokonce píše, že „vzhledem k politice, kterou provádí Dr. Havelka na SÚC a důvodném podezření, že dr. Havelka může být řízen ve své činnosti reakčními soc. dem. živly ze zahraničí, žádáme o souhlas jeho agenturně operativnímu rozpracování.“¹⁵⁴ Tyto věty byly nakonec ve zprávě škrtnuty a můžeme se tak domnívat, že tento návrh nebyl realizován.

Státní úřad pro věci církevní se stále více dostával pod tlak. Nakonec byl zrušen vládním nařízením č. 19/1956 Sb. a jeho pravomoc následně přešla pod Ministerstvo školství a kultury, kde bylo zřízeno za tímto účelem Církevní oddělení (později Sekretariát pro věci církevní). Zrušení SÚC bylo jistě zčásti ovlivněno nespokojeností z řad tajné policie. Pokud si však na druhou stranu někdo sliboval zlepšení výkonu církevní politiky, patrně byl zklamán, zejména co se týkalo činnosti krajských a okresních církevních tajemníků. Zpráva politického byra ÚV KSČ z 6. května 1959 konstatuje, že z 206 okresních církevních tajemníků mělo jen 41 z nich na starost církevní záležitosti. Vedle toho tak byli pověřeni i agendou kádrovou, hospodářsko-finanční a další. V dalších 51 okresech církevní tajemník nebyl vůbec ustaven a agendu prováděl například vedoucí odboru školství a kultury. Jinde pak byla funkce okresního církevního tajemníka nevhodně přidělena, např. školnímu inspektoru. V okrese Praha západ byl církevním tajemníkem jmenován řidič auta předsedy okresního národního výboru.¹⁵⁵

¹⁵⁴ ABS, Historický fond MV, H-153 CÍRKEV, s. 89

¹⁵⁵ NA, Politické byro ÚV KSČ 1954 – 1962, svazek 217, archivní jednotka 295

Zpráva z provenience Ministerstva školství a kultury o činnosti náboženských sekt z prosince roku 1961 zmiňuje, že při výkonu církevní politiky byl „příznivý vývoj byl značně narušen ve druhé polovině roku 1960, kdy v souvislosti s provedením nové územní organizace národních výborů nebyl dostatečně zajištěn výkon církevně politické funkce. Došlo k podstatnému oslabení státního dozoru na činnost náboženských sekt a někteří pracovníci ztratili přehled o situaci na tomto úseku.“¹⁵⁶

Jako východisko pro druhou polovinu 50. let můžeme na tomto místě konstatovat, že žádná centrální úřední instituce v podstatě neprováděla aktivní politiku vůči náboženským sektám. Zrušení Státního úřadu pro věci církevní, převedení jeho agendy na ministerstvo školství a kultury a faktická nečinnost jednotlivých místních funkcionářů na poli náboženských sekt vyvrací apriorní představy o komunistickém režimu jako o všemocném totalitním zřízení. Státní úřad pro věci církevní, který se pokusil o formulaci jisté liberální politiky, byl zrušen a ostatní státní instituce s výjimkou StB se do jisté míry spokojily se zdáním vnějšího klidu, kdy jednotlivé státem uznané církve a sekty ve veřejném prostoru vystupovaly s loajální politikou vůči komunistickému zřízení.

Tento stav má dva důsledky. Za prvé, výkon „totalitní moci“ nespočíval na rozhodnutí centrálních vrcholových úřadů, mezi které můžeme počítat ministerstva, vládu, ústřední výbor KSC, nýbrž že se výkon moci odehrával na lokální úrovni. Jak taktéž vyplývá z výpovědí řady pamětníků, represe vůči náboženským sektám s výjimkou soudních procesů se svědky Jehovovými se spíše odehrávaly na mikroúrovni. Ačkoli KSC a státní aparát zcela jasně měl ambice rozhodovat a vědět o všem, sociální praxe byla mnohdy velmi odlišná. Záleželo na jednotlivých učitelích ve školách, do jaké míry budou tolerovat sobotní absence dětí adventistů, záleželo na jednotlivých vedoucích v podnicích a závodech, do jaké míry budou adventistům vycházet vstříc ohledně práce v sobotu. Stejně tak záleželo do jisté míry na rozhodnutí vojenských velitelů, zda umožní jednotlivým odpíračům vojenské služby z řad svědků Jehovových, adventistů a dalším vojenskou službu beze zbraně. Jak už bylo napsáno, z této sociální praxe se vymykají soudní procesy se svědky Jehovovými. Tyto násilné vykonstruované soudní procesy však nepovažujeme za důkaz všemocnosti a dokonalého fungování totalitního režimu, ale naopak za výraz jeho slabosti, kdy pokusy o jiný sofistikovanější postup zkrachovaly. Je možné domnívat se, že tyto soudní procesy můžeme spíše zařadit do celkového kontextu politických procesů první poloviny 50. let.

Druhým důsledkem panujícího stavu bylo faktické rozdělení kompetencí jednotlivých státních úřadů. Zrušení SÚC, který se v polovině 50. let začal pokoušet prosazovat liberálnější

¹⁵⁶ ABS, Historický fond MV, H-706/1 Svědci Jehovovi, s. 48

přístup k náboženským hnutím, znamenalo, že většina státem neuznaných náboženských hnutí dále fungovala v privátní sféře jednotlivých věřících mimo dohled státních orgánů, které na jejich dohled fakticky rezignovaly. Jedinou státní institucí, které měla ambici vstupovat do privátní sféry náboženského i soukromého života věřících nepovolených náboženských skupin, bylo ministerstvo vnitra a konkrétně StB. V další kapitole se tak zaměříme právě na činnost StB.

5. Náboženské sekty pod dohledem StB

V této kapitole se nejdříve budeme věnovat hodnověrnosti archivních pramenů z proveniencie StB. Dále stručně zrekapitulujeme postup StB v první polovině 50. let, kdy postup StB odpovídal její ostatní činnosti: příprava vykonstruovaných procesů. Bude popsána změna v polovině 50. let, kdy StB mění svou metodu práce a začíná se orientovat na vybudování rozsáhlé agentury agentů a tajných spolupracovníků. Budování této agentury už nemělo za cíl jako v první polovině 50. let provokování protistátní činnosti, nýbrž snahu o ovlivňování náboženských sekt zevnitř.

5.1 Prameny vniklé z činnosti StB

Problematika StB se v českém diskursu po roce 1989 těší vcelku vysokému zájmu badatelů. Bohužel musíme konstatovat, že zájmu velmi jednostranně zaměřenému. Ohromná materie písemností, kterou během své činnosti StB vyprodukovala, nejčastěji v českém veřejném prostoru slouží jako nepřeborná studnice kompromitujícího materiálu, který může být dle potřeby na určité osoby „vytažen“.

Bohužel však zatím neexistuje žádná seriózní práce, která by se pokusila relevantnost písemností StB zhodnotit. Neexistuje ani žádná monografie, která by se historií StB seriózně zabývala. K dispozici tak máme pouze několik tematicky a časově vymezených studií. Nejvíce prací se pokusilo popsat roli, jakou StB hrála během tzv. politických procesů.¹⁵⁷ Jak správně ale upozorňuje Jan Tesař, tyto práce metodologicky vycházejí z výkladového modelu, který líčí první polovinu 50. let jako boj mezi StB na jedné straně a tzv. „třetím odbojem“ na straně druhé. Tesař tento výkladový model odmítá, tak jako odmítá tezi o třetím odboji. Místo toho se naopak domnívá, že většina projevů tzv. „třetího odboje“ byla z dílny či alespoň inspirovaná samotnou StB, která odboj v podstatě „potřebovala pro nastolení a udržování státního teroru, zničení uvědomělého občanství a znemožnění každého kritického hlasu.“¹⁵⁸ Tajná policie prostě potřebovala svého nepřítele pro opodstatnění své existence. Jelikož se skutečných nepřátel režimu příliš nedostávalo, byl nepřítel a odboj z valné části prostě vytvořen samotnou StB. Jak bylo popsáno v předcházejících kapitolách, do stejné šablony protistátních špionážních center byli taktéž zařazeni svědci Jehovovi.

¹⁵⁷ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, Brno: Doplněk 1999. Dále o historii StB např. KOUDELKA, František, *Státní bezpečnost 1954-1968: Základní údaje*, Praha: ÚSD 1993; TOMEK, Prokop, *Okres na východě*, Praha: Vyšehrad 2008

¹⁵⁸ TESAŘ, Jan, *Hra s ohněm a jedem*. In: www.literarky.cz

V podobném duchu pak hodnotí písemnosti vzniklé činností StB historička Muriel Blaive, která popisuje relevantnost hlášení jednotlivých spolupracovníků: „Tyto prameny nejsou hodnověrné, protože nelze dokázat, že si „konfidenti“ (StB) nevymýšleli vše nebo alespoň část „z toho, co slyšeli“, aby uspokojili očekávání svých vedoucích. Jejich působení nebylo neutrální, a proto z něj nelze vyvodit spolehlivé závěry o chování obyvatel. Například o Chruščevově tajné zprávě se nezmiňuje žádné z hlášení; tabu v oficiální politice se přeneslo i do hlášení StB.“¹⁵⁹

V zásadě můžeme souhlasit s tím, že nekritické přebírání informací z písemností StB, stejně tak jako nekritické přebírání informací z jakéhokoliv jiného pramene bez patřičného kritického posouzení jeho relevance je neomluvitelnou chybou v historikově práci. Písemnosti StB nejsou však pouze zdrojem informace o lidech, které StB sledovala, které StB považovala za své domnělé nebo skutečné nepřátele. Prameny StB jsou zejména primární zdroj informací o StB samotné. Na jejich základě můžeme poznat, jaké strategie StB volila, jaké cíle sledovala či z pozic jakých hodnot vlastně jednala. Spíše než o náboženských sektách tak následující kapitola bude o činnosti StB. Stejně tak jsou pro nás písemnosti StB důležitým pramenem v našem hlavním badatelském zájmu, tj. analýza vytvářeného obrazu o náboženských sektách.

5.2 Změna metody práce StB

Již v předcházejících kapitolách byla činnosti StB v první polovině 50. let věnována pozornost, proto na tomto místě provedeme pouze krátké shrnutí. Jak StB přiznala, měla například v rámci náboženského hnutí svědků Jehovových, které čítalo několik tisíc členů, pouhých 27 svých spolupracovníků, kteří neposkytovali téměř žádné relevantní informace. Taktéž informace o ostatních náboženských sektách měla StB velmi skoupé. Z několika veřejných projevů jednotlivých členů náboženských sekt však vedení StB nemělo problém vytvořit obraz o náboženských sektách jako ideových nepřátel komunismu a protistátních špionů. Metoda práce StB vůči náboženským sektám se pak nelišila od metody práce vůči jiným domnělým i skutečným nepřátelům režimu: vykonstruované politické procesy. Ty byly provedeny nikoli s řadovými členy, ale vždy s vedoucími náboženských skupin. Z dostupných pramenů není možné rozhodnout, zda je StB pokládala za skutečné protistátní zločince, nebo zdali náboženské sekty neposloužily StB spíše jako vhodná oběť při budování jejího mocenské postavení.

¹⁵⁹ BLAIVE, Muriel, Promarněná příležitost. Československo a rok 1956

Represivní přístup, zákazy činnosti a soudní procesy měly ve svém důsledku vést k odstranění náboženských sekt z veřejného prostoru. StB však dospěla k poznání, že se náboženských sekt nedokáže pouhými administrativními opatřeními zbavit a musela tak přistoupit na mnohem složitější metody práce. Jako výchozí bod své práce musela StB kriticky přistoupit k hodnocení vlastní práce. Vedení StB kritizovalo jednotlivé krajské správy, že nevěnují náboženským sektám patřičnou pozornost a zejména nevěnují pozornost vytvoření sítě informátorů a spolupracovníků. Nejvíce pak byly kritizovány krajské správy v krajích Gottwaldov a Jihlava, které žádnou síť spolupracovníků neměly, ústředním orgánům pak v rozporu s realitou hlásily, že v jejich krajích žádné náboženské sekty nejsou.¹⁶⁰

Hlavní metodu práce StB se tak stalo vytváření sítě agentů a spolupracovníků. Velká pozornost se měla věnovat právě jejich výběru. Dle instrukcí se měly pečlivě zkoumat charakterové vlastnosti kandidáta, stupeň náboženské fanatičnosti a do jaké míry inklinuje ke způsobu světského života. Mnohdy velmi účinným pomocníkem pro úspěšné provedení vázání mělo být získání kompromitujícího materiálu, který by znemožňoval kandidáta v řadách sekty. Mělo se jednat o přestupky zásadních pravidel sekty, tj. cizoložství, nezřízený život nebo případně veřejná činnost v některé masově politické organizaci. StB si byla vědoma, že náboženská víra jednotlivých členů náboženských sekt byla často velmi silná, proto navrhovala zaměřit se na osoby, které členy sekty nebyly. Tyto osoby pak měly být do náboženských sekt nasazeny.¹⁶¹

Cílem rozpracování sekty nemělo být pouhé zjišťování prosté existence skupin nebo vedoucích osob, nýbrž důkladné objasnění jejich konkrétní činnosti, zda nebyla pod rouškou náboženství prováděna protistátní činnost, jako například pobuřování proti státnímu zřízení a spolenectví se SSSR, podvracení důvěry ve státní moc, ohrožování obranyschopnosti státu, štvání proti vládě a straně nebo propagace západní politiky. StB si však byla vědoma, že za pomoci svých agentů v jednotlivých sektách může získat daleko více než jen přehled a dostatek informací. Začala si uvědomovat, že za pomoci svých agentů by mohla ovlivňovat samotnou činnost a věrouku jednotlivých náboženských sekt. Začala tak instruovat své příslušníky, aby „vnášeli rozkladnou činnost do sekty, která spočívá v pozvolném vnášení umírněných tendencí do ideologie sekty a poukazování na škodlivé dodržování ortodoxních přežitků, které poškozují celou společnost. Tento prostředek nabývá tím větší účinnosti, čím naše agentura je v sektě organizačně výše.“¹⁶²

¹⁶⁰ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 134

¹⁶¹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 82

¹⁶² ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 84

Jako souběžná metoda s vytvářením agenturní sítě se StB začala orientovat na metodu práce, kterou sama označovala jako rozkladnou, preventivní či profylaktickou práci. Dle rozkazu ministra vnitra: „Preventivně-výchovná opatření jsou taková opatření, která umožňují operativním pracovníkům upevňovat spojení s lidem, včasným zásahem předcházet, zabránit nebo alespoň paralyzovat rozrůstání trestné činnosti. Dále musí napomáhat k překonávání všech pozůstatků minulosti v myšlení občanů, které mají svůj výraz v porušování socialistické zákonnosti a norem socialistického soužití. Preventivně-výchovná opatření používají operativní pracovníci vůči pracujícím, kteří se dopustili, nebo je nebezpečí, že se dopustí, trestné činnosti menší společenské nebezpečnosti na základě své politické zaostalosti a třídní neuvědomělosti.“

V zásadě se pod pojmem preventivně profylaktická opatření rozumělo provádění rozhovorů, během kterých měli příslušníci StB jednotlivce přesvědčovat o škodlivosti učení sekty. Vedle toho se snažila StB spolupracovat s prokuraturou a masovými organizace jako KSČ a ROH.

Ve zprávě z roku 1956 se tak píše, že je nutné u malých skupinek nebo osob, které jsou do sekty získávány a nemohou být po operativní stránce využity, předcházet trestné činnosti jejich výsledky a pohovory. Tímto profylaktickým způsobem se mělo narušovat a mařit přijímání nových zájemců „a vůbec škodlivý vliv sekty“.¹⁶³ Dle zprávy z června 1957 je jedním z hlavních cílů profylaxe právě to, aby se zabránilo dalšímu růstu členské základny sekt. Prostřednictvím agentury měli být zjišťováni noví zájemci, se kterými měly být ihned prováděny rozhovory. V průběhu těchto rozhovorů byli zájemci upozorněni na škodlivost ideologie sekty a na to, že další účast na schůzkách by byla ze strany bezpečnostních orgánů hodnocena jako nepřátelská ilegální činnost.¹⁶⁴

V krátkém článku se touto problematikou zabývá Prokop Tomek, bohužel se na několika místech dle našeho názoru dopouští nepřesných a nejasných tvrzení. StB nezačala profylaktická opatření používat na přelomu 50. a 60. let, nýbrž se s tímto termínem operuje v pramenech už o několik let dříve. Zde se jedná ale spíše o detail. Velmi nejasně působí jeho tvrzení, kde se snaží objasnit genezi a změnu v metodách práce StB: „v průběhu doby je samozřejmě patrný posun v užívaných formách represe. Postupně klesá počet odsouzených a vězněných nepřátel režimu. Jedním z důvodů byl zmenšující se počet aktivních odpůrců, který klesal s rostoucí stabilitou režimu. Nešlo však o to, že by se režim dobrovolně odkláněl od politiky masové perzekuce skutečných či jen potenciálních oponentů. Byl k tomu donucen.

¹⁶³ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 127

¹⁶⁴ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 154

Měnil se ale i celkový postoj společnosti, od znatelného nesouhlasu k většinové apatii.“ Z tohoto skutečně není jasné, kým a proč byl režim v polovině 50. let donucen odklonit se od politiky masové perzekuce. Stejně tak Tomek neuvádí, na základě jakých údajů dospěl k přesvědčení, že československá společnost znatelně nesouhlasila s panujícím režimem. Historička Muriel Blaive naopak spíše ukazuje opak.¹⁶⁵

5.2 Infiltrace náboženského hnutí na příkladě svědků Jehovových

V této podkapitole se pokusíme na případu svědků Jehovových popsat, jakým způsobem se StB pokoušela činnost této náboženské sekty kontrolovat a ovlivňovat. Díky práci své agentury se StB podařilo zjistit, že ani další vlna soudních perzekucí v roce 1955 nijak výrazně činnost SJ neovlivnila. Opět se zformovalo nové celostátní vedení v čele s Vladimírem Matějkou a taktéž vedení v jednotlivých krajích. Toto vedení StB opět považovala za režimu nepřátelské. Hlavním cílem se tedy stala snaha toto vedení odstranit, a zároveň na jeho místa dosadit takové osoby, které by byly ochotny usměrňovat činnost sekty dle přání a požadavků StB.

StB se podařilo mezi léty 1955 a 1957 vytvořit síť spolupracovníků, díky které získala celkem dobrý přehled o činnosti jednotlivých kazatelů. Spolu s tím se StB podařilo některé přední funkcionáře zavázat ke spolupráci. Na podzim roku 1957 provedla poslední velkou zatýkáckou akci. Dle původních plánů mělo být zatčeno 20 až 30 funkcionářů,¹⁶⁶ u kterých měla být dostatečně zdokumentovaná jejich nepřátelská činnost. Poté došlo k upřesnění, že bude zatčeno 24 funkcionářů. Spolu s tím ale mělo být na pohovory předvoláno dalších 197 osob, kterým mělo být vysvětleno, že „stát nemá v úmyslu potlačovat svobodu náboženského vyznání, která je zaručena ústavou, ovšem na druhé straně bude postihovat všechny osoby, které pod záminkou náboženského přesvědčení proti zřízení jakýmkoli způsobem pracují“.¹⁶⁷

Nakonec bylo zatčeno v říjnu 1957 9 funkcionářů, u kterých měla StB díky svým spolupracovníkům dostatek důkazů o jejich nepřátelském poměru k režimu. Spolu s tím si však MV pozvalo k pohovorům představitele sekty Vladimíra Matějku, Adama Janušku, Marii Müllerovou a Ludovíta Krejčího. Tyto osoby byly podepsány pod žádostmi o povolení činnosti svědků Jehovových. StB tak dala těmto osobám najevo, že je bere jako své partnery pro jed-

¹⁶⁵ BLAIVE, Muriel, Promarněná příležitost. Československo a rok 1956, s. 302-308. Dále např. HEUMOS, Peter, „Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví“. Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968, Praha: ÚSD AV ČR 2006; KALINOVÁ, Lenka, Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945-1968, Praha: Academia 2007; PERNES, Jiří, Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2008

¹⁶⁶ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 147

¹⁶⁷ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 149

nání. Pracovníci se je snažili přesvědčit, že zatčení 9 vedoucích funkcionářů neproběhlo z důvodu víry, ale z důvodu protistátní činnosti, kterou oni jako vedoucí nemají dále tolerovat a se kterou se musejí vypořádat, jinak není možno o povolení a legalizaci uvažovat.¹⁶⁸

Spolu s tím začala StB hrát další hru. V této době začal s StB komunikovat Bohumír Müller, který vedl sektu od 30. let až do svého odsouzení v roce 1954. Byl mezi věřícími nezpochybnitelnou autoritou a jeho slovo mělo velkou váhu. Ve vězení patrně dospěl k rozhodnutí, že než neustále se opakující se vlna perzekucí bude lepší se pokusit o dohodu. V tomto směru na něj taktéž mohla působit jeho manželka, v té době už spolupracovnice StB. Z dostupných pramenů není jasné za jakých okolností se tak stalo, ale taktéž řada jiných bývalých vysoce postavených osob se rozhodla pro spolupráci a dohodu se státním aparátem. V archivech StB je to nejčastěji popisováno obratem, „že jsou ochotni spolupracovat na odstraňování extrémů v životě sekty“. V zásadě to znamenalo, že daní funkcionáři souhlasili s tím, že se budou snažit, aby se názory kazatelů a vydávaná literatura nestavěly nepřátelsky proti politickému režimu, nepobuřovaly proti komunismu, nenabádaly řadové členy k bojkotu voleb nebo proti členství v masových organizacích. Za to se jim mělo dostat slibu, že proti jejich čistě náboženské činnosti nebudou činěny žádné administrativní či represivní zákroky.

V říjnu 1957 je tak z vězení propuštěno několik bývalých funkcionářů jako Jaroslav Hála či Ondrej Nahálka, kteří se zavázali s StB spolupracovat a odstraňovat ze života sekty extrémů. Taktéž Bohumír Müller napsal v listopadu 1957 celostátnímu vedoucímu Matějkovi dopis, ve kterém jej kritizoval za kolportování literatury, která štvála proti SSSR a socialismu. Zároveň ho varoval, že bude-li se stavět proti jeho pokynům záporně, že ho z místa vedoucího sekty odvolá a na jeho místo dosadí Jaroslava Hálu.¹⁶⁹ Vladimír Matějka však s Müllerovými názory nesouhlasil s tím, že nemá ve vězení dostatek informací o současné situaci. Zároveň vyjadřoval nedůvěru k propuštěným funkcionářům, po kterých žádal, aby vysvětlili, proč byli z vězení propuštěni předčasně. Rozeslal taktéž dopis řadovým členům, v němž státy lidových demokracií přirovnal k nacistickému Německu a fašistické Itálii a varoval před jakoukoli dohodou se státem. V neposlední řadě se pak snažil navázat spojení s ústředím v USA, od kterého se snažil získat posvěcení pro své vedení. V dopise do USA zároveň odsuzoval propuštěné funkcionáře Hálu, Nahálku, Šimáněho a Müllerovou, manželku Bohumíra Müllera, jako kompromisníky a zrádce.¹⁷⁰

V podstatě se tak rozhořel konflikt mezi jednotlivými funkcionáři o dalším směřování sekty. StB však nehodlala nečinně čekat na jeho výsledek a rozhodla se proti Matějkovi a jeho

¹⁶⁸ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 164

¹⁶⁹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 172

¹⁷⁰ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 198

spolupracovníkům zakročit. Už na jaře 1958 tak vypracovala plán zatčení Matějky a jeho spolupracovníků. Po zatčení Matějky se mělo z osob nakloněných spolupráci vytvořit vedení, jehož prostřednictvím se pak měly jmenovat na uvolněné funkce krajských vedoucích opět takové osoby, které nejsou fanatiky a souhlasí s linií nového vedení a B. Müllerem. Jejich pomocí zbavit funkcí ty skupinové služebníky, kteří nesouhlasí s linií Müllera a jmenovat takové, kteří se směrem Müllera souhlasí. V zásadě tak StB začala v sektě SJ uplatňovat model řízení, který zdánlivě připomíná model platný v samotné KSČ, tj. model „demokratického centralismu“.

Na jaře 1958 byli Vladimír Matějka a jeho spolupracovníci zatčeni a odsouzeni. StB rozhodně nechtěla spustit mezi řadovými členy paniku či strach z nové vlny soudních represí. Nechala tak zveřejnit v tisku, že Matějka pobuřoval a štvál věřící proti státnímu zřízení a proti komunismu, že v podstatě pracoval proti zásadám sekty, udržoval věřící ve strachu, nestaral se o náboženství, ale zabýval se pouze politikou.¹⁷¹

Do vedení sekty se tak dostala skupina funkcionářů, mezi kterými můžeme jmenovat Josefa Sklenáka, Vladimíra Nahálku, Antona Murina, Gerharda Zástěru a Adama Januška. Všech těchto pět osob bylo spolupracovníky StB. Původně mezi nimi figuroval i Jaroslav Hála, který měl spolu s Pavlem Šimáněm jako vedoucí na starost Čechy a Moravu. Jaroslav Hála byl jako odsouzený funkcionář získán StB ve věznici na Mírově pro spolupráci a po propuštění se zpočátku choval podle jejích představ. Z náboženských důvodů však spolupráci přerušil a informace vyhradil dalším funkcionářům sekty, včetně jména řídicích orgánů StB. Byl nejprve poslán do lázní, aby nemohl negativně působit na ostatní, nakonec mu bylo zrušeno podmíněčné přerušování trestu a musel zpátky do vězení.¹⁷²

Na konci padesátých let tak státní aparát dospěl na svou adresu ke slovům chvály. Za jistou hodnotící zprávu můžeme brát zprávu ministra vnitra Rudolfa Baráka, kterou předložil politickému byru ÚV KSČ.¹⁷³ V této zprávě se věnuje situaci v nekatolických církvích a sektách.

Dle Barákovy zprávy největší pozornost zasluhuje sekta svědků Jehovových. V případě jejich činnosti neměly mít soudní procesy žádný větší vliv. Měl proto být „proveden rozbor a stanoven nový směr náporu proti nim. Podařilo se přesvědčit vlivné jedince, že není naším cílem revidovat učení sekty, ale že jde o to, aby se její příslušníci nedopouštěli trestné činnosti. Dále bylo potom působeno, aby věřící upustili od fanatičnosti a extrémnosti, aby se účastnili veřejného života, voleb do NV a NS, členstvím v ROH, prací v JZD atd., což

¹⁷¹ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 198

¹⁷² ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 260

¹⁷³ ABS, Sekretariát Ministerstva vnitra I. díl, krabice 47, inv. č. 1296

není v rozporu s hlášanou věroukou. Současně bylo docíleno toho, že sekta upustila od rozšiřování nepřátelské literatury.“

Mezi další početnější a tudíž i významnější sekty řadí zpráva adventisty sedmého dne a darbisty. V případě adventistů jsou „lidé ve vedení zárukou toho, že povedou sektu v souladu s platnými zákony. V nejbližší době bude docíleno proniknutí do jejich zahraničních centrál, jmenovitě do Generální konference, vrcholného orgánu Adventistů se sídlem v USA.“ Taktéž darbisté měli mít od roku 1956 nové vedení, které se snaží vést věřící v souladu se zákony. Mezi ostatní náboženské sekty zpráva ministra Baráka zařazuje antroposofisty, bahaisty, svatý Grál, letniční hnutí, Modrý kříž a různé spiritistické skupiny. Význam a společenská nebezpečnost těchto „skupinek“ měla být velmi malá.

Skutečná realita však byla spíše odlišná, než jakou se jí snažil představit Barák na sekretariátu ústředního výboru. V celé řadě interních zpráv z provenience StB se pravidelně opakují stesky a stížnosti, že činnost náboženských sekt není podchycena, že zavázání spolupracovníci a agenti odmítají spolupracovat. Zde se pro další výzkum otvírá možné badatelské pole. Jak zprávy StB, tak pamětnické výpovědi příslušníků náboženských sekt spíše vypovídají v tom směru, že se náboženský život přesunul zcela do privátní sféry jednotlivých věřících, do kterého neměla ani Státní bezpečnost přístup. Tento proces je ale spíše součástí procesu, který můžeme označit jako každodennost v socialistické diktatuře, do které náboženská religiozita jednoznačně patří.

Náš hlavní záměr se však soustředí na obraz o náboženských sektách. Jako poslední v námi sledovaném období můžeme jmenovat „Zprávu o činnosti náboženských sekt“ z 6. května 1959.¹⁷⁴ Svým obsahem výše zmíněná zpráva nesouzní s obrazem o náboženských sektách, který o nich na přelomu 50. a 60. let začaly vytvářet odborné publikace, které se z „vědeckých“ marxistických pozic začaly zabývat náboženstvím. Stejně tak neodpovídá ani obrazu o náboženských sektách, který byl prezentován v periodicích. Tomuto samostatnému obrazu je věnována pozornost v poslední kapitole.

Tato zpráva svým obsahem neodpovídá jak přístupu státních a místních úřadů, tak ani přístupu ministerstva vnitra na konci padesátých let. Podle této zprávy reakční úloha sekt spočívala především v tom, že jsou z pozadí řízeny špiónážními agenturami západních mocností, což mělo být dokázáno v řadě soudních procesů a zneužívají zfanatizovaných příslušníků sekt pro plnění svých úkolů. Většina sekt měla být ideově a finančně podporována ze zahraničí. Členové sekt se měli rekrutovat z řad zaostalých pracujících a dále z řad maloburžoazie, buržoazie a staré inteligence, kteří tím chtějí vyjádřit své záporné stanovisko ke státnímu zřízení.

¹⁷⁴ NA, Politické byro ÚV KSČ 1954 – 1962, svazek 217, archivní jednotka 295

Toto hodnocení sociálního složení dle našeho názoru vychází spíše z ideologické šablony. Státní aparát měl ve skutečnosti velmi omezené povědomí o jednotlivých náboženských hnutích, stejně tak neměl ani přesné informace o pouhém počtu věřících. Tak v jedné ze svých zpráv StB odhadovala počet svědků Jehovových na 22 500, dle údajů samotné církve jich v té době nebylo více než 13 300.¹⁷⁵

Svým obsahem výše zmíněná zpráva v podstatě ani nesouzní s obrazem o náboženských sektách, který o nich na přelomu 50. a 60. let začaly vytvářet odborné publikace. Ty se z „vědeckých“ marxistických pozic začaly zabývat náboženstvím. Stejně tak neodpovídá ani obrazu o náboženských sektách, který byl prezentován v periodicích. Tomuto samostatnému obrazu je věnována pozornost v poslední kapitole.

¹⁷⁵ Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In: BLAŽEK, Petr, A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, s. 20 Přesnější informace o sociálním složení máme zatím pouze v případě adventistů, u kterých většina věřících pocházela z řad dělníků. Sami adventisté tento fakt vysvětlují „perzekucí“ ze strany komunistického režimu, kdy bylo dětem adventistů z důvodu sobotních absencí ve školách a i z důvodu jejich víry bráněno dosáhnout vyššího vzdělání a tím i sociálního vzestupu.

6. Náboženské sekty a odpírání vojenské služby

V následující kapitole se budeme věnovat fenoménu odpírání vojenské služby. V první řadě se pokusím o jisté vymezení tohoto pojmu. Dále bude stručně zmíněno odpírání vojenské služby v období první republiky. Ve druhé části této kapitoly nás bude zajímat, členové kterých náboženských hnutí odpírali vojenskou službu a jaká byla reakce státního aparátu.

6.1 Odpírání vojenské služby

I když se česká odborná literatura tématu odpírání vojenské služby příliš nevěnuje, přece jen je možné odpírání vojenské služby definovat jako vědomý akt, kdy je daný jedinec veden k odepření vojenské služby z důvodů svého svědomí nebo náboženského přesvědčení. Odpírač vojenské služby se odmítá podílet na válce a zabíjení, stejně tak odmítá vojenský výcvik se zbraní jako přípravu na válku a zabíjení. Postoj odpíračů vojenské služby tak není zaměřen proti určitému politickému režimu, ale v zásadě je na daném politickém režimu nezávislý. Odpírač vojenské služby odmítá vojenský výcvik, válku a zabíjení za každého politického režimu.

Vedle odpírání vojenské služby existuje celá řada jiných motivů, které můžeme označit termínem vyhýbání se vojenské službě. V Československu jako specifický typ vyhýbání se vojenské službě můžeme jmenovat postoj části československých Němců v období první republiky i v letech padesátých.¹⁷⁶ Vedle toho můžeme jmenovat důvody politické, ideologické či jen prostou nechuť vzdát se na určitý čas osobní svobody a nechat se zavřít do kasáren. V anglofonním prostředí je odpírač vojenské služby, jehož postoj je odvozen z důvodů svobody myšlení, svědomí nebo náboženského přesvědčení, označován jako „conscientious objector“. Považujeme za velkou chybu, že naopak první česká odborná práce, která se zabývá tématem odpírání vojenské služby a tudíž mohla být normativní v oblasti užívání přesných pojmů, tuto odlišnost nerespektuje a pod pojmem odpírání vojenské služby rozumí prakticky jakékoli odmítnutí vojenské služby.¹⁷⁷

V prostoru českých zemí máme zprávy o odpíračích vojenské služby už z období Rakouska - Uherska, kdy se nejčastěji jednalo o členy náboženské společnosti nazarénů. Odpíra-

¹⁷⁶ BLAŽEK, Petr, Odpírání vojenské služby muži německé národnosti v letech 1953 až 1954. In: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha: Academia 2007, s. 60-83

¹⁷⁷ K terminologii a různým motivům nenastoupení vojenské služby: Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In: BLAŽEK, Petr, A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha: Academia 2007.

ni vojenské služby v období první republiky ovlivňovalo několik důležitých faktorů. Zejména to byl prožitek první světové války, v podstatě první totální války v lidských dějinách. Miliony padlých a zmrzačených vojáků se staly mocným impulsem pro posílení antimilitaristických myšlenek a idejí o odzbrojení. Antimilitarismus můžeme charakterizovat jako myšlenkový směr, rozvíjející se zejména v socialistických a anarchistických kruzích od konce 19. století, který odmítá válku jako prostředek řešení mezinárodních konfliktů.¹⁷⁸ Umírnění antimilitaristé požadovali nahrazení pravidelných armád milicemi, radikálnější odmítali instituci armády jako takovou. V českém prostředí byl antimilitarismus před i po první světové válce vlivný zejména mezi národními socialisty.¹⁷⁹ Antimilitarismus a odpírání vojenské služby jsou tak dva odlišné fenomény, ačkoli mají jistou vnější podobnost a podobné protiválečné zaměření.

Jisté spojení antimilitarismu a odpírání vojenské služby můžeme pozorovat v hnutí Nový Jeruzalém Přemysla Pittera. Ten jako frontový voják v únoru 1915 na bojišti první světové války pod dojmem válečných hrůz zažil náboženský přerod, kdy se z ateisty stal hluboce věřícím křesťanem a přesvědčeným pacifistou. Odmítl dále bojovat, za což byl odsouzen k trestu smrti zastřelením. Rozsudek nakonec nebyl souhrou náhod vykonán a Pitter přečkal válku v armádě u telefonní služby, kde nemusel sloužit se zbraní. V době první republiky se pak veřejně angažoval v organizacích jako Nový Jeruzalém nebo Hnutí pro křesťanský komunismus. Pitter veřejně požadoval zavedení náhradní vojenské služby, řada jeho přívrženců odpírala vojenskou službu a byla za to odsouzena.

Mezi další náboženské sekty a hnutí, jejichž přívrženci odpírali vojenskou službu, můžeme jmenovat Světové bratrství, založené roku 1919 válečným invalidou Aloisem Vaňoušem z Ivančic na Moravě.¹⁸⁰ Od roku 1923 je pak zdokumentovaná činnost Hlasatelů učení Kristova, rozšířená zejména v obcích Mošicích a Němčicích na Moravě.¹⁸¹ Vedle přívrženců těchto náboženských sekt pak máme zprávy o odpíračích vojenské služby, kteří k aktu odepření dospěli na základě svého vlastního přesvědčení, nejčastěji díky vlastnímu studiu bib-

¹⁷⁸ Z programu Československé národní omladiny můžeme citovat: „dále prohlašujeme se pro zrušení stálého vojska, místo něhož zavedeno budiž ozbrojení lidové na základě vojenského vzdělání, daného ve škole; rovněž jsme proto, aby se války odstranily a nahrazeny mezinárodními soudy smířčími.“ Program československé národní omladiny, Omladina, I., 1893, č. 1, s.-2-3. Citováno dle: TOMEK, Václav, Český anarchismus 1890-1925, Praha: Filosofia 1996, s. 105

¹⁷⁹ Špatný, Emil, Český antimilitarismus. Kus historie a trocha vzpomínek, Praha: Melantrich 1922; Beránek, Jan, Rakouský militarismus a boj proti němu v Čechách : Příspěvek k některým otázkám "vnitřní" úlohy rakouské armády a antimilitaristického hnutí v letech 1900-1914, Praha: Naše vojsko, 1955; Šolc, Jiří, Miliční systém v programu Čs.strany národně socialistické v letech 1919-1938. In: Historie a vojenství, roč. 41, č. 6 (1992), s. 3-29

¹⁸⁰ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

¹⁸¹ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

le.¹⁸² Největší podíl odpíračů vojenské služby však tvořili adventisté a svědci Jehovovi. V případě nazarenů je znám jeden případ z roku 1924 týkající se odmítnutí složení služební přísahy¹⁸³, druhý pak o odepření vojenské služby z roku 1925.¹⁸⁴

Prvorepublikovému režimu se nepodařilo problém odpírání vojenské služby za dobu svého trvání uspokojivě vyřešit. Ačkoli o možném zavedení miliční armády uvažoval Tomáš Garrigue Masaryk už během první světové války, stejnou myšlenku podporovala část národních socialistů a demokratizací armády se zabýval i Edvard Beneš, po celých dvacet let první republiky existovala v Československu pravidelná armáda založená na profesionálním důstojnickém sboru a všeobecné branné povinnosti. Neexistovala při tom možnost náhradní vojenské služby beze zbraně, ačkoli v tomto směru na stát urgovala řada organizací a spolků jako Hnutí pro mezinárodní smír, Svaz mírových spolků v ČSR, Světová aliance pro pěstování přátelství prostřednictvím církví, Chelčického mírová společnost, Jednota mírová pro Moravu, Mezinárodní ženská liga pro mír a svobodu a další.¹⁸⁵

V podobném duchu se taktéž nese dopis adventistů státním úřadům z roku 1925: „Snad smíme přednésti oddanou prosbu, aby takovým bylo dáno u vojska takové zaměstnání, v němž by zároveň mohli prokázati povinnou službu vlasti a při tom dbáti svého svědomí, aniž by se museli státi mučedníky své víry. To učinily na příkladný způsob za poslední války vlády Spojených států a Anglie, kromě těchto zavedly to po válce i skandinávské země.“¹⁸⁶

V legislativní rovině tak v zásadě každý, kdo z jakéhokoli důvodu odmítl nastoupit vojenskou službu, se dopustil trestného činu. Prvorepubliková legislativa žádný akt odepření vojenské služby z právního hlediska neznala. Případy odepření vojenské služby byly posuzovány tehdy platným vojenským trestním zákonem z 15. ledna 1855 jako zločin porušení vojenské kázně (porušení subordinace) podle §145, §146c a §149. Nejčastěji byli odpírači odsuzováni k trestům vězení v rozmezí několika měsíců, nejdelší trest 38 měsíců dostal Rudolf Kubala.¹⁸⁷ Známý jsou ale taktéž případy, kdy vojenský velitel nehnal odpírače vojenské služby před vojenský soud a vykonání vojenské služby beze zbraně umožnil, například v zásobování nebo zdravotní službě.

¹⁸² NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1; NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13; Sbratření, roč. IV., číslo 4, leden 1928; Sbratření, roč. IV., číslo 10, listopad 1928; Sbratření, roč. VI., číslo 12., prosinec 1930

¹⁸³ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

¹⁸⁴ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1

¹⁸⁵ Sbratření, ročník III., číslo 2 (14), říjen 1926

¹⁸⁶ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, signatura Voj. 6

¹⁸⁷ Rudolf Kubala opakovaně odmítal nastoupit na vojenská cvičení, divisním soudem v Olomouci odsouzen k 18 měsícům, divisním soudem v Brně odsouzen k 20 měsícům, celkově si nakonec odseděl 26 měsíců.

6.2 Situace po druhé světové válce a únoru 1948

Konec druhé světové války a obnovení Československé republiky znamenalo taktéž obnovení československé armády. Do roku 1949 platil s několika drobnými úpravami branný zákon z roku 1920, délka vojenské služby pro brance byla od roku 1936 dva roky.¹⁸⁸

V zásadě s prvními odvody se začaly objevovat první případy odpírání vojenské služby. V roce 1946 je to případ SJ J. Štěpána, který odmítl nastoupit na vojenské cvičení a byl potrestán 66 dny vězení, z roku 1947 taktéž případy Albína Šikory a Michala Mikloše. První byl odsouzen vojenským soudem v Brně trestem 1 roku těžkého žaláře, druhý byl tímž soudem odsouzen na 8 měsíců.¹⁸⁹ Zpráva velitelství III. oblasti v Brně informuje MNO dopisem z 16. října 1947 o přístupu pěti členů SJ k vojenské službě. Dva vojíní základní služby i přes přesvědčování nadřízených odmítli obléct uniformu a byli vsazeni do vězení. Vojín Ladislav Podaný původně odmítal jakýkoliv vojenský výcvik i složení vojenské přísahy, po určité době však od toho upustil, začal řádně vykonávat vojenskou službu a nebyl nijak potrestán. Vojín Karel Mrnušík měl vojenský výcvik řádně vykonávat a ani nebyla zaznamenána jakákoli snaha šířit svoji víru mezi ostatní brance. Jako posledního pak zpráva zmiňuje štábního rotmistra Miroslava Palmeho, který vojáky přesvědčoval, aby v případě války stříleli do vzduchu, za což byl poslán do zálohy. Ve své zprávě pak velitelství III. oblasti varuje před závadnou propagandou, letáky a brožurami, které SJ distribuují v okolí kasáren a tím rozvracejí morálku mužstva. Autor zprávy, náčelník štábu velitelství III. oblasti, považuje činnost SJ tím nebezpečnější, že je řízena ze zahraničí, má politické pozadí a bojuje současně proti pokrokovým směrům ve světě. Navrhuje, aby byli příslušníci SJ ihned při nástupu zajištěni a dáni hned pod přímý dozor osvětových důstojníků, následně soustředěni do jedné pracovní jednotky. Dále navrhuje, že bylo by v zájmu věci, kdyby MNO v součinnosti s MV připravilo předpoklady pro eventuální zákaz činnosti této sekty na území ČSR pro případ, kdyby se její činnost dále stupňovala.¹⁹⁰ Zakročení proti sektě SJ z důvodu jejího škodlivého učení a odpírání vojenské služby požaduje taktéž Hlavní štáb 5. oddělení MNO. Zpráva tohoto oddělení informuje o dalších třech SJ, kteří s odvoláváním se na víru odmítali jakýkoliv vojenský výcvik.¹⁹¹

O případech odpírání vojenské služby věřícími z řad adventistů máme pro první poválečné roky jen několik málo zpráv. Za prvé je to jistý Jaroslav Balada, který odmítal výcvik se

¹⁸⁸ SANDER, Rudolf, Branná povinnost v Československu (1918-1938). In: Sborník archivních prací r. 1989, roč. 39, č. 1-2, s. 255-278. Vojenské dějiny Československa. Díl III. (1918-1938) Praha 1987, s. 179

¹⁸⁹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 4, s. 1

¹⁹⁰ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588 – 4, s. 10

¹⁹¹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 35

zbraní a jakoukoli práci v sobotu.¹⁹² Na jiných místech pak úřední zprávy hovoří o SJ, kteří řádně konají svou službu s tím, že pouze žádají o sobotní volno. Zde se tedy můžeme domnívat, že se nejednalo o SJ, nýbrž o adventisty. Samotné vedení adventistů si bylo vědomo, že je pro některé věřící vojenská služba v rozporu s jejich přesvědčením. Snažilo se tedy předejít možnosti, aby se to mohlo stát záminkou pro určitý zásah státu proti nim. Už od konce 20. let adventisté v komunikaci se státními úřady zdůrazňovali, že zásady jejich víry žádný striktní pokyn odpírat vojenskou službu neobsahují, že pouze pro část jejich členů je vojenská služba se zbraní v rozporu s jejich náboženským přesvědčením. Neodmítají však svou zákonnou povinnost vůči státu splnit, tudíž by bylo dobrým řešením zavedení nejlépe náhradní služby, nebo umožnit danému adventistovi vykonat vojenskou službu beze zbraně.¹⁹³ V podobném duchu navrhuje Jaroslav Čihák jménem Mezinárodního misijního sjednocení adventistů v roce 1947 zavedení civilní služby v průmyslu, zemědělství nebo ošetrovatelství. MNO jeho návrh odmítlo s tím, že branný zákon stanovuje všeobecnou brannou povinnost a odpírání branné povinnosti z náboženských důvodů je zakázáno.¹⁹⁴

Únorová změna politického režimu v roce 1948 v otázce odpírání vojenské služby přinesla jisté změny. Národní shromáždění dne 23. března 1949 přijalo nový branný zákon č. 92/1949 Sb. Za nesplnění odvodní povinnosti hrozil trest vězení od jednoho do tří měsíců, obcházení branné povinnosti se trestalo tuhým vězením od 6 měsíců do dvou let, neuposlechnutí povolávacího rozkazu k nástupu základní vojenské služby hrozil trest od 3 měsíců do 1 roku. MNO pak v roce 1950 navrhlo, aby „osoby různých náboženských sekt nastoupivši vojenskou službu, kteří odepřou vzít zbraň do ruky byli trestáni podle nového zákona / §270/ z. č. 86/1950 Sb./ kde je stanovena sazba 3-10 roků“.¹⁹⁵

O tom, jaký postup byl státním aparátem, justicí a vojenskými veliteli vůči odpíračům vojenské služby zvolen, neexistuje podle našeho mínění jednoznačně přesvědčivá odpověď. Na velmi tenký led se dle našeho názoru pustil ve svém článku Jiří Bílek, kde se věnuje údajnému zneužití pomocných technických praporů [PTP] proti odpíračům vojenské služby. Tyto speciální vojenské jednotky byly zřízeny pro „politicky nespolehlivé“ brance. Služba v těchto jednotkách se v mnoha ohledech prakticky stala trestem nucených prací.

Jiří Bílek píše, že „už krátce po svém vzniku začaly být jednotky využívány rovněž k řešení problému branců, kteří z náboženských důvodů odmítali vojenskou službu se zbraní (...) V červnu roku 1951 rozhodla Organizační a mobilizační správa v součinnosti s Hlavní

¹⁹² ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 39

¹⁹³ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, sign. Voj-6

¹⁹⁴ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 39

¹⁹⁵ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 172 – 3, s. 37

soudní správou MNO, aby k pomocným technickým praporům byli přemístěni ti, kteří byli odsouzeni pro odpírání nastoupit vojenskou službu z náboženských důvodů (...) V létě roku 1951 začali přicházet k PTP první odpírači vojenské základní služby z řad náboženských sekretářů, kteří si již odpykali nebo odpykávali trest; pro každou vojenskou věznicí nebo trestnici byla určena příslušná jednotka. Při nástupu nových branců do armády k 1. říjnu 1951 již byli všichni ti, kteří odmítli sloužit se zbraní, automaticky zařazováni k „pétépákům“, což se dělo i v následujících letech.¹⁹⁶ Po zrušení PTP v roce 1954 pak měli být odpírači vojenské služby zařazováni do technických jednotek jako osoby tzv. kádrově závadné.¹⁹⁷

Dle Bílka pak není možné zjistit, kolik branců z řad odpíračů vojenské služby bylo službou v PTP postiženo, jelikož nejsou žádné přesné údaje. Z evidenčních dokladů jednotlivých branců a vojáků přidělených do PTP nelze spolehlivě usoudit, který voják odpíral vojenskou službu, jelikož se v těchto dokumentech píše o „náboženských důvodech“, „silných vazbách na církev“ nebo „ze silně nábožensky založené rodiny“. Další představu o možných počtech odpíračů v PTP nám má poskytnout 89 osob odsouzených v roce 1950 pro „trestné činy proti brannosti“ a 40 vojáků odsouzených od ledna do března 1951 za „nenastoupení služby v ozbrojených silách“.

Problematickým bodem Bílkovy argumentace o zneužití PTP proti odpíračům vojenské služby je fakt, že je postavena na dvou archiváliích z provenience Hlavní soudní správy MNO z roku 1951. V nich není obsaženo nic jiného než pokyn, podle kterého měly být „voj. vězňové a voj. trestanci- příslušníci náboženských sekt /jehovisté, adventisté sedmého dne a p./ odsouzení pro odmítnutí vzít zbraň z důvodů náboženských (...) po odpykání trestu před propuštěním (...) vyslechnuti, zda hodlají vykonávat výcvik se zbraní. V případě, že shora uvedené osoby setrvávají na svém odmítavém stanovisku (...) přemístí a odešle uvedenou osobu (...) k nejbližšímu PTP. Na žádné jiné prameny Bílek neodkazuje.

Naopak v zásadním rozporu s tím jsou ale dokumenty z května a června 1952. Nejvyšší vojenský prokurátor a MNO zde jedná o osudu 32 odpíračů vojenské služby, konkrétně 16 svědků Jehovových, 14 adventistů a dalších dvou osobách, které odmítly vykonávat některé služební vojenské úkony. O žádném jejich automatickém odeslání do PTP, což se od roku 1951 mělo dle Bílka dít, zde není zmínka. Naopak se zde řeší, zda některé z odpíračů nepostavit před státní soud. To nejvyšší vojenský prokurátor odmítá, jelikož se dle jeho názoru jedná o osoby dělnického a rolnického původu z velmi prostých poměrů a ze zapadlých vesnic, které byly pouze svedeny z cesty. Nejvyšší vojenský prokurátor naopak navrhuje: „aby

¹⁹⁶ BÍLEK, Jiří, Zneužití pomocných technických praporů proti odpíračům vojenské služby. In: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha: Academia 2007, s. 55-56

¹⁹⁷ BÍLEK, Jiří, Zneužití pomocných technických praporů, s. 57

Hlavní soudní správa MNO dohodla s ministerstvem národní bezpečnosti společný výkon trestu [těchto osob] takovým způsobem, aby odsouzení nemohli přenášet svoje názory na okolí a mohlo by jim být poskytnuto náležité politické vedení. U mnoha těchto mladých lidí je dělnický a rolnický třídní původ a jinak dobrý poměr k práci dobrým předpokladem pro úspěšnou převýchovu.¹⁹⁸

Další zásadní informaci pak obsahuje zpráva MNO, konkrétně brigádního generála Jaroslava Kodeše ze 17. května 1952, podle které si v oddělení vojenské věznice v Olbramovicích odpykávalo trest odnětí svobody asi 50 vojenských osob, které z náboženských důvodů odmítly vykonávat vojenskou službu. Kodeš píše veliteli věznice, aby se připravil na výše zmíněných dalších 30 odsouzených, kteří byli v té době vyšetřováni. Velitel věznice Liška v odpovědi z 13. června 1952 tomu odmítl vyhovět s tím, že nemá místa, kam by tyto osoby mohl umístit a izolovat je od ostatních vězňů. Navrhl tedy jejich rozdělení a izolování v menších skupinách do několika věznic. Opět zde není ani slovo o odeslání k PTP. Taktéž počet 50 vězněných osob v Olbramovicích nasvědčuje tomu, že se z velké části jedná právě o Bíllem zmíněných 40 vojáků, kteří od 1. ledna do 31. března 1951 odmítli nastoupit službu v ozbrojených silách.

Bílkovu tezi o zneužití PTP proti odpíračům vojenské služby nemůžeme prozatím plně akceptovat. Sám Bílek v poznámce pod čarou píše: „Není bez zajímavosti, že v dosud vydaných vzpomínkách bývalých příslušníků PTP na léta jejich „vojenské služby“ není zveřejněn ani jeden příspěvek toho, kdo se do těchto jednotek dostal pro odpírání nástupu vojenské základní služby a že také žádný nevzpomíná na nikoho takového ze svého okolí. (...) Jediného „odpírače“ nenašel také Petr Řezníček při shromažďování podkladů pro svou diplomovou práci mezi bývalými příslušníky PTP na Českobudějovicku.“¹⁹⁹ Z toho všeho tak vyplývá závěr, že bez dalšího studia není možné mluvit o zneužití PTP proti odpíračům vojenské služby. Jako lichý se nám tak jeví Bílkův autoritativní závěr, podle kterého nelze pochybovat o tom, „pomocné technické prapory resp. služba v nich byla zneužita proti těm, kteří z různých důvodů odmítali nastoupit k výkonu vojenské základní služby.“ Dle Bílka nejsou bližší a konkrétnější údaje zatím k dispozici.

Na internetových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů²⁰⁰ jsou zaznamenány výpovědi několika adventistů, kteří byli zařazeni do PTP. Taktéž ale i v jejich případech se nejedná o osoby, které by odpíraly vojenskou službu, ale o absolventy a studenty adventistic-

¹⁹⁸ VHA, Ministerstvo národní obrany. Rok 1952, karton 451, sign. 21/2/8

¹⁹⁹ BÍLEK, Jiří, Zneužití pomocných technických praporů, s. 59

²⁰⁰ <http://www.ustrcr.cz/cs/pametnici-perzekuce-clenu-cirkve-adventistu-sedmeho-dne>

kého Biblického semináře. Ti byli do PTP zařazeni jako řada jiných studentů bohosloveckých fakult, kněžích, kazatelů nebo řeholníků ze zrušených církevních řádů.

Pro léta následující po roce 1948 tak můžeme zopakovat výše zmíněné. O přesném počtu odpíračů mezi léty 1948 a 1952 nebyly nalezeny podrobné zprávy. V květnu 1952 se nacházelo ve vězení okolo 50 osob, které z náboženských důvodů odmítaly vykonat vojenskou službu. Dalších 30 až 32 osob bylo ve stejné době vyšetřováno. Nemůžeme ale ani toto číslo brát za zcela přesné, jak nám ukazuje např. trestní stíhání jistého Šimona. Oddělení StB v Teplicích si ztěžuje, že ačkoli tento „náboženský fanatik“ odmítl cvičit se zbraní a složit přísahu, jeho vojenský velitel mu vyšel vstříc a umožnil mu službu beze zbraně.²⁰¹ Jedná se tak o stejnou praxi vyskytující se v první republice. Tento „vstřícný“ přístup některých velitelů, kteří daného odpírače nikomu nehlásili a jeho chování tolerovali, tak ve svém důsledku pro nás znamená, že je prakticky nemožné dopátrat se přesných čísel týkajících se odpíračů vojenské služby. Nevíme tak, kolik členů náboženských sekt skutečně odpíralo vojenskou službu a kterým byla v tichosti dovolena služba beze zbraně.

V průběhu dalších let máme informace velmi kusé. Můžeme se domnívat, že kompetentní státní instituce jako SÚC, MV či StB se zaměřily na celkové působení náboženských sekt, nikoliv pouze na odpírání vojenské služby. V případě adventistů bylo státními úřady výjimkou tříletého zákazu akceptováno, že odpírání vojenské služby není záležitostí celé náboženské společnosti, ale spíše jednotlivců. Až na několik případů taktéž zprávy o adventistech informují o tom, že řádně plní své povinnosti, někteří pak žádají o sobotní volno. I ze zprávy z roku 1953 spíše vyplývá, že odpírání vojenské služby v případě adventistů nebylo považováno za vážný problém s tím, že v ojedinělých případech žádají volné soboty. Ostatní vojáci si pak s adventisty měli rádi vyměňovat služby nedělní za sobotní.²⁰²

V případě svědků Jehovových se ukázala jako neúčinná snaha zamezit fungování sekty soudními procesy, po roce 1955 se zejména StB pokoušela za pomoci svých agentů a spolupracovníků ovlivňovat a usměrňovat dění v sektě zevnitř. Pro odpírání vojenské služby tak máme informace pro rok 1957, kdy mělo být zatčeno 9 svědků Jehovových, kteří nenastoupili vojenskou službu. V září byli čtyři z nich odsouzeni k trestům od 3,5 do 2 let vězení, o osudu ostatních nebyly nalezeny další zprávy.²⁰³

Rozporná informace o rozsahu odpírání vojenské služby se týká roku 1960. „Orientační zpráva k boji proti podvratné činnosti sekty svědci Jehovovi a Darbisté“ z provenience StB kvituje úspěchy. Podle této zprávy mělo nové vedení sekty usměrňovat své členy a odstraňo-

²⁰¹ ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302 – 588– 2, s. 5

²⁰² NA, SÚC, karton 14, 43. porada 19. listopad 1953

²⁰³ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 234

vat extrémny jako právě odpírání vojenské služby, díky čemuž v roce 1960 do výkonu vojenské prezenční služby nastoupilo 36 jehovistů, ze kterých pouze 4 nástup na vojnu zcela odmítli, další 4 pak na vojnu nastoupili, ale odmítli sloužit se zbraní.²⁰⁴ Naproti tomu zpráva MNO pro stejný rok se uvádí celkem 34 odsouzených vojáků, kteří odmítli konat vojenskou službu. Mělo se jednat o 29 svědků Jehovových, dva adventisty, dva jsou označeni jako příslušníci jisté „církve Kristovy“ a jeden jako „reformista“. Dle této zprávy existovala celé řada náboženských sekt, jejichž příslušníci odmítali konat vojenskou službu. Ve zkoumaných trestních věcech měli nejvíce figurovat stoupenec sekt svědků Jehovových, adventistů sedmého dne, vyznavačů církve Kristovi a baptistů. Početně měli zcela převažovat svědci Jehovovi, příslušníci ostatních sekt se vyskytovali ojediněle.²⁰⁵

V předcházejících stránkách jsme se kriticky pokusili vyrovnat s tezí Jiřího Bílka o zneužití PTP proti odpíračům vojenské služby. Taktéž pro jeho tvrzení, že po zrušení PTP v roce 1954 byli odpírači vojenské služby odesíláni do technických praporů, neexistuje v námi prostudovaných pramenech relevantní podklad. Pokud tak odpírač vojenské služby nenarazil na vstřícného vojenského velitele, který mu umožnil službu např. v zásobování, zdravotní službě nebo mezi ženisty, neexistovala žádná možnost, jak by mohl vojenskou službu nahradit.

Jistá změna nastala v roce 1958 spolu s usnesením vlády č. 229. Na základě tohoto usnesení byla vojenskému branci odložena vojenská služba a následně byl od ní zcela zproštěn, zavázal-li se pracovat do 30 let věku jako horník. Tento výnos nebyl v zásadě zamýšlen jako náhradní vojenská služba nebo snaha vyřešit problém odpírání vojenské služby, ale jeho hlavní motivací byl nedostatek pracovních sil v hornictví. Taktéž automaticky nevznikal žádný nárok, že bude danému člověku umožněno jako horníkovi pracovat. Příslušníci náboženských sekt se však naučili toto usnesení využívat, jak dokládá celá řada životopisných vzpomínek. Bohužel neexistují žádné přesné údaje, jaký vliv na rozsah odpírání vojenské služby tento výnos měl, zdali se počet odpíračů před a po roce 1958 výrazně liší nebo kolika „potenciálním“ odpíračům vojenské služby byla práce v dolech umožněna.

²⁰⁴ ABS, Historický fond MV, H-706 Svědci Jehovovi, s. 208

²⁰⁵ VHA, Ministerstvo národní obrany. Rok 1961, složka: Ministerstvo spravedlnosti / Správa vojenských soudů, karton 650, sign. 0635

7. Obraz náboženských sekt ve veřejném prostoru

V této kapitole se zaměříme na to, jak byl ve veřejném prostoru vytvářen obraz o náboženských sektách. Prvním důležitým bodem této kapitoly je to, že zmínek v periodickém tisku na téma náboženské sekty bylo nalezeno velmi poskromnu. Jedná se o několik článků z Rudého práva a jeden článek z listu Naše pravda, listu krajského výboru KSČ v Gottwaldově. Z toho můžeme pravděpodobně usuzovat, že v podmínkách lidově demokratického zřízení patrně převažovala snaha o existenci náboženských sekt mlčet.

Na tomto místě je nutné zdůraznit, že z metodologického hlediska nemá tato kapitola ambici a v žádném případě není vyčerpávající studií, která by se pokusila analyzovat obraz náboženských sekt ve veřejném prostoru, respektive v periodících. Jedná se spíše o první sondu, která se snaží porovnat několik článků z jednotlivých období a která může být východiskem pro další bádání. Jedná se pouze o prvotní pohled, který se za prvé nesnaží o celkovou analýzu periodik, za druhé nepřihlíží ani k celkovému kontextu dobových periodik. Tato studie by musela podrobně analyzovat jazyk, argumentaci či výkladové vzorce jednotlivých periodik. Teprve do tohoto kontextu by pak bylo možné zařadit problematiku náboženských sekt.

Druhou veřejnou sférou bude analýza odborných publikací, které se z „vědeckých“ pozic rozhodly zabývat problematikou náboženských sekt. Jak popisuje ve svém článku Zdeněk Nešpor²⁰⁶, odmítnutí sociologie jako buržoazní pavědy v 50. letech znamenalo, že v Československu neexistovala žádná vědecká instituce, která by se zabývala soudobou religiozitou. Tudíž nám tak chybí i odborné publikace, které by se z pozic „vědy“ k problematice náboženství i náboženských sekt autoritativně vyjadřovaly. Jak píše dále Nešpor: „Vědecký výzkum náboženství, spojený ovšem s jeho kritikou, nakonec zakotvil ve Filozofickém ústavu Československé akademie věd, kde bylo v roce 1960 (...) zřízeno oddělení vědeckého ateismu.“²⁰⁷ Od toho data tak začaly vycházet četné publikace. Na pozici odborníka na náboženské sekty se etabloval Milan Zubek. V roce 1963 vyšla jeho publikace Ideové zdroje soudobého náboženského sektářství. Zubek je také autorem kapitoly o náboženském sektářství v práci „Bozi a lidé“. Tyto práce tady pocházejí až z období 60. let, můžeme však konstatovat, že svým způsobem završují obraz, který se o náboženských sektách po druhé světové válce vytvořil.

²⁰⁶ NEŠPOR, Zdeněk, Empirické výzkumy (současného) náboženství

²⁰⁷ NEŠPOR, Zdeněk, Empirické výzkumy (současného) náboženství, s. 407

Stejně jako v případě periodik, tak také zevrubný pohled na práci jednoho autora není možné vydávat za analýzu marxistické vědy z přelomu 50. a 60. let. I zde se jedná o pouhé prvotní nahlédnutí na danou problematiku. Vedle Milana Zubka se náboženství a náboženským sektám věnovali i další autoři. V roce 1956 vyšla kniha Markéty Machovcové a Milana Machovce „Utopie blouznivců a sektářů“, v roce 1959 pak například kniha Robeka Nahodila „Pověry venkovského lidu v Čechách“. Zubkův text „Ideové zdroje soudobého náboženského sektářství“ byl pro naši práci vybrán z důvodu, že byl vydán pro potřeby lektorů „Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí“. Tudíž se jedná o oficiální pohled na náboženské sekty, který má reprezentativní normotvornou povahu a který měl být dále reprodukován.²⁰⁸

7.1 Náboženské sekty v periodících

Zmínky o náboženských sektách z první poloviny 50. let obsahově vycházejí ze schémat, která převažovala v přístupu bezpečnostně represivních orgánů. První článek o svědcích Jehovových z 30. června 1950 v Rudém právu informuje o jejich činnosti v Polsku. Dle samotného nadpisu se jedná o špióny ve službách amerického imperialismu, dále bylo na jejich adresu uvedeno: „Ve Varšavě se konala tisková konference, na které představitel ministerstva veřejné bezpečnosti major Dziemiok podal informace o protistátní činnosti různých náboženských skupin a klášterů. Zvláště upozornil na činnost náboženské sekty „Svědkové Jehovovi“, jejíž polské středisko je v Lodži a podléhá mezinárodnímu ústředí v Brooklynu v USA. Sekta byla rozsáhlou základnou americké špionážní činnosti v celém Polsku. Po provedené revisi v místnostech i soukromých bytech členů sekty byla nalezena řada map se zakreslenými vojenskými objekty a továrnami, důležitými pro obranu státu. Polská vláda likvidovala celou síť americké výzvědné služby a zatkla několik osob.“²⁰⁹

Znovu se svědkům Jehovovým věnuje Rudé právo v souvislosti s konaným procesem v březnu roku 1953. Článek se opět nese v duchu odhalení protistátní špionážní centrály, svědci Jehovovi jsou označeni jako rozvratná sekta. Jejich charakteristika nevybočuje z obvyklého obrazu dobové nepřítel: „Američtí imperialisté ve své nenávisti k lidově demokratickému Československu se nevyhýbají žádným prostředkům, aby odvrátili náš pracující lid od cesty k socialismu. Kromě toho, že k nám posílají své špióny, diversanty a záškodníky, že

²⁰⁸ MACHOVCOVÁ, Markéta, MACHOVEC, Milan, Utopie blouznivců a sektářů, Praha: Československá akademie věd 1956; NAHODIL, Robek, Pověry venkovského lidu v Čechách, Praha: Orbis 1959; ZUBEK, Milan, Ideové zdroje soudobého náboženského sektářství, Praha: Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí 1963

²⁰⁹ Rudé právo, 30.6., ročník 1950, s. 2

v štvavé rozhlasové kampani špiní Československo, podporují systematicky i jiné způsoby rozvratné činnosti proti všemu lidově demokratickému zřízení.“ Právě svědci Jehovovi měli být tím dalším způsobem, který měl být o to nebezpečnější, že zločinný charakter jejich činnosti není na první pohled patrný. Svědci Jehovovi měli při svém působení zneužít náboženského citění neuvědomělých lidí, přičemž nebylo opomenuto mírové úsilí: „Tato organizace, řízená z Brooklynu v USA, která byla u nás roku 1949 pro své rozvratné tendence zakázána, pašovala do Československa a jiných lidově demokratických států přes tento zákaz kosmopolitní ideologii, která pod rouškou učení o ryzím křesťanství měla rozhodovat morálku našeho pracujícího lidu, vychovat ho k nenávisti vůči vlastnímu státu, k neúctě k jeho zákonům. V šíření rozvratných názorů zaměřili se vedoucí sekty na neuvědomělé lidi, které nabádali pod hrozbou, že Jehova potrestá každého, kdo nebude poslušen jeho zákonům, aby nevstupovali do žádné masové organizace, aby ignorovali mírové hnutí, a zejména, aby odpírali vojenskou povinnost a vůbec sabotovali účast na obraně státu. Tím bránili rozvinutí aktivity našich občanů, podlamovali obranyschopnost naší vlasti a bojkotovali úsilí všeho pokrokového lidu o trvalý mír.“ Mimo to se opět objevují zmínky o špionážních stycích, velezradě a plnění „instrukcí v duchu imperialistických válečných plánů podněcující nenávist k Sovětskému svazu a všem zemím tábora míru.“ Aby byl nepřátelský obraz kompletní, obžalovaný Fogl byl představen jako šmelinář, který stát okradl o téměř 1 milion Kčs.²¹⁰

Jak ve sféře výkonu politické moci, tak ve veřejném mediálním prostoru došlo k určitému posunu. Svědčí o tom článek „Náboženské předsudky a jak proti nim bojovat“ v listu Naše pravda.²¹¹ Tento článek nepředstavuje náboženské sekty jako špióny imperialistických nepřátel, nýbrž se snaží z pozic vědeckého marxismu bojovat proti náboženským předsudkům, které se snaží karikovat: „Zvláště v Gottwaldovském kraji, silně zatíženém náboženskými předsudky, je třeba věnovat atheistické propagandě zvýšenou pozornost. (...) V živé paměti je příklad tmářství, které se nedávno projevilo v masovějším měřítku. Asi před rokem zachvátilo mnohé věřící v několika našich okresech panika, která vzešla z hodnověrného tvrzení o blížícím se konci světa. (...) má spadnout kometa, která má způsobit konec světa. Zachráněn prý bude jen ten, kdo se přikryje dekou, napuštěnou silně octem.“

Dle autora článku jsou nositeli náboženského fanatismu různé náboženské sekty. V Gottwaldovském kraji měly konkrétně působit sekty Pravá církev Kristova, Shromáždění věřících v Krista, darbisté. Jako nebezpečné sekty autor spatřuje činnost adventistů sedmého dne a svědků Jehovových: „Zřetelná škodlivost vyplývá taktéž z působení sekty „Adventistů

²¹⁰ Rudé právo, 30. 3., ročník 1953, s. 2

²¹¹ Naše pravda. List krajského výboru KSČ v Gottwaldově. 24.8.1956, s. 2

sedmého dne“²¹². Její příslušníci, jinak často dobří pracovníci, odmítají zásadně pracovat v sobotu, která je jejich svátečním dnem a kdy očekávají příchod spasitele na zemi. Proto dokonce v sobotu nevaří, neumývají nádobí a podobně. Proto také neposílají své děti v sobotu do školy. Je pochopitelné, že tyto vynechané dny se projevují v mezerách ve znalostech dětí. Velmi škodlivou sektou jsou svědci Jehovovi. Jsou to fanatici, scházejí se ilegálně po bytech. Jejich příslušníci odmítají nastoupit vojenskou službu, zarputile odmítají vzít do ruky zbraně. Nezúčastňují se voleb a sabotují téměř vše, co organizuje státní správa. Jiným projevem náboženského tmářství je neméně škodlivá činnost spiritistů.“

Příčinu náboženského fanatismu spatřuje autor v minulosti, kdy „činnost i úspěchy sekt byly založeny na strachu z budoucnosti, neznámých společenských sil, války a podobně. Jejich živnou půdou byla sociální bída a nevědomost. Byl to logický důsledek buržoazní společnosti, které vyhovovalo, aby lidé žili v bídě, v nevědomosti, v pocitu závislosti na někom mocném.“ V nově budované společnosti však pro náboženský fanatismus nemělo být žádného důvodu: „V naší lidově demokratické společnosti jsou sociální podmínky pro existenci útěku do fantasmagorických oblastí odstraněny. Strach pracujících z budoucnosti se stal bezdůvodným, byl odstraněn sociální útlak spojený s ponižením lidské důstojnosti. Nejhorlivějšími nositeli idealistických představ jsou zbytky vykořisťovatelských tříd, které v tmářské činnosti nacházejí možnost vyjádřit svou nenávist k našemu lidově demokratickému zřízení.“

Jako poslední můžeme zmínit článek Rudého práva z 8. února 1960 „Alan Dulles a Armáda Spásy“²¹². V tomto článku můžeme vysledovat dvě základní tendence, které se objevily už v článcích předešlých. Armáda spásy měla být sektou, kdy jsou v jejích pravidlech desítky dokladů o tom, že slouží ideologickému zdůvodnění a ospravedlnění vykořisťování a duševnímu ujařmování pracujících. Cílem sekty Armády spásy mělo být „vychovat tvory bez vlastního názoru, slepě věřící, že kapitalistický řád je předurčen bohem a je věčný a nedotknutelný, lidi věřící, že život na zemi znamená jen dobu zkoušek a trpělivé přípravy na onen svět, lidi ochotné poslouchat.“ Vystoupení šéfa americké CIA mělo pak být důkazem, že Armáda spásy a další sekty slouží v americkém zájmu.

7.2 Náboženské sekty ve vědeckých pracích

Milan Zubek se ve svém popisu náboženství neodchyluje z marxistické teze, podle které je náboženství „opium lidstva“. Vznik křesťanství charakterizuje jako iluzorní únik vykořisťovaných společenských tříd otrokářské společnosti mimo pozemský svět. Katolická

²¹² Rudé právo, 8.2., ročník 1960, s. 3

církev měla v celé své historii podporovat budování feudalismu a pečovat o vykořisťování. Středověké sektářství pak chápe jak důsledek společenské situace, kdy se v utrpení vykořisťované společenské skupiny odvracejí od feudálního pořádku, útisku či bohatství církve a hledají „čisté ideály“ biblického křesťanství.

Rozdíl mezi středověkým a novodobým křesťanstvím spatřuje v tom, že novodobé sektářství je spojeno s upevnováním moci buržoazie, konkrétně s přerůstáním kapitalismu do imperialismu. Za kolébkou novodobých sekt považuje Spojené státy americké. Za zdroj novodobého sektářství opět považuje nesnesitelnou společenskou situaci, přičemž se novodobé sektářství šíří ze Spojených států do další zemích Evropy, kde panovaly stejné sociální podmínky.

Zásadním rozdílem mezi středověkým a novodobým křesťanstvím je právě role buržoazie při šíření sektářství. Buržoazie se měla obávat rostoucího počtu dělníků a nezaměstnaných, nutně tak potřebovali „opium“, které by odvrátilo pracující od reálného programu uskutečnění jejich požadavků. Jak Zubek píše: „Tyto novodobé sekty se podstatně odlišují od ostatních novodobých křesťanských sekt, jak je známe z historie. Pokud vznikají v centrech kapitalistického podnikání, odrážejí ve svých názorech celou hloubku odcizení individua v této vlčí společnosti, individua, které nenašlo cestu k proletářské solidaritě a současně mu ji brání nalézt. Tak tyto sekty zdůrazňují z křesťanského učení jen to nejreakčnější a společensky nejsilnější, k pasivitě směřující prvky. Chiliasmus těchto sektářů, víra v brzký příchod Kristův zabíjí v lidech víru ve vlastní sílu, odpoutává je od revolučního boje za uskutečnění lepšího života na zemi.“²¹³

Podle Zubka tak je pochopitelné, že novodobé náboženské sekty mají svá ústředí zejména ve Spojených státech amerických a Velké Británii, odkud se náboženské sekty snaží působit v celosvětovém měřítku. Jejich úspěšnost při získávání věřících i na území Československa vysvětluje tím, že se zaměřily při své misijní činnosti na sociálně a hospodářsky zaostalé oblasti, kde získávaly příznivce z řad prostých pracujících.

Důležitým znakem Zubkova textu je implicitní stavění protikladu mezi náboženstvím a komunismem. Náboženství a učení náboženských sekt je označováno jako nevědecké, nereálné, škodlivé, reakční a protihumánní. Náboženská víra má odvádět lidi od skutečného života, budování šťastné budoucnosti a dalších hesel, které byly nejen po únoru 1948 deklarovány.

Vedle nevědeckosti a škodlivosti samotného náboženství další výtky směřují na samotnou činnost náboženských sekt. V Československu se měly náboženské sekty opírat zejména o bývalé vykořisťovatelské vrstvy, které po únoru 1948 ztratily svoje pozice a nyní

²¹³ Zubek, Milan, Ideové zdroje soudobého náboženského sektářství

se snaží využívat sekt jako základny pro své reakční cíle. Při své činnosti a získávání nových členů se náboženské sekty neostýchají působit na mladé lidi, které oficiální církve neuspokojují, využívají nemocí a těžkostí v rodinách či těžké finanční situace.

Důležité je také to, co Zubek ve svém textu nepíše, ale je v něm implicitně obsaženo. V zásadě se totiž snaží podstatu novodobého sektářství představit jako věc, která se vůbec netýká náboženství a náboženské víry, nýbrž se pouze jedná o umnou politiku vykořisťovatelských tříd, jak udržet své pozice. Stejně tak v podstatě rozděluje členy náboženských sekt. Na jedné straně na jejich vedoucí, kteří za zástěrku náboženství schovávají své skutečné cíle. Na druhé straně se jedná o řadové členy, kteří byli svedeni. Nepřipouští tak možnost, že by „zdravě uvažující“ člověk mohl vyznávat jiné než materiální hodnoty, že by se člověk na základě svého vlastního náboženského hledání mohl orientovat na víru. Jeho pohled je také zcela zaměřen na činnost a působení zahraničních sekt, přičemž zcela opomíjí možnost vzniku a působení domácí náboženské sekty.

Závěr

V závěru se pokusíme shrnout výsledky, ke kterým tato diplomová práce dospěla. Východiskem této diplomové práce byl zájem o náboženské sekty. Cílem bylo z písemností úřední provenience v prostředí Československa 50. let 20. století analyzovat, jak jednotliví aktéři s pojmem „náboženská sekta“ zacházeli, zda a jak se význam pojmu „náboženská sekta“ měnil a která „náboženská hnutí“ byla jako náboženské sekty označena.

V úvodní kapitole byla představena některá nová náboženská hnutí, u kterých existoval předpoklad jejich označení jako náboženské sekty. V zásadě jsme v jednotlivých zprávách z prvních let poválečného období nenalezli žádnou přesnou charakteristiku tohoto pojmu. To ale vůbec nebránilo v jeho používání. Náboženská hnutí svědků Jehovových, adventistů, mormonů a postupně řady dalších byla označena za sekty. Dále byla tato náboženská hnutí označována za náboženské fanatiky či tmáře. Náboženský prvek v činnosti sekt však byl velmi rychle vytlačován jiným obsahem. Z náboženských sekt se v představách státních a stranických institucí staly nástroje zahraničních nepřátel Československa, pátá kolona imperialistů a v podstatě protisocialistická síla, která usiluje o zvrát lidově demokratického zřízení. Za nejvíce nebezpečnou sektu byli považováni svědci Jehovovi, jejichž několik stovek funkcionářů bylo odsouzeno k dlouholetým trestům vězení.

Důležitým bodem při vytváření obrazu o náboženských sektách byl celkový postup státního a stranického aparátu v církevní politice. Cílem této politiky bylo v zásadě dostat církevní a náboženský život pod účinnou kontrolu. Za tímto účelem byla vytvořena nová restriktivní legislativa, zejména však byl veškerý náboženský život v Československu povolen pouze na půdě několika státem uznaných církví. Všechny ostatní náboženské a církevní spolky a organizace byly zrušeny. Pro stav od roku 1951 tak můžeme konstatovat, že státní aparát za náboženské sekty začal v podstatě považovat veškerá náboženská hnutí a společenství stojící mimo státem uznané církve, aniž by se jimi nějak více zabýval.

Jak ale bylo ukázáno v této práci, intence a záměry centrálních institucí si vzájemně protiřečily, jednotlivé úřady prosazovaly odlišný přístup a mezi jednotlivými orgány panovala nedůvěra. Nadto pak zcela jinak než podle představ vrcholových orgánů vypadala realita na místní úrovni. Nižší složky státní správy i bezpečnostních orgánů rozhodovaly nahodile a bez patřičných znalostí.

Zde jsme došli ke zjištění, že zejména ministerstvo vnitra a StB vyjadřovaly mocenské nároky, jejich skutečný dopad do sociální praxe byl velmi omezený. Za jedinou z pohledu stávajícího režimu „úspěšně“ provedenou akcí represivních orgánů můžeme pokládat prove-

dení vykonstruovaných soudních procesů, během kterých byly stovky svědků Jehovových odsouzeny k dlouholetým trestům vězení. Zdůvodněním těchto procesů bylo zdánlivě prosté: vedoucí sekty a kazatelé z řad bývalých vykořisťovatelských vrstev ve službě imperialistů negativně působili na prosté příslušníky dělnické třídy.

Hlavní cíl soudních procesů a dalších administrativních zásahů, tj. zabránění další činnosti náboženských sekt, však v zásadě splněn nebyl. Většinové mínění autoritativních orgánů se tak od původní teze o náboženských sektách jako nástroji imperialistů přiklonilo k umírněnější tezi o náboženských sektách jako pozůstatku buržoazního řádu, kdy pouhé odsouzení vedoucích představitelů sekt nebude stačit na vykořenění náboženského sektářství. Hlavním zastáncem této myšlenky se stal Státní úřad pro věci církevní. V jeho snažení se mu podařilo prosadit povolení činnosti pro adventisty sedmého dne, darbisty a Novoapoštolskou církev. V roce 1956 byl však tento úřad, patrně s nemalým přispěním ministerstva vnitra a StB, zrušen. Tímto aktem na jedné straně zmizel možný aktér, který hypoteticky mohl prosazovat liberálnější církevní politiku, v zásadě však s tímto úřadem zmizel aktér centrální církevní politiky jako takový. Činnost jednotlivých církevních tajemníků v krajích a okresech je záležitostí na samostatný výzkum, přece jen jsme na základě dostupných pramenů vyjádřili nad jejich efektivní činností značnou skepsi.

Jediným státním orgánem, který se v závěru 50. let pokoušel usměřňovat život náboženských sekt, byla tajná policie. StB se za pomoci agentů a důvěrníků snažila život v náboženských sektách přímo usměřňovat, přičemž na konci 50. let tuto svoji práci hodnotila velmi pozitivně. Ve zprávách pro vedení KSČ prezentovala svoji dobrou práci na příkladech malého počtu odpíračů vojenské služby nebo ve vztahu svědků Jehovových k volbám a členství v masových organizacích.

Na závěr jsme se věnovali vytváření obrazu o náboženských sektách, kdy jsme analyzovali několik novinových článků. I přes jejich velmi omezený počet v nich můžeme vysledovat jistý posun ve významu pojmu náboženská sekta. Články z první poloviny 50. let je opět hodnotí jako špiony imperialismu a pátou kolonu nepřítele. Články z pozdějšího období od útočného stylu ustoupily. Začaly prezentovat náboženské sektářství ne jako ideového nepřítele, ale spíše jako nástroj buržoazní třídy a přežitek, ke kterému ve vyspělé socialistické společnosti není důvod. Z podobných pozic se pak začala k problematice náboženského sektářství také stavět oficiální věda.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

- Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky
- Různé bezpečnostní spisy po roce 1945
- Ústředna Státní bezpečnosti
- Velitelství Státní bezpečnosti
- Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945
- Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV
- Správa StB Hradec Králové I. díl
- Správa StB Praha a Středočeský kraj I. díl
- Správa StB Ústí nad Labem I. díl
- Historický fond MV

Národní archiv

- Ministerstvo vnitra- Stará registratura 1919-1944
- Ministerstvo vnitra – tajné 1938 – 1954
- Politické byro ÚV KSČ 1954 - 1962
- Politický sekretariát 1951-1954
- Presidium zemského úřadu v Praze
- Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945
- Státní úřad pro věci církevní

Vojenský ústřední archiv

- Ministerstvo národní obrany. Rok 1952
- Ministerstvo národní obrany. Rok 1961

Publikované prameny

ADAMY, Herbert, Byl jsem manažer ilegální továrny, Praha: Ostrov 1999

DREJNAR, Jiří, Na cestách a objížďkách mého života, Praha: Luxpress 2004

KAPLAN, Karel (ed.), Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950, Praha, Brno: Doplněk, ÚSD AV 1994

KRAUS, Vladimír, Cesta k životu přes propast zkázy, Ostrava: JUPOS 2001

Periodický tisk

Naše pravda. List krajského výboru KSČ v Gottwaldově 1956

Rudé právo 1950, 1953 a 1960

Literatura

ADAMY, Herbert, Fialové trojúhelníky: zapomenutá kapitola holocaustu, Praha: Ostrov 2000

BLAIVE, Muriel, Promarněná příležitost. Československo a rok 1956, Praha: Prostor 2001

BLAŽEK, Petr (ed.), A nepozdvihne meč. Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha: Academia 2007

DINUŠ, Petr, Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 11, Praha 2004

DREJNAR, Jiří, Boží stopy na cestě církve: počátky a vývoj Církve adventistů sedmého dne v Čechách, Praha: Luxpress 2008

HANUŠ, Jiří, STRÍBRNÝ, Jan (ed.), Stát a církev v roce 1950, Brno: CDK 2000

HANUŠ, Jiří, FIALA, Petr (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Brno: CDK 2001

HANUŠ, Jiří, BALÍK, Stanislav, Katolická církev v Československu 1945–1989, Brno: CDK 2007

JUDT, Tony, Poválečná Evropa. Historie po roce 1945, Praha: Slovart 2008

KAPLAN, Karel, Stát a církev v Československu v letech 1948-1953, Praha-Brno: ÚSD-Doplněk 1993

- KAPLAN, Karel, Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956, Brno: Doplněk 1999
- MATĚJKA, Ondřej, „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelíci a komunistický režim v 50. letech. In: Soudobé dějiny 2-3/2007, s. 305-340
- MARTINEK, Branislav, Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu, Dingir 2000
- NEŠPOR, Zdeněk, Lužný, Dušan, Sociologie náboženství, Praha: Portál 2007
- NEŠPOR, Zdeněk R., Úvodem k tematickému dvojčíslu o české religiozitě druhé poloviny 20. století. In: Soudobé dějiny č. 2-3/2007
- NEŠPOR, Zdeněk R., Dějiny českého adventistmu. In: Církevní dějiny, 5/2010, ročník 3
- PIŠKULA, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989). Disertační práce Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2007
- PUTNA, Martin C., Obrazy z kulturních dějin americké religiozity, Praha: Vyšehrad 2010
- SCHNEEBERGER, Vilém D., Metodismus v Československu (1918 – 1992), Praha 2003
- STŘÍBRNÝ, Jan (ed.), Církevní procesy padesátých let, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002
- TREŠTÍK, Dušan, Myslet dějiny, Praha: Paseka 1999
- VÁCLAVÍK, David, Sociologie nových náboženských hnutí, Brno: Masarykova univerzita; Praha: Malvern 2007
- VÁCLAVÍK, David, Český ateismus ve dvacátém století. K vývoji a institucionalizaci v letech 1948-1989. In: Soudobé dějiny 2-3/2007